РПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 86

ИЗБОР ПОУЧНИХ САСТАВА

ДОСИТИЈА ОБРАДОВИЋА

[illegible] СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА [illegible]

ИЗБОР ПОУЧНИХ САСТАВА

ДОСИТИЈА ОБРАДОВИЋА

БЕОГРАД
[illegible]
[illegible]

86 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 86

ИЗБОР ПОУЧНИХ САСТАВА

ДОСИТИЈА ОБРАДОВИЋА

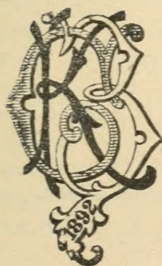

БЕОГРАД
ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ
1904.

ПРЕГЛЕД САДРЖАЈА

ПОГЛЕД НА ИЗАБРАНЕ ПОУЧНЕ САСТАВЕ ДОСИТИЈА ОБРАДОВИЋА

Српски сликар Арса Теодоровић, радећи 1791. године лик Доситија Обрадовића, насликао је овога славног просветитеља српског окружена књигама. Шест одабраних дела из светске књижевности налазе се поред Доситија. Ова мисао Доситијева, да се слика с делима која највећма воли, врло речито показује, колико је Доситије Обрадовић волео поучне књиге и поштовао велике писце.

Али Доситије није волео књигу само у тим зрелим годинама: он је гинуо за књигом, чим је научио читати, па је исто тако чезнуо за књигом и у младости својој.

После црквених књига на руско-словенском Доситију беше најлакше читати руске књиге: тако је у Опову читао руски превод католичког историчара Баронија и друге историјске књиге, а у Црној Гори повремене списе руске тога доба.

И с то мало знања, црпеног већином из црквених књига, Доситије хтеде помоћи својој околини, жељној српске књиге и добре поуке. Као учитељ у далматинском Косову састави он према беседама Јована Златоустога кратак низ поучних изрека, на молбу Јелене, кћери свога пријатеља попа Аврама Симовића (1764. године). Та два-три табака пре-

писиваху се по целој Далмацији, и сви хваљаху овај рад Доситијев, коме дадоше име *Доситијева буквица.* Први успех — најслађи успех — одушеви младога писца, те се он самом себи завери, да доцније и штампом изда „што српски“ за тај добри народ, чији су га први људи хвалили и волели. При првом књижевном раду Доситије се дакле увери, да је за народ најбоље писати народним језиком и разумљиво, а то ни после никада не сметаше са ума.

У школи славнога учитеља грчкога Јеротија, у Смирни, Доситије научи потпуно грчки језик. То му откри нов свет. Дела философа грчких, Хомерови спевови, дела великих грчких песника и беседника беху Доситију и тада и кроз цео живот мила забава у доколици и јединствена утеха у тешким часовима.

*

Када заврши прву већу школу, па кад се опет нађе у непросвећеном народу свом, Доситије боље спреман приступи преради свога првога рада. С помоћу „грчке књижице“ Доситије састави потпунију буквицу, и њу према последњем слову словенске азбуке назва *Ижица* (године 1770. у Плавну).

Ижица, први већи рад Доситијев, јасно показује утицај његова читања. Многи ставови, многе мисли, многе речи — све је то позајмљено из неких, нама непознатих, грчких поучних дела. Па ипак се не опажа да је овај рад Доситијев обичан превод. Свуда се види дух Доситијев, онај стваран, онај родољубиви дух његов, који се запаја великим мислима, али те мисли исказује тако, како ће њих разумети

и најпростији Србин. За све Србе беше писана ова књига: за просте Србе, чобане и ратаре, као и за најученије.

Доситије добро познаваше непросвећене читаоце, којима намени ову књигу. Зато је хтео вежбати неуке читаоце у пажљивом читању; хтео их је навикавати на споро читање, гонити их на размишљање, којим се тек поука прима како треба, те постаје права умна својина читаочева. Да би то постигао, Доситије према својим грчким узорима износи поуке и размишљања на више начина. Први је говор *политички*, — говор вешт, фини, пун трезвених ставова. У другом делу говори *парадигматички*, — одабраним, погодним примерима и поређењима објашњава многе моралне истине. Трећи начин говора јесте *митичан*, — говор поткрепљен кратко испричаним баснама. Дошавши до краја у ређању слова, Доситије под натписом *Ижичини дарови* износи низове одабраних изрека о животу и дужностима човековим. Макојим начином писао, Доситије свуда говори врло пријатно. Занимљивости овога дела много доприносе одабране причице, вешто уплетене у размишљање, које је на неким местима без јаче везе.

Али се Доситије није само разумљивом и занимљивом поуком хтео додворити своме неуком читаоцу: он је и језик подешавао према њему. Отуда *Ижица* обилује народним речима, народним изразима, па и правим народним пословицама. Отуда почешће по која реч у јужном говору, којим се и говори у Далмацији. — Иначе, језик првога већега рада Доситијева показује мешавину народнога говора и рускословенских речи и облика. Томе се није чудити, кад се имају на уму неповољне прилике онога доба за

сваки књижевни рад. Али лаком разумевању овога дела ни онда, па ни сада, не сметају ни те речи, нити многе талијанске и грчке речи: сав је говор задахнут духом српскога језика.

Иначе, на многим местима у *Ижици* може се лако опазити, како се из далека јавља велики Доситије, будилац и просветитељ српски. То су она места, у којима критикује калуђере, препоручује васпитање деце, прославља разум.

Доситије врло добро оцени потребу овакве књиге. Трезвени народ српско-хрватски, неписмен, нешколован, непросвећен, чамаше не само у покрајинама под Турцима, него и у Далмацији, у Хрватској, у Славонији и у Војводини. Да у духовном погледу оживи ако не цео народ а оно своју околину, Доситије написа ову књигу, која се преписивањем размножавала. Доситијева околина прими ово дело његово исто онако срдачно, како су шири кругови нашега народа примили прво Качића песмарицу, а после Релковића *Сатира*. И док се буде помињало име Доситија Обрадовића, помињаће се и овај његов први већи рад, — његова *Ижица*, врло заслужна књига његова.

*

Протече подоста времена. Некадашњи учитељ на далматинском Косову сада је студенат философије на лајпцишком университету... И у тим побољнијим приликама својим Доситије се сећа свога народа: охрабрен успехом *Ижице*, он жели да поучном књигом пробуди и просвети свој народ. Превођење одабраних поучних чланака са страних језика њему се чињаше врло погодан начин, да се у српски народ унесу напредне мисли. Да би своје књижевне намере

што боље објасни својим сународницима, Доситије наштампа у Лајпцигу 1783. године *Писмо Харалампију* као позив на претплату за прво дело. Ово је писмо епохални састав Доситијев. У њему је Доситије изнео и образложио своје главне књижевне и просветничке мисли. Ту је он врло убедљиво доказивао корист од народног језика као књижевног и говорио о српском народу као о једној народној целини, без икаква обзира на верску подвојеност српскога племена. Као први проповедник верске трпљивости у српском народу, Доситије Обрадовић беше тим самим први апостол српскога духовнога јединства. Тим мислима треба додати мисао о користи народнога просвећивања, и то до најширих кругова народних, па се онда може сагледати каквим је новим а силним мислима испуњен овај први штампани састав Доситијев. Тако је она кревка тежња ка напретку, што се налазила у свих мислених Срба друге половине XVIII века, — тежња очито изречена у делима тако умних народних књижевника какви беху Качић и Релковић — нашла у Доситију најумнијег представника и најмисленијега браниоца.

Овакав састав може изненадити читаоца према времену, у које се он јавља у српској књижевности. Али треба знати, да је Доситије Обрадовић био зрео човек од 38 година, школован, начитан, искусан. Доситије беше поред тога добро познат с духом ондашње просветничке философије, поштоваше мисли и говоре протестантских свештеника и беше одушевљен човечним правцем владавине ћесара Јосифа II. Он беше убеђен, да здраве мисли уноси у свој народ. Због тога је разумљиво оно поуздање, којим Доситије на крају овога писма говори о свом раду.

који тек почиње: он не сумња у велики значај свога просветитељскога рада, он је свестан улоге коју ће одиграти у српској књижевности.

Према свему овом, Доситијев састав *Писмо Харалампију* није само књижевни програм његов, него управо програм културнога рада српског. Тим мислима одушевљавали су се сви потоњи писци српски и радили на њихову остварењу. И због тога ће овај епохални и класични састав Доситијев бити вечити споменик његова напредног духа и топлог родољубља.

*

Доситије промени своју намеру: место одабраних чланака, које би преводио са страних језика, он наштампа свој *Живот*. Ово је Доситије урадио без сумње због тога, што је осетио да је за читаоце и поучније и занимљивије упознати се с његовим животом, у коме се управо огледа сва пометеност духовнога живота српскога онога доба. За преводе имао је времена.

Тако је обећана књига *Совјети здраваго разума* изишла годину дана после *Живота* — 1784. године (8°, VI, 119 с.) са овим чланцима (курзив означава састав унесен у овај избор): 1. О љубови. — 2. *Не кај се, добро чинећи.* — 3. *Право реци, пак гледај, те утеци.* — 4. О злоби. — 5. О добродетељи.

Први оригиналан чланак у *Совјетима* носи натпис: *Не кај се, добро чинећи.* Ово је пригодан чланак, чији постанак треба укратко објаснити. — Прво дело Доситијево, његов *Живот*, нашло је на добар пријем код мислених људи онога доба. Тако,

кад је ова књига дошла у руке руског ђенерала Зорића, родом Србина, — овај напише Доситију писмо, пуно поштовања, те се Доситије није кајао, што је учинио добро дело, — што је Зорићу послао своју књигу. Зорићево писмо јасно показује углед, до кога је Доситије дошао првим радом својим код свих трезвених пријатеља српскога напретка. Али по томе само овај чланак не би имао веће вредности од писама Доситијевих. Него има у том саставу Доситијеву један део, који му знатно подиже вредност. То је увод, у коме Доситије врло вештим начином додирује неколика питања, која се тичу народнога напретка. Нападајући непаметно трошење новаца на зидање непотребних звонара црквених, Доситије учи своје сународнике, на што би могли потрошити такав новац, те да од њега буде праве користи. Тако он препоручује: прво, издавање одабраних превода; за тим одашиљање у стране земље младих људи, који би после били учитељи, те би преводили и састављали књиге, и, напослетку, зидање школа за мушку и женску децу. Овде се Доситију дала прилика, да се задржи на васпитавању женске деце, те је као уман и практичан педагог изнео, како и она треба да уче историју, земљопис, логику и моралну философију. Због овога увода Доситије је с правом унео овај чланак у *Совјете*, а други део разрадио је опширније, да би показао, како његов рад и хвале, а не само нападају.

Јер нису сви читаоци прве књиге Доситијеве примили његове мисли тако разумно и тако срдачно као ђенерал Зорић. И у то доба било је настраних назадњака, којима су биле необичне, непријатне, мрске мисли Доситија Обрадовића. Мрачњаци не би били

оно што су, да светле мисли оставе без напада, без ружења, без потворе. Тако би и у овом случају: Доситије доби писмо од непозната читаоца, који себе назва лажним именом *Серафим*, — писмо, у коме се његов рад напада са сваке стране, уз грдњу и претњу. — Велики људи не би били оно што су, да се нису свом снагом борили за своје узвишене мисли и бранили их од назадњака. Тако и Доситије радо прими борбу, јер му напад дође као поручен. Доситију се даде згодна прилика, да у одговору на прекоре поново и потпуно изнесе оне мисли, које је бранио у свом првом делу, а и нове да нагласи. Доситије одговара свом противнику на сваки став редом. Сваки део Доситијева одговора смишљен је, убедљив и пун напредних мисли.

И овде, као и у пређашњим и потоњим оригиналним радовима својим, Доситије показа оштро посматрачко око, којим запажаше многе појаве у животу свога народа. Само да поменемо његово описивање народних обичаја у Пелопонезу (који му се с правом чињаху слични са српским) — страна 141.; па онда значајно место о том како Арнаути српскога порекла у једној прилици траже православне свештенике, — страна 142.; и, најзад, кратак опис коледа и врло значајан податак о Давору — страна 141. Како је пак Доситије умео посматрати људе, то се најбоље види у призору са црногорским игуманом, у коме су тако живо приказане особине и Срба брђана и њега самога (стр. 154.—157.). Овамо долазе и два врло стварна лика из ондашњег непросвећеног свештенства: поп Муждало (с. 156.) и поп Маук (с. 167.). Оба лика израђена су с неколико вештачких потеза, те се приближују ненадмашном попу Мићи из Његошева спева.

Као и у *Писму Хараламппју* тако и у овом раду Доситије јасно вели, да и полемичне чланке и све што пише ради обзирући се колико на садашњост толико и на будућност: да учени људи нових времена добро мисле о њему. Тако већ у почетку свога књижевнога рада беше смишљен Доситије Обрадовић. Није никакво чудо, што се после њега јавио у српском народу онакав књижевник и борац, какав беше Вук Караџић.

Готово ни у једном другом саставу свом није Доситије с мало речи изнео толико мисли као у овом чланку. Сем тога, мало је радова Доситијевих, у којима се логично размишљање тако лепо везује са живим излагањем.

Због оваквих особина састав *Право реци, па гледај, те утеци* увек ће се помињати међу најбољим радовима Доситија Обрадовића.

*

После *Совјета* Доситије изда *Басне* (1788.), а за *Баснама* настају многобројни преведени чланци, од којих Доситије састави две књиге под именом *Собраније разних нравоучителних вешчеј в ползу и увеселеније*. Прва књига, коју је сâм Доситије издао у штампарији Стевана Новаковића у Бечу 1793. године (8°, 316.), има ове чланке:

Глава 1. *Чему се има списатељ надати.* — 2. Гора вежества и истине. — 3. *Похвала басни* — 4. О несогласију наши' желанија. — 5. О важности доброга имена. — 6. О историји и воспоминанију славни' људи. — 7. Абдала и Балсора (персиска историја). — 8. Виденије Алмета дервиша. — 9. *Један пар папуча.* — 10. О услажденију размишљенија. — 11. О пријатељем и пријатељству. — 12. О љубови к оте-

честву. — 13. О љубови к наукам'. — 14. О славним женама. — 15. Пут у Вавилон. — 16. О начину с ползом читати. — 17. О различним на кратко историјама. — 18. О неколико различним вешчма: и прво о потреби воспитанија; 2. Чему ваља младић да се учи; 3. О употребљенију времена; 4. О употребљенију благошчастија и злошчастија; 5. Нека правила за опхожденије. — 19. Неке иносказајеме повести: 1. Кривица и стидљивост; 2. Срећа и несрећа; 3. Благочестије и сујеверије; 4. Виденије Мирсино. — 20. На кратко похвала добродетељи. — Характер добродетелнаго. — 21. О различним вешчма, и прво о вкусу; 2. О достојинству опхожденија; 3. О целости и беспритворности характера и о притворству. — 22. О комедији. Дамон, комедија, пријатељство у искушенију љубови. — 23. Лаузуз и Лидија из г. Мармонтела. — 24. Аделаида илити алписка пастирка из г. Мармонтела.

Друга књига *Собранија*, коју је по смрти Доситијевој издао Павле Соларић 1818. г. у Будиму, има ове главе:

1. Јест ли полезно у простом дијалекту на штампу што издавати? — 2. Како ваља благоустројити и приготовити разум и срце једнога детета, да полезним и благополучним човеком постане. — 3. О мудрости и промислу у управљенију света (једна восточна повест). — 4. Цу-и илити философ (из књиге „Чувствителног човека“). — 5. Сновиденије мудрога (о обајателној сили мечтанија.) — 6. *О дужном почитанију к наукам'.* — 7. Је ли човек макина или није. — 8. О лажи и о лажљивцу. — 9. О љубови живота. — 10. О подозренију и зазорству. — 11. Од свашта помало, али лепо. — *12. Шта ваља стари младим да казују.* — 13. О учењу историје. — 14. О задовољству. — 15. О искуству у содружествам' себе благопријатним показивати. — 16. Назначенија како ваља мислити о истинољубију. — 17. О мужеству под барјаком истине и части. — 18. Како нека противоречија могу у исто време истини согласна бити.

Откуда таква велика промена у раду Доситијеву? Зар он, најученији Србин свога доба, нема ништа више оригинално да изнесе свом народу? — Ова значајна промена дошла је ваљда отуда, што се Доситије беше исцрпао у свом оригиналном раду: готово све што је био уочио у животу српскога друштва и што је имао изнети пред своје читаоце казао је у свом *Животу* 1783., у полемичним чланцима 1784., у поукама уз *Басне* и у писмима што завршују *Живот* 1788. године. После таквих састава и после таквога брзога и тешкога рада природно се морао јавити замор и исцрпеност. Али као спреман књижевник и као прави просветитељ свога народа Доситије Обрадовић знађаше, да за њега има још доста књижевних послова, много лакших, али несумњиво потребних и корисних. И он се озбиљно и предано посвети превођењу одабраних поучних чланака с разних језика. Из великих европских поучних писаца Доситије узимаше погодне чланке, те тим начином уношаше у српски народ непознате, велике мисли. Преко Доситија мисли великих европских моралиста уђоше у српски читалачки свет.

*

Последњи оригинални састав Доситијев, који он наштампа, беше предговор *Етици*, израђеној према системи талијанскога професора и философа Соаве (у Млецима 1803. г., 160 с., 8°). Препоручујући рад, стари књижевник с великим душевним задовољством посматра напредовање српске књижевности, па набраја српске књижевнике од Жефаровића до Рајића, који су за шесет година будили успавани дух српскога народа у Војводини. У делима ових књижевника До-

ситије гледа почетак српске просвете и зору српске будућности. — За ширину погледа Доситијевих врло су значајна нека места овога чланка, који је израђен врло пажљиво. Тако, упоредо с књижевницима Доситије ставља угледног школског надзорника Стевана Вујановског. Даље, међу знаменитим Србима свога доба Доситије помиње и Саву Текелију, који је у то време живо радио на подизању устанка у Шумадији. И, најпосле, Доситије се враћа у прошлост и велича првог српског штампара Божидара Вуковића, желећи да се на њега угледају. Тако Доситије не само у књижевности него и у слободи и просвећивању гледа почетак српске просвете и зору српске будућности. Благотворан је морао бити овакав оптимизам великога Доситија!

*

Од како је изишао из Трста, наштампавши *Етику*, па све до смрти, Доситије беше у таквим приликама, да не могаше штампати ни оно дело, које имађаше у рукопису. То дело беше његов *Мезимац*, друга књига поучних чланака, чији су натписи исписани горе.

Од тих осамнаест чланака оригиналан је само први: *Јест ли полезно у простом дијалекту на штампу што издавати?* Овај значајни чланак личи на књижевни завештај старога писца. У њему Доситије Обрадовић на крају свога књижевнога рада доказује потребу и корист писања на народном језику. То је једна од заветних мисли његових, којом се одушевљавао и у првом раду свом као и у овом последњем. А да покаже како треба тежити што правилнијем писању, Доситије оштро критикује прве

реченице из прве басне своје, па исправља своје грешке, те тим примером показује, како књижевник треба да проучава матерњи језик.

За састав *О достојном почитанију к наукам*̀ треба на овом месту нарочито рећи, да је тај свој рад Доситије прочитао при свечаном отварању богословске школе у Београду (1808. године), којој је он био управник.

* * *

Кад се изближе посматрају оригинални поучни састави Доситија Обрадовића, прво што се јасно опажа јесте књижевничка уметност, којом Доситије обрађује своје предмете. Било да говори о приликама српскога народа, или да у полемици развија основне мисли етичке философије; било да препоручује народни језик за књижевни или да посматра успех књижевнога рада српског — Доситије свуда пази, да му писање буде лако, схватљиво, али да мисли буду изречене углађеним, књижевним начином.

Нема сумње, да је Доситије, који је и онако добро познавао дух јаснога језика српскога, присвојио и усавршио овакво лако исказивање мисли и по угледу на туђе велике писце, које је знао изабрати и проучавати.

Из одабраних књига, с којима друговаше целога века, Доситије лако, умешно, разборито уноси у своје размишљање лепе ставове. Доситије то ради, и овде као и у *Баснама*, у намери, да утиче на читаоца, да му покаже како треба читати одабрана дела. — Исто тако Доситије нарочито помиње знамените књижевнике из светске књижевности и њи-

хова дела. Тиме Доситије жели упутити млађе књижевнике, да преводе угледне радове страних писаца.

Међу наводима Доситијевим понајчешће се налазе места из Светога Писма, нарочито из Новога Завета. Ово не долази само отуда, што је Доситије као свештеник добро познавао јеванђеље, него се то може објаснити: прво, великим поштовањем, које је Доситије као слободан мислилац увек указивао светлим мислима божанским, а, друго, и самим читаоцима, којима су у оно доба били упућени ови састави.

Иначе, у свима оригиналним саставима Доситијевим складно су повезане ове добре особине: изразит језик, живостан стил, мисли нове и напредне. Због таквих особина свога писања Доситије ни у превођењу није се готово никад држао дословице оригинала, него је слободно прерађивао поједине ставове.

При раду и на оригиналним и на преведеним саставима Доситије Обрадовић наилазио је на многе тешкоће, особито у језику и стилу. Што се тиче језика, ни један уман човек у српском народу није у оно доба јаче од Доситија Обрадовића осећао потребу и корист добре граматике српског народног говора. Али међу ученим Србима није било доброга познаваоца народнога језика, да изради такву граматику. Без граматичких упутстава Доситије писаше по свом језичком осећању, како је знао и умео. Отуда је и у овим саставима, као и у свима осталим делима Доситијевим, језик на много места неправилан, а особито нечист, с много руско - словенских речи. На употребу руских речи за апстрактне појмове гонила је Доситија оскудица у народним речима за разне појмове. Али као ни у другим радовима тако ни у

поучним чланцима нечист језик Доситијев не смета много разумевању његових мисли. То долази од Доситијева стила, који је јасан и природан.

Кад се озбиљно процени сва тешкоћа оваквога књижевнога рада крајем XVIII века, мора се признати, да је Доситије својим радовима јасно показао, како се и на српском језику могу писати морални и философски састави. Доситије Обрадовић основао је философски стил у српској књижевности.

*

Из оваквих чланака, оригиналних или преведених, пажљиви читаоци онога доба усвајали су и памтили одабране мисли и лепе савете за живот и рад. Та читалачка публика беше врло жељна читања и поуке, а ни један тадашњи књижевник српски није умео писати тако разумљиво и пријатно као Доситије, нити је и један у српски свет уносио тако значајне мисли као Доситије. Као трезвен, напредан и родољубив мислилац, Доситије Обрадовић издизаше се изнад свих просвећених Срба тога доба. При крају свога живота и рада, као и у почетку, Доситије је у много прилика видео, како га поштују и велики и мали, и учени и прости, и стари и млади. Он се потпуно уверио, да су његове мисли примљене и да се њима одушевљавају нова колена. То беше доста племенитом срцу Доситија Обрадовића.

*
* *

Управа Српске Књижевне Задруге хтела је завршити издавање дела Доситија Обрадовића у својим редовним издањима. Није се могло ни помислити на

тако потпуно издавање дела Доситијевих, што би заузело још пет књига Задругина издања. Одлучено је, да шеста и последња књига Доситијевих дела у овом Задругину издању обухвати одабране чланке из неиздатих дела његових, на првом месту оригиналне саставе његове. Такав избор дао би приближну слику Доситијева рада на овом пољу. У тој намери и према том пространству израђена је ова књига. Од поучних приповедака, које је Доситије преводио с разних језика, узета је, ради карактеристике, само једна, — позната прича *Један пар папуча*.

Доситијеви чланци у овом избору приређени су према оригиналним издањима, чланци из *Мезимца* према издању Павла Соларића, а *Ижица* према савесном издању Севастијана Илића.

Ови састави Доситијеви рађени су у току 30 година, те се у њима на много места опажа колебање Доситија Обрадовића у писању многих речи. Између осталога Доситије се колебао и у писању гласа *х*. Да би се олакшало читање, текстови ових састава изједначени су у том погледу, те је стављан апостроф онде где треба да дође глас *х*.

Новембра 1904.
У Београду. **М. К. Драгутиновић**

ИЖИЦА

ИЛИ

ДОСИТИЈЕВА БУКВИЦА

ПРЕДУПОМИНАЈЕ СПИСАТЕЉЕВО

Прије него почнеш, о читатељу мој, читати ову „Ижицу", ја те молим и совјетујем за твоју корист: да се не лакомиш и да не хитиш, како ћеш је прије очитати, него по тенану, лагано. Доста ти је на дан по једно слово очитати, укорењујући у мозак што си очитао.

Зашто, ако ти се и чини, да је малена ова књижица, ма ја ти кажем, да премного ствари садржава у себи и за сваку потребу (мало не) человеческога живљења совјетованија и мудрољубнаго поученија. А у кратко јест напуњена, а наипаче ижица јест сва обучена и преисполњена философским речма апофтегматически. Ако ли тко буде читати, а учини му се, да не има овога што ја говорим, нек се себи руга, зашто не разумева, а не мени, зашто истину кажем.

предупоминаје (по сл. предупоминаније) — напомена. *Ижица* — последње слово црквено-словенске азбуке (ѵ); по том слову назвао је Доситије тим именом цео овај свој рад, у коме су поучна размишљања поређена азбучним редом. *наипаче* (сл.) — особито. *преисполњена* — препуњена. *апофтегматически* (грч. апофтегма, изрека) — с изрекама, пословички, језгровито. *зашто* (по тал.) — јер, што.

КЊИГА ЗОВОМА

ДОСИТЕЈЕВА
ИЖИЦА

ИЗ НЕКИХ ЕЛИНОГРЕЧЕСКИХ КЊИГ СОБРАНАЈА И НА ПРОСТИ СЛАВЈАНОСЕРПСКИ ЈАЗИК ИСПИСАНАЈА

И

КИР

СИМЕОНУ СТЕФАНОВИЋУ

МОСХОПОЛСКОМУ

ДЕДИКАТАЈА

МНОЈУ

МЕНШИМ ВО ЈЕРОМОНАСЈЕХ

ДОСИТЕЈЕМ ХОПОВСКИМ

Наречена же јест „Ижица", понеже између свију остали слова здје, у овој књиги, ижица како некакова царица међу осталом господом јест преукрашењејша, величајша и славњејша, и бенда последње место содержава, обаче великога мало место умалити не може, но поради великога и мало место се возвеличава.

Писата у школи плаванској, при цркви свјатаго в. мученика Георгија, марта 16. 1770.

зовома (сл.) — названа. *кир* (грч.) — господин. *Симеон Стефановић* — један од честитих пријатеља Доситијевих за време његова бављења у Книнском Пољу (види о томе С. К. З., књ. 8, с. 17—20). *дедикатаја* (тал.) — посвећена. *менши* (сл.) — најмањи. *понеже* — пошто. *здје* — овде. *бенда* (тал.) — и ако. *обаче* — ипак. *школа плаванска* — Плавно је село у далматинском Косову (книнска крајина), где је Доситије као учитељ живео после повратка из Смирне.

ПОШТЕНОРОДНИ В КУПЦЕХ,
МЕНИ УСРДНОЉУБИМЕ,

КИР

СИМЕОНЕ СТЕФАНОВИЧУ!

Здравствујте о Господе, на мирнаја богодарованаја многаја љета, с всеми домашними, мње пожеланими!

Ко је у Плавну и мало дана са мном постојао и видио, колике књиге стоје ми над главом, неке мени природне славјанске, неке елино-греческе, а неке италиске, и како тацитаменте вичу ми, говорећи: „Читај нас, не држи нас залуду, будући нас донио из Смирне и из Венеције; читај нас: пролазе дни, пролази младост, протрчава вријеме, бен да кон ленто пасо, — ко је то видио и чуо, могао је познати, да ја много посла имам и да отњуд јесам беспослен и да велика нужда принудила ме јест провести неколико времена у једној кући, у којој би се чловек сакрио лети од врућине, а не зими од студени:

в купцех (сл.) — међу трговцима. *неке мени природне славјанске* — Доситије хоће да каже, да су њему словенске (особито црквене и руске) књиге ближе него остале. *тацетаменте* (тал.) — нечујно, тајно. *бен да кон ленто пасо* (тал.) — и ако лаганим кораком. *отњуд* (р.) — нимало, никако.

у кући, са свије страна отвореној и пуној воде и снега.

Толико дела, како рекох, имајући, љубов ваша јест ме подвигла, да се потрудим и да из неких елино-греческих књига саставим и на наш прости језик испишем ову буквицу. Ја од тебе, брате, друго не изискујем, него како сам је ја за љубов исписао, тако и ти за љубов прими, брате љубезњејши, и здравствуј ми со всеми на моју радост и консолацију. А ја остајем, вам свако добро од Бога желећи

У Плавну, 1770. марта 16-ог.

в. б. брат
јеромонах
Доситеј Хоповски

Љубими читатељу!

Обичај имају сви људи, и мали и велики, да љубазник својега љубазника на част призива, један с другим да се веселе, да се разговарају. У радости једнога весели се и други, а у скорби једнога за другим срце боли. О овој блаженој и светој љубави говори спаситељ Христос: „То јест љубав савршена, да друг за љубимаго својего положи живот свој!“

Бог јест љубов и за велику љубов своју јест сатворио све ствари, видиме и невидиме;

наш прости језик — народни говор. ***консолација*** (тал.) - утеха. *в. б.* — вашега благородства. ***љубазник*** (српска народна реч) — драги пријатељ. ***скорб*** (р. сл.) — жалост. ***то јест...*** — место из јеванђеља Јованова, које по Вукову преводу гласи: „Од ове љубави нико веће нема, да ко душу своју положи за пријатеље своје“. ***за велику љубов...*** (по тал.) — од велике љубави

и поради човека уготовао јест своје царство. Бог јест укоренио у срцу нашему љубов и заповеда нам да чувамо ову љубов чисту, праведну, без сваке мане и порока. Божија јесте дшти љубов, која рађа сва добра дела. Без љубави не може бити милостиња, ни чист пост, ни молитва; без ње не помаже ни сама крв, за Христа проливена, по апостолу Павлу У кратко да речем: и сама вера и надежда јесу како две сисе без млијека, које никакве користи не доносе младенцем. Тако и две добродетељи велике, вера и надежда, не могу напитати душу, ако су сухе, без слаткога млијека љубави. За то ова славна љубав, кад се намери на људе праведне и добре, приноси им велику радост, утјешеније и сладост. Слађа јест него мед и радосија од сваке овога света радости, зашто свакога веселија срце человеческо може се наситити. Насити се човек јестија, преситн се питија, весеља, певања, играња, сна и почивања: ма слатке, чисте и братске љубави не може се срце човеково наситити; колико је се више наслаждава, толико је више жели. Ако је човек близу својега љубазника, рад би га у прсима код срца имати; ако ли је далеко, често уздише и спомиње се љубазни` разговора, лети умом к њему, сам се собом о њему разговара; више га љуби, него кад је

дшти (сл.) — кћи. *по апостолу Павлу* — гласи ово место овако: „И ако раздам све имање своје; и ако предам тијело своје да се сажеже, а љубави немам: ништа ми не помаже“ (Коринћанима посланица I, 13, 3). *напитати* — нахранити.

близу њега био. — Ох, слатка љубави! Боже, усади у мојему срцу љубов твоју, да те љубим, како си ти возљубио душу моју; да те љубим више него сама себе, — тебе, слатки Боже, више него себе, а моје љубазнике како сама себе!

Мој љубими читатељу! Прими ово неколико листа карте, с лијепима рјечма навезене, које сам ја с трудом куповао, даљне земље и море пролазећи. Прими, брате мој, прими, не за што друго, него кад будем далеко од тебе (телом), ти, видећи ово мало карте, да се споменеш мене, који ћу те се спомињати, догођ дишем и по свету гледам. То је благо и златни дарови, које ја желим од моји' љубазника; а ја, брате мили, ако би' на свили са златом писао, ни тада не би' учинио, како би' желио. Прими љубов, о у Далмацији панидисте ће паниперфилтате! И здрав ми буди с фамилијом својом! Бог вам дао свако добро по његовој вољи и милости!

а моје љубазнике како сама себе (да волим) — ову рану жељу Доситијеву Бог је испунио, о чему најбоље сведоче његова многобројна писма. *карта* (тал.) — хартија. *панидисте ће паниперфилтате* (грч.) — најслађи и најмилији.

ПРВИ НАЧИН РЕЧИ

А—Ж

ЧАСТ I

Говорење политическо

А

Аз прво.

Аз просто говори се: ја. — Ја јесам вами, љубими читатељу, прије ове књижице писао другу по алфавиту, и ти си је примио, и ползовао се. Ево ја долазим, да ти поштено платим за поштење, којим си поштимао прву буквицу: плаћам, пошиљући вам ову другу буквицу, у којеј показаћу ти мудрих људеј наученија.

Најприје саветујем тебе, да у све време живота својега мудријега од себе питаш, да научиш оно добро, што нијеси знао. Ако ли ти што добро знадеш, научи другога, зашто Бог јест наредио, да се човек од човека ползује и помаже, и нико да не има мислити,

---

говорење политическо — вешт говор. *ја јесам... писао другу* (књижицу) *по алфавиту* — пре *Ижице* Доситије састави мало дело с поукама, поређеним азбучним редом: *Венац од алфавита* (у Скрадину 1770.). *ползовао се* (сл.) — користио се *поштимао* (по тал.) — ценио. *људеј* (цркв. сл.) — људи.

да јест савршено мудар. Сам господ Бог јест савршено премудар, а људи, неко у једно су вешти, а други у другому. Соломон, цар премудри, премудар јест био, ма мудрост мале пчелице и ситнога мравка није могао постигнути. Мудар јест био, ма уздајући се у своју мудрост, би прелаштен од жена како највећа будала. А ти, брате мили, научи се од мудријега: то ти је велика корист. И научи другога, колико можеш: то ти је велика задужбина. Зашто море кроз земљу свему свету шаље воду, ма воде, знајући да су из мора изишле, све се у море враћају. Тако и човек што гођ учини другому, или добро или зло, све ће се повратити к његовој души; и знај, да што гођ човек поклони ком, то најскупље прода.

А

Аз друго.

Ако ти је мило, да штогођ добро знадеш, знај, да свети премудри људи, наши оци и свети учитељи, крил'ма ума својега јесу прелетили к високој мудрости и познали су што је добро, што ли зло. Познали су што је добро, и сатворили су, и нами су показали. Ко гођ за њима буде ходити, доћи ће у рај божиј, зашто многи пути чине се људма да су прави, ма доводе у дно адово. Сви људи на свету ради би, да су богати, ма је више си-

Соломон... би прелаштен од жена — жене преварише Соломуна, те пропаде (Књига о царевима, глава 11). *у дно адово* — у пакао.

рома'а. Сви умеду говорити, ма мало тко уме како би ваљало. Свак мисли, да је паметан, ако ће бити најманитији. Ма ко гођ мисли и фали се, да је најпаметнији, ови је најманитији; зашто разумни људи учећи се научили су, пак им је мило сваки час учити и примати; ма безумни инворанти нити што знаду, нити хоће да науче, ма и мисле и говоре као неки Тривун Торбица у Плавну, који се фали, да је паметнији од сто људи.

А

Аз треће.

Артаксерску, цару персидском, шетајућем покрај Еуфрата воде, донесе му један сељанин у једној тикви воде и помоли му се, да прими за љубов. Прими цар, и за то многе царске дарове дарова тому сељанину.

По овој прилици и људи разумни и благородни много сматрају, ако им ко што даје, рад шта даје, и кад што говоре, рад шта говоре; не лакоме се на дар као риба на удицу; не верују сваким реч'ма, зашто знаду, да и најгори људи могу прелијепе речи говорити. И не може се по дарови и по речма љубов права и добра познати, зашто речи навезене могу исту лаж обућ у лијепе аљине, да ко је види, рекао би, да је истина. А ти, читатељу, дела сматрај, а не речи, и за мал дарак, који јест од љубови, подај много већи.

инворанти (по тал.) — незналице.

Б

Буки прво.

Буди расудан, и много размишљај за сваке речи, које мислиш говорити и ком ћеш говорити. Ако ти се чини и добра реч, коју си наумио рећи, причекај, зашто оно што нијеси рекао можеш рећи, кад ти буде драго. Много се љуто кајемо данас за оно што смо јучер рекли и чинили; многи нам могу бити сутра велики непријатељи, који су нам данас љубазни пријатељи. Не зна се оно што ће се из часа родити. Неверан је ови свет, и неверна је његова љубов: данас људи једну ствар фале, а сјутра много хуле. Ако ће ко и премудро штогођ говорити, ма људи лукави и зли и добро на зло могу превртнути и претолковати. Видимо, како пчела летећи све о слаткому меду ради; ма смрадљива муха на смрад иде, на рану, на труле ствари, а здраве оставља и мијене. Ма са свим тим ја мрзим на оне који се одвећ чине мудри и свети. Ти, брате мој, буди смирен пред Богом, и гледај ком ћеш што рећи; зашто и добро, кад се не учини како ваља, није добро. Ма жалосна мајка, мучно је погодити како ваља! Залуду ће тко рећи некијем поповом, да с оштрима и шиљкоподобнима шушњама не ваља у цркви стајати; они на то одговарају: „Пази ти твоју црну капу, а ја сам у мому граду диздарац“.

претолковати (по рус.) — протумачити. *с... шиљкоподобнима шушњама* — са шиљатим капама. *диздарац*, диздар (тур.) — чувар градске капије.

Расуди, брате, ове речи; не чати брзо: поврати се опет. Велим ти, да свачему вријеме познајеш. Није фајде у колу предикати, ни при вину дишпутати се, ни с пуним трбухом пофаљивати пост. Вријеме познај, себе познај; мучно је познати и себе и другога. Много размишљај и задуго расуждавај; немој се преварити онђе гди се не надаш. Нијесам се ни ја надао, да ће бити жао неком, што сам у првој буквици писао, да се гордост може сакрити под дебелим и крупним расам. Дакле, брате, нити је корист говорити за крупне дебеле расе, нити за красне и лијепе дуге манторосе, нити за дренопољске добре коње; дакле, најбоље је мучати! Видиш ли, како сваку ствар неко фали, а неко куди, по оној простој речи: неко фали попа, а неко попадију.

Ја, мој читатељу, теби што гођ знам пишем, зашто си ми велики љубазник. А ти, брате, читај без пристрастија ово писмо. Немој брзо осудити, ако што смешно нађеш, него читај све до краја. Ако гђе нађеш и што, чему би се мало насмијао, немој се чудити: наћи ћеш и чему ћеш проплакати (ако будеш имати суза). Или смешно, или плачно што напишем, све о ползи твојој радим. Тако и мати црква у неке недеље и суботе по-

---

предикати (тал.) — проповедати. *дишпутати се* (тал.) препирати се. *раса* — калуђерско одело. *дакле, брате...* — Доситије беше прво ставио: крупским расам (као и у реченици пре ове), крупске дебеле расе, крчке лијепе дуге манторосе, драговићске добре коње, да би дирнуо калуђере манастира Крупе и Драговића, али је после поправио та места.

стити заповеда, а у неке среде и петке јести месо допушта, а све у славу благога Бога.

Б

Буки друго.

Богатство најбоље, које Бог може дати људма, јест разум добар. Не можемо сви људи бити, Бога ми, са златом, не можемо сви на добрим коњма јездити, ни добро напијати; ма благи Бог промишља за свакога, даје пешцу снагу да дође гђе и коњик, даје свакому разум и ум, да уме с собом управљати.

Послушај што ћу рећи. Боље јест имати целу памет него цело тело, зашто нека је један човек без очију, а други без ногу, може им се наћи лекарија: нека слијепи ромога носи, а роми слијепому нека каже пут, ето обојици и ноге и очи! Ма плачи за безумним, зашто њему је све на штету: и ноге, и очи, и руке, и прочаја. Ма само полезна му јест смрт, да се не мучи! Обаче најкрајње безумије јест, кад човек што не зна, а претенди да зна, и хоће да га други штима, што он не мерита. Свака је болест зла, ма најризичнија је, од које се обумире. Велико је болан, који од тешке болести не зна, што га боли. Не весели се чадом лијепим, а беспаметним, него их наказуј, и често

и прочаја (сл.) — и остало. *полезна* (сл.) — корисна. *обаче* (сл.) — али, ипак. *претенди* (тал.) — тврди. *штима* (по тал.) — поштује. *мерита* (по тал.) — заслужује. *најризичнија* (по тал.) — најопаснија. *чадом* (сл.) — деци. *наказуј* (сл.) — поучавај.

им казуј, што је једна Црногорка учинила својему сину, који беше утекао с боја и издао своју дружину: узе његову пушку, пак му ш њом разби главу, говорећи: „Умри, рђо, како не ваља, кад нећеш да живиш како ваља!“

К

Вједи прво.

Видимо очима нашима, како су све ствари овога света сујетне, ма не разумевамо. Разумно чињаху Тракијани, који на рођењу деце плакаху, говорећи, да се јест родио, да се мучи до смрти. А ја, читатељу, мећем ти пред очи све ствари овога света, да можеш разумети, што је наше живљење. — На састању људи, на сајмови и на зборови, ту су свађе, клетве и парнице; у кућам' и богатијех и сиромаха људи, ту су многе старости и попеченија. Земљу копати и делати — тешко; по мору бродовати — ризично. Све на једном месту пребивање, то је жив закопат; ако ли пође тко по другим земљам, не има браће, не има љубазника. Ако што има, боји се да му не отму; ако ли не има, мучно му живети: ломе се зуби у туђем башкоту. Ако се тко ожени, многа старост и бреме; ако ли се не ожени, која фајда што се и родио? Ако човек не има порода, он јест како сухо древо; ако ли рађа децу, хиљада брига и старости!

сујетан — празан, ташт, ништаван. *Тракијани* — Трачани. *старост* (рус.) — старање. *попеченије* — брига. *башкот* (тал.) — двопек.

Кад је тко у младости, тада је у манитости: крв ври, ум лети, душа и не пада на ум; дође ли старост, дође свака жалост! Ах, наш животе! Чим се дакле варамо! Највећа срећа овога света — највећа жалост! Тело своје, друга свога, имање своје, ови свет ваља оставити; а што нам је најмилије кад изгубимо, за оним највише жалимо. Мучно живљети на овому свету; да се таштимо за не изгубити они свет!

Б

Вједи друго.

Ваља, брате мили, да добро расуждаваш ово писмо. Не хулим ја на наше живљеење, које јест људ'ма Бог дао, за које сви ми ваља да се старамо, како ћемо живљети поштено и мирно. Ма ја ти кажем нужду овога живота маловременога, да ако ти се догоди што мучно, да можеш јуначки поднијети: зашто чему се гођ чловек нада, лакше му је, кад му се пригоди. Ако ли је теби жао тер жао за оно што сам под „првим вједом“ писао, ја могу оно на други начин написати: ја 'оћу, да ти се ползујеш и да на ме не жалиш. Вот: ако пођеш на зборове и на сајмове, тамо су весела састајања и лијепи разговори; ако си у кући, а ти почиваш; ако земљу радиш, радујеш се, гледајући пољско цвеће и земље лијепи род; ако

да се таштимо, да се паштимо(?) — да се трудимо. *вот* (рус) — ево.

пођеш по мору, летиш по дрвету, кому су крила од платна. Јеси ли у туђој земљи, ако што имаш, велико ти је поштење; ако ли немаш, за то нико и не зна. Имаш ли жену, ако је добра, пуна ти је кућа среће и радости (ако ли је зла, не скрби, умрети ће); не имаш ли жену, лахко ти је живљети. Имаш ли пород, о том си и радио; ако ли не имаш, мање ти је старости. Јеси ли млад, ти си здрав и лаган; јеси стар, а ти си разуман и поштен. Ако што добиваш, добитак је добар; ако ли изгубиш, не жали за оно што ни прије нијеси имао. Ако ти је добро, мило ми је; ако ли ти је што зло, не бој се: неће вавек бити. Стој весело, брате мој! Добро јест живљети, с разумом своје ствари управљати, мирно живљети, о души радити, за сагрешенија кајати се. Весели се, брате мој! Како гођ поживимо, или у богатству или у сиромаштву, рај нам јест обештан од Бога. Купити се не може, ма га Бог поклања и за чашу воде. — Ето ти и друго вједи!

Г

Глагол.

Гледај под глаголъем, наћи ћеш за различне ствари говорења. Помисли, како у једному порту морскому многи бродови долазе. Неко жели, да му је ветар од истока,

скрбити (народна реч) — бринути се. *порат* (по тал.) — пристаниште.

а неко од запада; нико не мари за другога пут. Свакоме јест мучно, кад гледа, да други одлази, а он остаје. Манити људи не мисле, да Бог свијем стара се, редом ветре шаље, а никога не пита. Не старај се, брате! Ако није твога ветра данас и ове недеље, причекај мало: ти сад чекаш, а други ће сјутра. За сваке своје после старај се с разумом: не скорби, ако што не бива по твојеј вољи. Неће Бог да угождава људ'ма: не пита никога ни за што, — чини како је њему драго. Људи на свету, неко би једно рад, а неко друго; ма не може ником бити, како би он рад, — ни истим царем, који светом тресу. Рад би цар турски, да није царства московскога, ма Московн раде, да смету царство турско. Радија би била попадија да умре сто попова, и сам владика, а да њејзин попо остане; ма мора бити како мора. Не може се свету угодити: кад смо млади, ради би да живимо до старости, а старцем је жао, што су остарили. Младу умријети жао ти је; остарити мучно ти је: не знамо ни сами што желимо. Мучно се рађамо, мучније умиремо: од једнога плача к другом идемо. Ваља да и по путу плачемо, од плача к плачу путујући. Ако се бојиш плача, плачи да не плачеш. Вот, бaћушко! Ако ти је мио плач, а ти плачи; ако ли ти је мрзак, а ти плачи! Више нам помаже овђе једна капља сузе,

---

не скорби, не скрби — не брини се. *Московн* — у доба када је Доситије писао ову књижицу, тако су Срби звали Русе. *вот, баћушко* (по рус.) — ето, мили мој.

него по смрти једно море. Ма какав је ово плач, о ком говорим? Прави плач јест пред Богом срце сокрушено и смирено: саме сузе не помажу. Од срца сузу Бог штима. Не може се свету угодити.

Мало повише сам написао, да се не смијеш, а сад ти пишем, да плачеш. Отвори очи ума, љубазниче! Ја нити за смех ћу те осудити, нити за плач похвалити: не познају људи ни прави плач, ни смех. Може срце плакати, кад се уста и смију, а могу очи сузити, а срце о другим мисли. Ти си ми казивао, да је један кмет турски луком очи мазао, да истегне као с клештама коју сузу за спа'ије свога Усеином. — Крокодил, зли звер, убије човека, пак онда над њим плаче, пак ш њим у врат. — Многе су жене благосклоне на плач; ма јест њи'ов плач од три начина: или од велике љутине, или од великога лукавства, или од блага и милостива срца. Ма је пусто срце сакривено и у човека и у жене; вир без дна — савет у срцу, говори Соломон. Дакле, брате, да гледамо сами себе, да познајемо сами себе: свакога да поштујемо, ма од свакога да се чувамо. Манит јест оли, који говори: нисам се надао, — небојшу пси уједу, а ко се фали, они се завали. Бог познаје и наше срце и свакога. Ми смо дужни творити оно што је пристојно нашој души и нашему поштењу, а за остале није нам потреба мислити, ко је каквога срца и какви' је дела. Да не мислимо другога преварити, ма да се чувамо, да нас тко други не превари. Ко

другога вара, они је зао и лукав; ко се пушта да га други превари, они је будала. Све слушај што гођ тко говори, ма не веруј ни саму себи. Људи, и ми исти данас једно мислимо и говоримо, а сутра друго чинимо. Не каже баба, како је сан снила, говоре људи. — Плакаху мала деца; плашила их баба, да ће их дати вуку. Чека сирома' вук пред врати на снегу. Кад се деца утешише, питају бабу: „Бако, 'оћеш ли нас дати вуку?“ Одговара баба: „Ако дође вук, ми ћемо га убити!“ Бежи јадан вук, говорећи: „Ау, ау! како баба друго мисли, а друго говори!“ — Све размишљај, ма знај, да је све на овому свету: смех, плач, магла, прах, ништа. Не знамо што чинимо, нити што мислимо. Сви људи говоре, да се је мучно старати с кућом и с женом, а сви се жене и о кући раде. А неки говори, да се је добро не женити, а пак да су сви девственици, нестало би света. — Ах, јао мени за моју младост и за моју старост: младост ми чини зло, зашто одлази, а старост зашто долази! Видиш ли, како нам ништа није угодно!

Д

Добро прво.

Добру нека се не нада ко гођ не чини добро. — Један убојица лежаше под зидом; како он устаде, зид паде. Радоваше се зло-

девственици (сл.) — нежењени.

чинац, мислећи да је утекао од смрти; ма на три дни после набише га на колац, на кому плакаше, зашто га није зид убио. — Ако и утеку зли од зла, ма горе их зло чека код божијега престола. Седи правда, пак се тужи на неправедне људе. С неправде пропадају царства и градови. Боље јест живљети једну годину добро творећи, него сто година зло чинећи. Од зла срца и памети рађа се зло; обаче зли људи не оћеду да познаду своје зло и да се исправљају, него неко мећe кривицу на онога, а неко на онога. — Калуђери и попови говоре: зли су наши христијани, а христијани сто мана на'оде калуђером. Људи говоре, да су жене криве, а жене говоре, да су људи гори. А ти знај, брате, да је свак себи крив, ко је гођ зао, или био човек, или жена. Сиромаштво никога не приморава да краде, него га принуждава да ради. А да ти је знати, како и богати људи, лакоми и неправедни судци и лукави трговци обичавају тајним начином красти, туђе без правде освојавајући, горе него мали лупежи, за које говори пророк Давид, да једу месо човеческо као хлеб. Жалосни људи, не знајући, да је више полак с правдом него све без правде. Зломy човеку нитко није крив; ако ће му тко колико добро чинити, он ће злим вратити. — Дојила је овца мало штене вучије, ма кад је оно понарасло, изјело је овцу. — Легла је ластавица са своји

обичавају — имају обичај.

јаји змијина јаја; ма кад су змијчад понарасла, отровала су и ластавицу и њејзине пилиће. — Бежи од зла човека и од лукава пријатеља. Ко коме гођ чини зло, чувај га се: не уздај се у њега, и теби ће. Да те не преласти с лијепим реч'ма и мирним погледом. Видимо, да и добра пчелица у усти носи мед, а у репу нешто оштро.

Брате мој, разумеј моје речи! Не учим ја тебе, да будеш лукав и да ником не верујеш, зашто лукавство јест од ђавола; него ти знадеш, да сам ја теби брат, а знам и ја; за то желим свако добро души твојеј, и телу, и детету вашему, и дому вашему, и имениіу. Того ради саветујем ти са свим срцем, да с помоћу божијеју будеш добар, благ, љубазан, милостив и мудар, ма да се умеш чувати од зли' људи. Зли о злу раде, а на своју главу. А ти, мој пожелани друже, чувај се зла свакога; зашто ко говори за свашто: не марим, узда'нуће за њим пријатељи његови, а насмијаће се непријатељи. А ти буди добар и милостив, и на добро научи децу своју, зашто много благо јест справио Бог за добре људе на небу. Милостивим људ'ма Бог се назива дужник и на овому свету за њих се стара. Зри сије: један ловац баци удицу у море за уловити рибе. Занесе удица за једну мртву главу. Видећи је ловац, заплака, пак с трудом ископа јаму, да укопа главу, ма копајући, нађе

преластити (народна реч) — преварити. *зри сије* (сл.) — гледај ово. *за уловити* (по тал.) — да улови.

много злато. Вот, брате! Кад Бог и овога света многим добрим добро даје, а злим многим зло: више ће онога света. Тако ти своје чадо научи, да има разум: нитко, имајући памет добру, није умро од глади. А благо је наше на небу, ако будемо добро творити. Поташти се, љубимиче, да оставиш по себи децу своју разумну и богобојажљиву, а за остало Бог ће се старати!

Д

Добро друго.

Добро. Ех, моје лијепо добро! Ђе ли ћу те наћи? Где пребиваш, гђе ли почиваш, где ли твоје јањце пасеш? — Да знам, гђе си, дошао би к теби, ако би пузећи. Зар си на небу. Ма ми на небо не можемо, а на земљи заисто није те. — Тражим добро код цара и царица, али цари се бију и ратују: није ту добра! — Тражим добро код владика, али владике за мир и за добро не маре, него се надмећу, ко ће бити митрополит: није ту добра! — Тражим добро у манастиру; али у манастиру калуђери се разређују, ко ће на пут, ко ли на капеланију, а у манастиру не могу да стоје: мало је ту добра! — Тражим око цркве; али људи кад дођу к цркви, дођу да се инате и да празнослове, а у цркви попови навешћују: то се и то украде, толико муштулука, — није добра! — Међу

чадо (сл.) — дете. *празнословити* (сл.) — блебетати.

трговци за сваку газету клетва; међу богати грађани гордост и завист; међу сељани не мôш гледати што раде, не мôш слушати што говоре: није добра, те није! Ах, јао нами без добра!

Прости ми, брате, — дошло ми је да вичем. — О философи! О ритори многознанци! Кажите ми за добро! — Је ли добро у великим кућам' господским? Ја тамо не смијем доћи; ето ђе каже Јеремија пророк: „Господске куће пуне су драче“, — дакле није ту добра! — Градови, вароши, села, пустиње! Је ли у вами добро? — „Није, говори велики апостол Павле: беда у градови, беда у пустињах, беда на мору, беда код лажљиве браће и лукави' љубазника.“ — А да где смо добро изгубили? Нијесмо га изгубили, јер га нијесмо ни имали.

Ах, да могу добро наћи, у срцу би' га усадио, сузом би' га напајао, да ми расте у висину, да ми цвета и лијеп плод рађа. — Ма што ми паде на ум! Не би шћело добро у моје срце улести, зашто моје срце зла је напуњено. — Ако сам у лијепим хаљинам, рад би' да ми реку, да сам паметан, зашто будале и пијанци у издрто су обучени; ако ли сам у издрти' хаљина', рад би' да ми реку, да сам светиња. Ако се смијем и разговарам, рад би' да ми реку, да сам добар и љубазан; ако ли мучим и бројанице у руку држим, желим да ми реку: „Ето, брате, добра калуђера! Пешице

газета — мали новац од бакра (пола старе крајцаре). *ритор* (грч.) — беседник.

ходи, торбу на леђа носи, — нити се умива, нити браду чешља!“ — Јао, јао, то ли срце моје жели! Дивија светињо моја! Не иде у тако срце добро! — Што ћу ти ја, брате! Не могу наћи добра! Баш га при мени не има. — А, помози Боже! Паде ми на ум, гђе је добро, и теби ћу казати, да по том познаш, да сам ти прави љубазник. Ма залуду ћу ти казати, кад не можемо к њему доћи. — Моћи ћемо, ако Бог да: не препадај се.

Д

Добро треће.

Добро јест, брате, остало у рају! Онђе га је Адам с Евом изгубио. Прије него га беху изгубили, од великога добра, од простоте и чистоте ума наги бијаху (говори свештена библија), ма се не стиђаху, нити наготу познаваху своју. Ма како добро изгубише, почеше се лишћем покривати. Ма да би и гвожђем оковали се, од Бога не би наготу сакрили. „Виђе их наге, изагна ји ван“ — оста добро у рају. Ко у рај, брате, дође, а с помоћу божјом, наћи ће добро, весела му мајка!

Є

Јест прво.

Језику тврди плот и ограда јесу зуби и усна, а цар и господар јест ум у глави.

Сви знамо, да јест право и потребно, да млађи старијега слуша и неучни у ученога да учи, зашто неки људи поради говорења добивају велико поштење, а неки поради говорења у многа зла упадају и у непоштење. Језик свакога човека јест много мек, пак се преврће, како гођ тко хоће; ма по језику човек не зове се човек, зашто и скоти имају језик, и неке птице науче се говорити, — ма поради ума, памети и расужденија. Језику ваља тврду узду сковати и не пуштати га, да ходи ван правим и добрим путем, зашто су многи с језика уломили врат. Бог јест поставио ум у мозгу, да како цар седи и свијем заповеда: и очима, и језиком, и рукама, и свијем телом. Несрећан и бедан јест они човек, који пушта своје тело да чини оно што може учинити, зашто руке човекове могу и себе убити и другога. Тако и остало тело, ако не буде слушати правога и чистога ума, много зла учинити може. А наипаче језик зао — зла ствар, за кога говори пророк Давид: „Наоштрили су свој језик као змија".

Из језика добра извире мед и свакој скрби лекарија, ма из језика зла излази јед и смрт. Не могу пером исписати, колико добра може учинити добар језик и праведан. Колико је сладак, колико је користан души и телу! Бога слави, душу свети. Ангели се

ван — него само. *наипаче* (сл.) — особито. *пророк Давид* — у 140. псалму говори о злом човеку и о насилнику и у стиху 3. каже за њих: „оштре језик свој као змија, јед је аспидин у устима њиховијем".

чуде, што су свети људи с добрим језиком изрекли и у књигам' оставили. — Ма из злога језика отров извире, који трује душу и тело. Чувај се, брате, зла, пасија, злобна, лукава језика, зашто ни о чем не ради, него како ће злобу посијати, а добро искоренити, како ће црно учинити да је бело, а бело да је црно; како ће милу братију омразити и верне другове завадити; како ће сложно друштво разделити и велике пријатеље — велике непријатеље учинити; дан и ноћ мисли, како ће поштене онепоштенити и велико добро на велико зло преобратити. „Јед змије аспиде у језику лукаву“, говори пророк.

Зато, мили брате, саветујем те, да најприје чуваш свој језик и да му не даш друго говорити ван само оно које за много времена потврди и посведочи цар ум. И о том много и премного да настојиш, да и децу своју научиш, да много мисле оно што ће рећи. Свако јело, које уди и зло чини стомаху, добро га је избљувати; а зле речи, боље их је прождријети: зашто кад гођ хоћеш, можеш их избљувати, ма пошто их избљујеш, не можеш их повратити. А наипаче кад си срдит, не говори ништа: ни слуги, ни сину, ни туђину, никому. Ми смо људи подобни једному броду, који се метемо по мутному овому свету како брод по сланим водам морским. Море стоји, ма бродови по њему трче, један тамо, други амо. Ма море, које много пута с миром стоји, многократ подивја, побесни, скаче, пени се, многе бродове про-

ждире, многе о стење разбија. — Бој се, брате морнару! Не уздај се у лијепо вријеме; не спавај, кад је бунаца. Господар од брода јест ум, а тимун јест језик. О, господару, паруне, препоручујем ти тимун! Мален јест тимун, ма вас брод окреће. То ја теби кажем (о језику), а ти кажи свакому, ко ти је драг и ко те хоће слушати. Рекох, како имаш управљати свој језик, а за туђ не старај се, како ћеш га управити, зашто не можеш, него говори с Давидом, царом и пророком: „Боже, избави ме од језика лукава човека!“ Кога видиш, да је злојезичан, немој се с њим пријатељити и у љубави држати: боље ти је, да ти је непријатељ, него љубазник. Лакше ти се учувати од његова оружија него од лукави' речи. Боље да те удари по леђи с дрветом, него с пасијим речма да те онепоштени. Решето водом не можеш напунити, нити злобична човека можеш у праву љубов привести, ако ћеш му не знам колико добра учинити. Они, који лукавим људма чини љубав с надеждом да ће му знати за поштење, подобан јест оному који по мору сије жито. Брате, за љубов божију, чини колико можеш добро, и добру и злу: имаћеш плаћу од Бога. Ма чувај се од лукави' људи, који носе на језику мед, а у срцу јед.

бунаца (по тал.) — тихо време на мору. *тимун* (по тал.) — крма. *парун* (по тал.) — газда.

Јест друго.

Јеси ли видио кадгођ точак како се окреће? Јоште оком тренути не можеш, али оно што је било горе слази доле, а доње — горе. Тако се чини на овому свету с нами. Мног разум ваља да има чловек, и сваки час свачему ваља да се нада. Градови, палаци, цари, царице, богати, премудри, господа, лепи и одевени, срећни и љубазни прелазе како много цвеће, и трава, и лишће на гори: у лету се види много, и красно, и премного, а у зиму ничему не находи се траг.

Наш век раздељује се на три дела: родити се, поживљети, умријети, како на прилику: дођо', прођо', нестаде ме. Било је људи, који су живљели по девет пута више него можемо живљети ми, ма сад им се не зна гроб, ни кости. — Не велим ти ја, да је зло, што умиремо, него ја радим, да те уавертим, да добро научиш ове две ствари. Прво, да овђе живљење наше јест како један цветак, како роса, како точак, и по свему јест подобан оному што чловек на сан гледа: сањајући чловек, чини му се да је истина оно што сања, а кад се пробуди, али над ништа — ништа; то је једно. Друго, да знаш, да живот други јест без доспитка, неком у добру, неком у злу. И ако ове речи добро разумеш, умети ћеш се старати за они живот много

палацо (тал.) — палата, двор. *да те уавертим* (по тал.) — да те опоменем. *доспитак*, доспе́так — свршетак.

боље него за ови. И своје млађе тому да научиш. И што гођ ти се догоди, јуначки моћи ћеш поднијети, знајући, да је свет коло. Обаче разуман човек промишља за сваку своју потребу, зашто Бог дао нам јест кратко живљење, ма с многим трудом: и јест уредио на свету, неко да је цар, неко солдат, неко богат, неко сирома', неко да продаје, неко да купује, неко да војује, а неко да копа, неко да заповеда, а неко да слуша; ма свакому и свијем заповеда Господ Бог, да се сви старају и труде на свету. — Ја ти, љубимиче мој, све ово мећем пред очи, да знаш добро и да другому кажеш, што је ови свет, што ли они. А и ти што знаш добро кажи мени, зашто ја желим да научим оно добро, што не знам.

Ж

Живљете прво.

Живљећи човек на овому свету, хиљаду љубазника може имати, ма једва од хиљаде један може бити без лицемерија, прави друг. Неко ради о кеси, а неко о пуној чаши. Неко чини се друг, ако му говориш што му је мило и ако му пазиш хатар; а како му што речеш право, без свакога хатара, на ма' си му непријатељ. Немој, брате, ни за чиј хатар увредити Бога и по-

---

лицемерије (сл.) — претворство, дволичност. *хатар* (тур.) — милост.

газити правицу, зашто на такво друштво мрзи Бог. А праведна друга љуби с душом и с срцем, који жели твојеј души добра, и не срди се, ако ти кад што учини преко хатара. Такођер и ти не пази му хатар, кад је потреба. Не фали га пред њим: говори добро за њ, гђе он не чује, и поштуј га више него себе, жели му добро како и себи. За верне љубазнике Бог даде људ'ма писма, карту, перо и мастило, да ако се љубазници и растану, ма имајући један другога при себи писма, с њима се разговара и утешава, зашто сваки дан догађа се човеку за многе ствари старост и скрб. Ма човек на сваки начин да утешава себе: ваља да себе утешава и с добрима људ'ма, и с писмама, и књигама себе да разговара. Које гођ зло ако се догоди човеку, не ваља човек одвећ да скрби, зашто скрб и жалост јест највеће зло, које глође срце и кости у човеку. Многи од велике скрби изгубили су и тело и душу. Највише ваља да човек жали и скрби, кад у чем увреди Бога; ма благи Бог ни за то неће да човек одвећ скрби и да пада у очајаније: него за сагрешеније да се каје и да се утешава, благодарећи великога Бога на његовој богатој милости. За то, брате, од много људи, који те наричу и зову: љубазниче, брате, caro amico и прочаја, избери онога, кога познајеш да је праведан и богољубив и који је подобан

карта (тал.) — хартија. *caro amico* (тал.) -- драги пријатељу. *и прочаја* (сл.) — и тако даље. *подобан* (сл.) — сличан.

твојим обичајем и нарави. Поштуј га и љуби га. И ако му се што зло догоди, не чекај да те зове, него распојасат и бос (ако се може) трчи. Кад те зове на част, доброволно иди, а кад му је што потреба, прије него те замоли, послужи га; не дај му, да ти зафаљује. Кад га почастиш, зафали му, зашто се потрудио дођи. А кад ти рече: фала ти на части, моли га, да ти то не говори. Ради колико више можеш, да си му већи љубазник него он теби. Не стоји љубав у реч'ма, него у срцу. Прости му, ако ти што погреши; на само реци му, ако му што мислиш говорити. Изнајприје ради га добро познати, а пошто га добро познаш, немој се у њ сумњати. Уздај се у њ како и у себе; ма савршено само у Бога ваља се уздати. Ако ли ти когођ прикаже штогођ за њега, кудећи га, немој веровати, догођ сам не познаш; зашто неко куди њега, а неко тебе, неко момка, а неко девојку: а не можеш ни ти, ни он бити без мане, — сам је Бог без мане. У нечем ти ваља да простиш њему, а у нечем он теби. „Non è bella, che detesta una brutta“, говоре Талијани. Сам Господ Бог не може угодити људ'ма, зашто који путује, рад би да није кише, а који је посијао, вели да је киша божије злато.

У мало речи да ти речем. Поштуј својега љубазника, и без велика узрока немој

---

non è bella, che detesta una brutta (тал.) — нема лепе, која мрзи на ружну.

га абандонати, зашто је рђав човек, који говори: „Нов дан — нови пријатељи“. И прости ме, што ти много за то говорим. Ти можеш боље од мене знати, што су пријатељи и љубазници, а ја нити сам имао љубазника, нити га могу имати, како сам ти и без куће и брез огњишта: у чем ходим, у тому и спавам. Обаче немој ми се за то наругати: могу познати што је лијепо вино, ако и воду пијем. Знаш, што је они рекао, да зна да је слатка вареника, зашто је видио, да је кнежева деца кусају. Ходио сам којекуд, пак сам видио што људи раде. Имам на леђи торбицу, а у њојзи ми је једна светогорска тиква с водом и једна грчка књига; а књига ми многе ствари каже, које није ни мој бабо знао.

Ж

Живљете друго.

Жалити немој на ме, ако ти не могу бити љубазник, како си ти мени. Рад би', како и не могу; а не могу, како би' рад. Ја сам мислио, да си се био штуфао мном за оно што сам прије близу тебе стајао, носећи ми из Сплита некад биљац, а некад и мене с робом; а ти си ме сад трећи пут једва дочекао у своју кућу, како брата свога.

абандонати (по тал.) — оставити, напустити. *...да си се био штуфао мном...* (по тал.) — ...да сам ти био досадио... *биљац*, бијељ — ћебе. *трећи пут* — Доситије је три пута био у Далмацији: по одласку из манастира, у повратку из Црне Горе и после Смирне.

А шта ти ја могу, брате, за то воздати? Немам ништа, само ти кажем жељу срца мојега: да мени Бог да, што ја вами желим. Доста је и мало благослова од сирома'а попа Радосава. И знај, да ја не смем ништа говорити, а казао би' ти, да нијесу ми мили неки књижевници, који, ако им ко пише поменик, жао им је, зашто им не пише сарандар. Ја много фалим покојнога Марка слијепца, који би гуслио певајући, пак би искао петицу, а кад би му ко дао газету, он би рекао: „Бог да те прости! То је Маркова петица!“ Не ругам се ја попадији, што је нашла седми глас у кучина. Кад ме упиташ, казаћу ти, што износе ове басне, а сад се враћам на реч.

Не буди ти жао на ме, што ти пишем као малом детету за ствари, којима би се и многи и неучени људи домислили. А можеш рећи, да је ова буквица подобна првој. Пази, немој ме расрдити! Ако ли ме расрдиш, ја ћу ти рећи, да и доста учени људи колико би гођ више с многим вниманијем читали и прву буквицу, толико би више у њој ствари находили: ма тко хоће знати, како су слатки ораси, ваља да их жваће, а не да их прождире. Ма ја ти нећу то говорити, зашто бојим се опет, да се ти не расрдиш.

воздати (р. сл.) — вратити зајам, одужити се. *сарандар* — милостиња, која се давала калуђерима о задушницама, већа него за *поменик*, за обично помињање на гробу. *Марко слепац* — познати народни гуслар далматински тога доба. *вниманије* (сл.). — пажња.

Драги мој! Ова буквица само до живљете јест написана, а од живљете имати ће којугођ диференцу. Ако ли ти не буде мила ни до живљете, ни од живљете, — ја, да ти кажем без лаже, ја моје буквице маломy Спири пишем. А ти си голем: узми какав стари полустав.

диференца (тал.) — разлика. *полустав*, полуустав. — црквена књига, писана неправилнијим а округлијим словима.

ДРУГИ НАЧИН РЕЧИ

Ѕ—П

ЧАСТ II

Говорење парадигматическо.

Ѕ

Ѕјело.

Ѕјело, сиреч врло, вредовна јест она рана човеку, која се затвори и унутра гној садржава; доноси човеку велику болест. Тако и злоба, и лукавсво, и сваки грех, којега човек савршено не избаци из срца, велику штету приноси души човековој. И залуду човек исповеда један грех, а неће да одбаци од себе зао обичај, од кога се рађа грех. Не може човек у дом свој примити цара, ако не очисти га и не украси га лепше изнутра него с двора. Тако човек не може примити у се божију благодат, догођ не очисти срце своје од сваке злобе и лукавства. Ма људи, ако којегођ добро при

говорење парадигматическо — говор с примерима. *с двора* — споља.

себи имају, ради би, да вас свет знаде; ако ли је које зло, ради би, да га и од Бога сакрију. Не може ни једна птица с једним крилом летити, а не може ни са два, ако на њима не има много перја. Тако и човек не може добар и поштен бити пред Богом и пред добрим људ'ма, ако не буде добар и праведан и душом и телом. Два су крила: вера и добра дела, а перја су различне добродетељи, којима човек своју душу к небу узвишава и к Богу приближава. Два су крила: божија помоћ и човекова воља. Бог жели, да се свак спасе и свакому помаже, ма силом никога не увлачи у рај, него тко хоће од своје добре воље. Многи су звани, а мали су изабрани. Бог свакога призивља, ма избира само оне који су га послушали и од њега страх имали, који су га возљубили и за његову љубов од зла су се уклањали, а добро творили. Бог кишу пушта и на њиве, које плод приносе, и на камене планине; како на цвеће, тако и на коприву; како на винову лозу, тако и на драчу и купину. Даде благи Бог разум и памет свакому, да може познати истину; ма кад човек неће да је тражи, него оно што му је мило он фали и штима, сам је себи крив, како и ћуку није криво сунце, него његове рђаве очи, и за то, кад највише сунце сија, тада је јадном ћуку мркла ноћ!

...многи су звани — „јер је много званијех, а мало изабранијех", Матија, 20. 16. *драча* — трње. *штимати* (по тал.) — ценити.

3

Земља.

Злато находи се у сухијем планинам' и каменим: тако и срце златољубиво сухо јест и не слази на њ роса божије благодати. Како змије драконди, где у земљи нађу сакривено злато, на њем начине себи гнездо: тако на срцу златољупца змија сваке љутине и жесточине почива; зашто, који ни о чем другом не мисли, него како ће жељу своју наситити златом, они не жали увредити Бога, своју душу, брата, сродника, љубазника, сиром'а, комшију, и свакога!

Ах, јадно злато, како је многога ослепило и погубило! Ах, манити ми човеци, како не знамо, да је злато земља: из земље извађено и у земљу повраћа се. — Ја ћу ти, брате, казати, да злато није криво, зашто Бог јест дао земљи руду златну за потребу људ'ма. И злато јест велико добро, кад је у рукам' доброга човека: свако добро ш њим добар човек може учинити својеј души, цркви, својој братији. Добар човек, ако ће колико блага имати, ма је господар од њега и управља ш њим, како је божија воља. Многи цари и царице, принципи и господа, и купци, мужески пол и женски имање своје уживали су, у златоткану свилу облачећи се: ма љубећи Бога с душом и с срцем, са својим имањем много добра својеј души учи-

змије драконди — по источној гатки нека врста рептила чуваше благо у земљи.

нили су, и сад се радују у божијем рају заједно с онима који су за Христа крв пролили и који су по пустиња' и горам' своје тело сушили и који су по свету веру свету раширили. Зато блажен јест добар чловек; ако је богат, он је благ, љубазан и милостив и подоби се благому Богу, свакога милујући; ако ли је сиромах, а он је трпељив и смирен, 'рани се својим трудом и благодари Бога, чекајући на небу почивање. — Ово сам рекао за добре.

А зао чловек, ако је богат, он је златољубац, горделив, немилостив грабитељ и, како огањ, колико више једе дрва, толико више разјарава се; подобан јест једному огњуштаву, који колико више пије, толико више жедни. Ако ли је сирома', а он ради да украде, да излаже, да превари; мисли да му је други крив, завиди другому, рад би да нитко ништа не има као и он. Несрећна чловеческа злоба и завист!

Брате мој! Ваља да се трудимо за своје живљеније, зашто Бог за лењиве не промишља. И то можемо познати по тому: видимо како Господ Бог нигде није учинио, да пшеница и грожђе само рађа како и остале траве и на свакому древету; ако се и рађа какавгођ плод, ма је дики, ако га чловеци не устроје. Дакле хоће Бог да се чeловеци труде о својему живљењу. Леност принуждава човека да краде, да лаже, да туђе жели и да многа

огњуштав — у врућици. *дики* (рус.) — дивљи. *устројити* (рус.) — удесити.

зла чини. Ленив јест живи мртвац, који нити је полезан души ни телу. Похвалан је од Бога и људи он човек, који о својему труду живи. Боље је по смрти оставити непријатељем, него за живота искати од пријатеља. Мрзе људи на онога који иште: и један пут даду му доброводно, а други пут преко срца, а трећи пут гоне га, да не досађује. За то, брате, своју децу из младости подај на занат, да до после својим трудом се 'ране; зашто којигођ занат од младости тко научи, или зао, или добар, они му је мио до старости. — Мачка је молила Бога, да је Бог учини, да је девојка (говори фавола). Бог је учини лијепу дјевојку, да се удаде за цара; ма са свим тим, како би угледала миша, трчала би, да га улови. — Један човек хоћаше, да му деца не стоје залуду: говораше, да је у винограду укопао један ћуп цекина; за то деца, копајући сваке године дубоко виноград, да нађу ћуп, научише радити, и обогатише се. — Носи сиромаштво на леђи они који не гледа свој посао. „Сине, пиј воду од свога студенца, сирјеч 'рани се с својим трудом", говори Соломон. Чувај се сиромаштва: везане су сирома'у и ноге, и руке, и језик. Бежи од среброљубија, од лакомства, од лихоимства, од змије троглаве! Колико је злата више, толико већу муку златољупцем доноси!

он (слов.) — онај. *фавола* (тал.) — басна, прича. *са свим тим* (по тал.) — ипак. *Соломон* — Приче 5, 15. *лихоимство* (рус.) — зеленаштво.

И

Иже.

„Ижє хощєтъ благочєсно жити, гонимь бꙋдєтъ“, говори апостол Павле. Не може лоза рађати, ако се не буде обрезавати. Не може грожђе вино дати, ако се не буде газити. Не може христијанин познати се је ли добар, ако не дођу на њега многе напасти. Не може пшеница свући се с сламе без коњски’ копита. Не може пшеница брашно дати, ако се не сатре. Не може од пшенична брашна лијеп хлеб бити, ако се не просије. Не може цар познати, који су му верни официјали и господа, без брани и крвопролитија. Не може се добро никакво познати без зла.

Буди готов, брате, свако зло поднијети, ако хоћеш, да ти никакво зло не на’уди. Научи и самога себе и своје млађе, да су готови на сваки час поћи с овога света. Или имаш брата, или сина, или жену, или шћер, или благо, или пријатеље, у једно тренуће ока можеш или ти без њих остати, или они без тебе. Не ишту добри војници плаћу од цара, кад је сам цар у боју у крви обливен. Не можемо ми овога света живљети вавек у свакој радости, кад су сви свети апостоли, мученици, светитељи и многи добри христијани и сам божиј син у многој муци поживили овога света. Видиш ли, како мати, кад хоће

апостол Павле у другој посланици Тимотију говори: „А и сви који побожно хоће да живе у Христу Исусу биће гоњени“ (3. 12.). *официјали* (по тал.) — официри. *бран* (сл.) — рат.

да одбије дете од сисе, с чимгођ љутим или горким намаже сису: тако и божија милост чини, — хотећи Бог, да се ми не прилепљујемо са свим срцем к сладости овога света, допушта на људе различне скрби: неком човеку узме жену, а некој жени мужа. Да се не радује много ни они који се жени ни она која се удаје: неком узме сина, а неком шћер.

Брате!Ваља да се молимо благому Богу, да поживимо мирно; ма ако нам се што мучно догоди, да благодаримо Бога на његовој милости и посештеније. — Једна богољубива жена плакаше горко пред иконом богородичином, зашто за три године није јој се догодила никакова скорб у дому. — Како разумни људи поради здравља телеснога горке лекарије пију, тако и добар хришћанин сваку скорб ваља да претрпи за исцеленије своје душе и за спасеније. Не знамо ми што је нам полезно, него мрзимо на наше добро, као мала деца на школу и на учење.

I

Илија пророк затвараше и отвараше небо како с кључем; неке кољаше ножем, неке попаљаваше огњем с неба; ма царица Језавела нити се убоја, нити се покаја, него

скрб (народна реч из западних крајева) — брига, невоља. *посештеније* (сл.) — старање. *Језавела*, Језавеља — жена израиљског краља Ахава, коју због њених недела уби Јуј, а тело јој изедоше пси (Књига о царевима, II. 9).

јоште гоњаше пророка, да га убије. — Тако и зло срце човеково, кад отврдне у злу, не може се умехчати како камен. Камен ако ће много киснути, ма у себе не прима воду. Како сунце оне облаке, који су чисти, чини их да су бели и чисти, тако и добре речи и учење оне људе, који су добри, их просвештава. Како нечист поток и блатан, ако и чисту воду у себе прима, учини је да је мутна и пштети је: тако и зао човек, ако и добро ученије чује, ма својим блатом и маћом поштети га и замути. Како чврчак ништа друго не једући кром саме росе обноћ, ма по вас дан пева: тако и човек добар свакому казује, ако што добро зна; ма како они људи, који би ради спавати у хладу, да могу, све би чврчке побили: тако и они људи, који би ради да живу у немарности и небреженију, мрзе на оне који говоре оно што је право и полезно. Како нека Кирка врачарица, која би напајала људе с некаквом опчињеном водом, пак би их чинила да се претварају у крмке: тако и сласт овога света, како преласти кога и улови га у своју замку, чини га да изгуби памет и да се уподоби скоту. Како неки певац Орфеј тако слатко умијаше певати, да могаше с својим појањем укротити и припитомити лаве и медведе: тако и добро доброга човека учење може и неправедна човека на правду привести и к Богу обратити. Како добри источник всегда извире

како — као што. *маћа* (реч из Срема) — љага.

воду, ако нитко и неће црпсти: тако је добро, да чловек оно што добро зна, да казује, ако нитко неће ни слушати. Како неке поточине у време кишно наводне се и штету многу учине, а у вријеме летно, кад би била потреба од воде, тада се осуше: тако и неки гордељиви неки пут, кад му дође ћеф, говори, да би поваљао језиком дрвље и камење, а неки пут, кад би била потреба да се што добро говори, тадај му се осуши језик из корена. Брате мили! Знај, да је добра ствар да чловек умије добро говорити, кад је потреба; ма је добар и поштен и они, који не умије говорити, ма му је мило слушати. Ма они, који нити умије говорити, нити хоће слушати, тај јест несрећни чловек, инорат, маланконик, ипокондријак, завистљив. За оваkове говори Христос: „Не бацајте бисер пред крмке“.

К

Како.

Како бршљан сам не може на висину растити, ма прислоњајући се на какво дрво или зид, расте, ма чини штету оном древету или зиду, које му помаже да расте: тако и лукав чловек чини зло и оному који му чини добро. Како сунце подиже маглу горе, ма магла, кад се попне горе, згусне се, пак смета

инорат (по тал.) — незналица. *маланконик* — тужан човек. *ипокондријак* — ћудовит човек. *како* — у целом овом одељку ова реч значи: као што.

сунцу да сија: тако и рђави људи, пошто се уздигну на којегођ господство, тада забораве своје пријатеље и добротворе, и јошт раде, како ће им на'удити. Како лијепо цвеће свакому даје лијеп мирис, који гођ хоће га мирисати: тако и добро ученије сваком приноси корист, који гођ хоће да слуша. Ма како они, којима су покварене танке жилице, кроз које цветни мирис пролази, не могу осетити мирис: тако и они, којима је ум помрачен од злобе и лукавства, не примају ползу доброга ученија. Како један кужан многе здраве може окужити, и како слатка вода, кад се помеша с морском, учини се слана и ружна: тако и добри људи, кад се здружавају са злим људ'ма, штете се и кваре. Како ноћ бежи од сунца, тако и помрчина греховна бежи и нестане је, како дође у срце човеково покајаније. Како рана не излечава се, ако се не открије и не покаже лекару: тако и грех не може се излечити, ако се не открије и не покаже духовному лекару. Како ехидна, која зачиње мале ехидне, — зла змија, зли пород, ма њејзин пород најприје њејзину утробу продрије и умори своју матер: тако и злоба највише 'уди ономе који је носи у срцу, и убија његову душу. Дивија крушка и јабука, кад прими на се питому накаламљену, рађа плод добар и питом: тако и зао човек, ако прилепи срцу својему добро учење, може се

ехидна (грч.) — змија отровница.

препитомити и добра дела творити. Како на тврдом воску не може се ништа написати и наштампати, ако се ватром не угрије и не умегча: тако и на жестоком срцу и тврдом не може се напечатити божије ученије, ако се не угрије страхом божија суда. Не можеш на написатој даски ништа писати, догођ не оструже ш оно што је прије било написато: тако не може човек усадити у срце добре обичаје, догођ не искорени зле.

Л

Људи.

Људи, братијо, послушајте! Ком смо подобни, ако смо у сваком миру и срећи? Подобни смо ружици с цвећем, која, ако ће колико цвећа имати, ма не може бити без трња. Ни један човек, ни цар, ни царица, ни богат, ни сирома', не може бити без скрби. Чини се ружица прекрасна, кад је накићена руменим цвећем; ма како паса њејзино вријеме, спадне цвеће, спадне лишће, остану гране како суве, с трњем. Чини се човек млад, лијеп, одевен, здрав; ма вријеме лагано полагано чини га довести к старости, к гробу. Ох, да нам је тада виђети, како ће бити ружно оно што нам се сад чини лепо! — Долазаше често Диоген философ на гроб царице Јелене, цара Менелаја жене, коју беше уграбио Парис, син цара Пријама и за њу

паса (тал.) — прође.

50 краља чињаше страшан бој десет година. Долазаше философ у гробницу, пак гледајући голу кост главну оне лијепе царице, говораше: „Ох, јадни људи и несрећни! Да вам је виђети, за кога сте многу крв пролили! Да видите голу главину без косе, без коже, без меса! Да видите очи, да видите нос, да видите румене образе!“

Зато, брате, ја ово кажем себи и свакому: не гледајмо оно што јест, него оно што ће бити. Како човек не може утећи од своје сени, тако не може утећи од скрби и каквегођ нужде: ма како лав не боји се сто паса, тако и крепки душом човек све што му се пригоди овога света крепко и трпељиво подноси, чекајући од Бога венац, за које говори Христос у Апокалипсису: „Оному, који с трпенијем победи, даћу му јести древа животнаго, које јест сред раја“.

Људи, братијо! Познајмо што смо и куд ћемо! Да нас не преласти ови свет, и лепота његова, и сласт!

М

Мисљете.

Милостиња јест подобна јелеју, зашто како јелеј сврх сваке ствари влажне стоји, тако и милост, која се чини сирома'у, јест највећа добродетељ од свије' добри' дела. Ма

апокалипсис — откривење Јованово (2, 7). *јелеј* (грч.) — уље, зејтин.

не ваља гледати, да се да оному који иште, зашто многи ишту, ако ће и имати, ма ваља дати оному кому је велика потреба, ако неће ни искати. — Грома свак се боји, ако и мало кога убија; дакле часа самртнога више ваља да се бојимо, зашто знамо, да нас неће пасати. — Над водом и право дрво чини се да је криво, — и у уму неправедна чловека и праведно чини се неправедно. — У чловеку кад је покварен стомак, чини да му смрди усна пара; такови чловек, колико више односи уста, толико више угождава оному, с којим се разговара. На исти начин и они који је научан за своју злобу и завист другога похуждавати и осуждавати, колико више се разговара с добрим људ'ма, толико више им је мрзак, зашто му смрде његове речи; дакле ваља му рећи: „О друже, колико гођ више од мене окрећеш главу, толико си ми милији!“ — Кад дође на чловека болест, не помаже му оно здравље, што је на њем пре било; тако кад чловек од своје добре воље почне чинити зло, није му корист ни од добра, ако је што пре учинио. Није користи од оне куће, коју чловек озиђе, по том остави је без покрова и без врата: није корист ни од добра когагођ, кад чловек неће да га сврши. Снег, лежећи на њивам', не да житу растити, ма како дође лето, снег се растопи, а житу јест велика корист, што је на њему стајао снег; тако и по

угождава (рус.) — угађа.

суду божијему бити ће велика корист добрим људма, зашто су зло патили. Бршљан, кад нарасти по древету, чини се да украшава дрво са зеленим лишћем, ма му чини зло: тако и лепота лица, и одећа лијепа, и остало мирско услаждавање много човеческој души шкоди; ако ли се умије човек чувати од зли' дела, не уди лепота и одело, зашто све што је од Бога добро јест.

Н

Наш.

Не може око виђети оно што је у оку; ма пошто тко други извади му трун, тадај га види: тако не може човек познати савршено ови свет, догођ не изиђе из њега. Сви људи сами себе варају, зашто свак себе одвећ љуби; поради тога, ко гођ што и мисли, и говори, и твори: оно му је мило, оно штима. Да зна ћук, каква је његова песна, не би по сву ноћ чинио: ћу, ћу!, ма он сирома' мисли да лепше поје него славуј.

Много је разуман они човек, који самога себе и своје речи и своје после расуждава више него икога другога. Ходећи човек путем, ако добро не зна пут, не стиди се упитати и простака, и чобанина, и горега од себе. Хотећи човек да излечи рану своју, не тражи лекара стара или богата, него

мирско услаждавање (сл.) — светско уживање.

онога који најбоље умије лечити. Боља је и из древене чаше и тиквене чиста вода и добра него из позлаћене мутна и ружна. Ни у чему дакле, брате, себи не праштај. Ура, кад звони и управ каже часове, сви је слушају; ако ли је покварена, нитко за њејзино звечање не мари. И ти немој марити за реч која не ваља, ако је и велики човек рече; а добру поштимај и послушај, ако ћеш је и од папагала чути. Кад је блатно и клизав пут, наслања се човек на штап, ма савршено не узда се у штап, него се чува: тако и ти много размишљавај, што ћеш говорити, ма немој се никад слободити и у своје речи уздати, зашто ако паднеш, ко год види, насмијаће ти се.

Срце наше јест како једна башча: не може у башчи ништо лијепо нарастети, ако башчован не посије, не оплеви, не напоји. Буди, брате, мудар башчован: ако видиш, да каква дивија трава изникне, или трње, ишчупај од корења, избаци. Не радује се башчован, гледајући садове дрвне накићене лијепим лишћем, ако му не рађају плод. Која корист од лозе винове, ако не рађа грозđије? — Тако не ваља се поносити с лијепим реч'ма без добријех дела. Не има горега човека над оним, који право умије говорити, а криво чинити. Најманитији јест они, који би рад, да га људи поштују, а ради оно, с чим ће се онепоштенити.

ура (по тал.) — часовник.

О

Он.

Образ цара Навуходоносора показа се пророку Данилу златан, прси имађаше сребрне, утробу од меди; ма све то залуду би, кад му ноге беху од земље. — Гледај последак, брате! Помишљај последак, и нећеш сагрешити. Ни једну реч немој говорити, ни једно дело немој почињати, догођ прије добро не размислиш, што из чеса бити има до послетка. Велика мудрост јест, да човек размишља и познаје последак, зашто на ови начин могао би утећи од свакога зла и могао би добити свако добро, нити би сам себе варао, нити би га тко други могао преварити. Тимун страг стоји, ма управља сву наву. — Држи последак, брате, ако хоћеш да управ ходе и душевне твоје ствари и телесне. Четири послетка да су ти у уму; с тобом да лежу, кад лежеш, и да устају, кад устајеш. Први последак — час смрти, 2. — суд божиј, 3. — божиј рај, 4. — ад. Осим ова четири, сваком послу твојему нађи последак, ако хоћеш да на послетку не жалиш. — Питаше птица ловца: „Шта то градиш?“ (говори басна). Одговори ловац: „Лијеп град!“ Пође птица да види град, — упа у замку. Плакаше птица, говорећи: „Јадна ја! Да сам прије размислила, да ми није потреба од града,

образ цара Навуходоносора — лик цара вавилонског Навуходоносора (књига пророка Данила, гл. 2.). *последак* (реч из јужних крајева) — крај. *нава* (по тал.) — лађа *ад* (грч.) — пакао.

не би' сад изгубила главу!« — Учи, брате, свога млађега, да се стара за свој последак, из младости да се учи, зашто ће пасати вријеме младости. Мало користи доноси они цвет, од којега не рађа се какав лијеп плод. Зла је младост, која не промишља за старост. Манит јест они, који за лијепо злато купује ствари од ништа. Злато јест паметна младост, за које могу се купити красне ствари, прекрасна учениjа и добри обичаји, који су корисни и души и телу. Срамотна је старост ономе који је поарчио у манитости младост. Вино без воде узима човеку памет: и младост без учења и без заната многу штету приноси човеку. — Поведоше једнога момка на вешало; он позва оца свога, да га пољуби, пак му одгризе зуби нос, зашто га није од младости на добро наставио.

Помисли, брате, последак и твој и млађега твојега!

II

Покој.

Пише у библији, како Самсон уби лава; после тога нађе у истога лава глави мед; ма како она мртва лавова глава држаше у себи мед, ма јести га не могаше: тако неким људ'ма залуду бива и учење и имање, што им остане од родитеља, кад не умеду ш њим управљати. Пише неки Атанасије Кирхер у књизи

пасати (тал.) — проћи. *ствари од ништа* (по тал.) — ствари ништавне, без вредности. *Атанасије Кирхер* — стари немачки природњак (из XVII века).

зовомој „Илустрација“, да у провинцији што се зове Сухвен рађа се неко лијепо цвеће, из онога цвећа рађају се некакови лептирићи, који слатко певају на начин славуја; ма како они цвети угину, у ком су се излегли, на тај час и оне птичице престану и певати и живљети. — Ово је потреба, да родитељи казују својој деци, да се много старају за своје учење, зашто многи’ срећни’ родитеља остану деца несрећна по њиховој смрти. — Неки Леонтије, философ из Атине, умирући све своје имјеније раздели двом сином својим; плакаше му код главе шћи, зовома Атинеа, говорећи: „Оче мој Леонтије, како мене остављаш?“ Одговори отац: „Дшти моја! Теби Бог јест дао лепоту, а ја сам те научио мудрости и философији, чувај и ти поштење и чистоту: неће ти зло бити.“ Тако и догоди се. Имајући Атинеа лепоту, мудрост и чистоту, сподоби се бити славнога Теодосија цара царица. — Друга девојка питаше оца, шта јој оставља за доту. Одговори њој отац: „Шћи моја! Ако будеш паметна, ’раниће те преслица; ако ли будеш поштена, поштење је славна дота, на коју се лакоме славни људи“. Дакле највеће благо, што може један родитељ оставити својем чадом, јест разум и поштење.

Леонтије — беше софиста атински. *зовома* (сл.) — названа, по имену. *Атинеа* — пође за источно-романскога цара *Теодосија II* младог (401—450), прими хришћансто и доби име *Евдокија* (421. г.). *дшти* (сл.) — кћи. *сподоби се* (сл.) — удостоји се. *дота* (по тал.) — прћија, мираз. *чадом* (р. сл.) — деци.

Поштење.

О поштењу много ваља човек да се стара и да се боји, зашто јест како једно огледало, на које како човек дуне, на ма' се покрије као маглом, а кад се разбије, не може се окрпити. Не ваља говорити: не бојим се; не бој се, ма чувај се! — Медвед спаваше; пређе му миш преко врата. Насмија се лисица, говорећи; „Миша ли се бојиш?“ Одговори медвед: „Јок вала! Не бојим се ја ни хиљаду миша, ма ја нећу да они преко мога врата прелазе“. — Чувај се, брате, ако се и не бојиш!

ЧАСТ III

Говорење митическо.

Р

Рци.

Реч добра јест драги камен. Блажен они човек, који у срцу имаде истину, а у уст'ма добре речи. С разумнима реч'ма управљају се царства, земље и градови. — Реч јест славни син славнога цара ума. Речи су слатка 'рана, с којом се 'рани душа. — На три начина речи раздељујем ову књижицу. До живљете говорио сам политически; од живљете до рци парадигматически, а од рци говорићу ти митически. Ако будеш с расужденијем читати и упаметити, ползоваћеш се.

Разумеј, брате, да богати људи не могу живљети без сиромаха и велики без малих. И тешко би било грађаном без сељака. Поради тога човек да не уничижава мањега од себе: зашто један пут лав беше упао у уже, и нико му ту не може помоћи кроме

говорење митическо — говор, поткрепљен баснама. *уничижава* (по рус.) — понижава. *кроме* (сл.) — осим.

малога миша, који оштрима зуб'ма прегризе уже и ослободи мали великога. — И посвадио се беше мрав с медведом: који је јачи. Улезе мрав медведу у нос, а медвед, видећи мрава, раздрије ноктима вас нос свој, и тресући главом заврти му се мозак. Ма мрав не шће оставити медведа, догођ му не рече: „Евала!“ — Дакле и мали људи с временом могу великим и добро учинити и зло.

6

Слово.

Сваки пут чувај се јачега од себе и старијега, зашто они, који може помоћи, може и одмоћи. Немој се јуначити, говорећи: нијесам крив. — Не може славују помоћи лијено појање, кад упадне јастребу у нокте. — Не мари зао чловек за правицу.

Злим људ'ма оно што је добро чини се да је зло. — Нађоше лупежи певца, пак говораху: „Ово је наш злотвор, који обноћ вичући буди људе, те нам није слободно красти“. — Купина и драча свачије хаљине потежу, ако и није им потреба од хаљина; и онога гребу, на чијој су њиви.

Не слази у бунар по воду, догођ не видиш, како ћеш излести.

Не слушај свакога речи, зашто куса лисица рада би, да су све кусе.

евала, ејвала (тур.) — слуга сам.

Т

Тврдо.

Такова свакога штимају људи, какав јест. — Залуду корњача сваки час сакрива главу и ноге, и реп подвлачи, кад је људи по оделу познају, да је она корњача. — Залуду камила мути воду, кад хоће пити, да не види ружну своју главу, кад је види остали свет. — Залуду мазга, кад се беше назобала јечма, фаљаше се, да је њејзин отац коњ, кад пошто поче с добрим коњ'ма трчати, остаде страг, и познаде се, да је њејзин отац магарац. — Залуду јарац завио беше чалму, мислећи, да ако га нађе вук, неће смети на њ, јер ће мислити, да је кадија. Срете га вук, и рече му: „И по лијеној бради и по големој чалми могао би бити кадија, ма нити ће ти код мене помоћи брада, ни чалма, зашто не умеш право судити!“ — изеде вук кадију. — Залуду могу мештри начинити древену главу, кад је с мозгом не могу начинити. — Залуд ће човеку Бог дати, кад човек никад не вели: фала Богу, доста ми је.

Лакоми су људи као певци. — Два певца, ако ће имати сто кокошака, ма вавек се бију. — Одреза човек препелици крила, пак је метну међу своје кокоши; ма певци кљуцаху препелицу. „Мени није за чудо, рече препелица, што ви мене прогоните, кад ви

штимају (по тал.) — цене. *мештри* (по тал.) — мајстори

два, који сте од једнога рода и племена, обаче никада нијесте у миру и љубави."

Не могу злоћуди људи нит с своји, нити с туђи у љубави бити. — Караше човек своју жену, зашто не има креанцу, зашто неће да слуша. Она му одговараше: „Јадан човече, луд ти си! Ја кад сам девојком била, нити сам се бојала, нити сам се стидила оца мојега и матере, који су ме родили; рад шта ћу се бојати свекра, и свекрве, и тебе?"

Ук.

У свако вријеме прилика прилику тражи и налази.

Видимо како голуби с голуб'ма, овце с овцама, чавке с чавкама и проча животиња свако с својим подобним пребива и пасе. — Какав је гођ човек, таку ће себи и прилику наћи: не манка на свету људи и добри' и зли'. Како се ми овђе смијемо Арапину, тако би се у арапској земљи смијали нама. — Људи који су добри не мрзе на зле, него мрзе на њихова зла дела и беже од њих и чувају себе и своје поштење; ма зли на добре много мрзе: ма нек псују, ако ће пукнути. Магарац вичући, на небо се не чује његова вика. — Сви пси лају на месец,

креанца (тал.) — велико поштовање. *не манка* (по. тал.) — има.

ма месец за то не мари. — Пси лају на свакога, кога не познају, ако ће бити и велики господар, или њио'ва господара љубазник. — Мајстор, који бели безове, не може стајати с ковачем у вигњу, зашто би му се поцрнило оно што он бели. — Прилика прилику тражи. — Погобоља иде у господске ноге, јер јој је онђе згода почивати, а паук пење чадоре своје у сиромашким кућам', зашто у господским кућам не пуштају га стајати.

Оу̂

У свакој ствари немој се фалити: нека те дела твоја фале. — Говораше неко, да је био на великом Косову и да је видио биљеге, куд је храбри Милош скакао, и да је он могао онако скакати. На то му неко одговори: „Скочи, да видимо, ако хоћеш, да ти верујемо“. — У болести обешташе неко, да ако оздрави, да ће дати сто волова у милостињу; говори му жена његова: „Ако Бог услуша твоје речи, нећеш никада оздравити, зашто не имаш ниједнога вола“.

Зла је ствар лукав чловек. — Фаљаше се један, говорећи: „Ја сам преварио светога Николу. Један пут држах врепца жива у недри, пак упитах свеца: је ли мртав вре-

без (тур.) — платно. *виган* — ковачница. *велико Косово* — Косово поље (за разлику од далматинског Косова).

бац, или жив?“ Одговори светац, да је жив, а ја стисну' врепца за врат, пак му га изнесо' мртва!“ — Чувај се лукава човека!

Зла ствар — манито уздање. — Сирома' ловац сваку ноћ ловљаше рибу, што би му доста било за дан. Сања једном: да иде на планину и да копа под црним каменом, да ће наћи рибу златну. Отиде сиромах, ма ништа не нађе! Говори му жена: „Тражи, човече, рибу, која се може наћи, а златну рибу нити је тко други нашао, нити ћеш ти!“

Лагано, немој 'итити да се обогатиш. — Поша'у једној жени кокоши на сваки дан по једно јаје. Ма она поче им давати по много јечма, да би носиле по два јаја. Ма се кокоши одебелише, пак престадоше носити и по једно.

Ф

Ферт.

Фајде није ни користи неблагодарну и пакосну човеку добро чинити. — Уједе човека пас; рекоше му лекари, да покваси оном крвљу из ране комад хлеба и да дâ оном псу, што га је ујео. Учини човек тако, а пас говораше другим псом: „Гледајте добро тога и тога човека да уједете, зашто ко га гођ уједе, даће му комад хлеба“.

Прије него си штетовао, чувај се штете. — Говораше један лекар за једнога, којега укопаваху: „Тај човек, да се чувао од вина, не би умро“. Одговори му нетко: „То су

ђакуле; кад си ти то знао, рад' шта нијеси прије казао?“

Кад се у чему гођ једном превариш, чувај се други пут. — Уграби једном коги једно момче комад меса, пак другому метну у торбу. Говори им кога; „Ви сте месо узели: није другога било овђе“. Тадај онај који узеде месо куњаше се душом, да није меса при њему, а они други куњаше се, да га није узео. Одговара им кога: „Или сте ви прави, или криви, нећете ви други пут у моју кужину улести!“ — У једну ноћ нађе вук пса пред авлијом; хоћаше га изести. Вели му пас: „Сутра ће бити свадба овђе, пак ћу се ја одебелити: дођи прекосутра, пак ћу ти слађи бити“. Верова вук; а кад дође на рок, зваше пса, да излезе из авлије. Одговара му пас: „Кад ме други пут нађеш пред авлијом, не чекај пира“. — У шупљем древету лежаше голем пас, а на древету обноћ почиваше певац. Дође лисица, пак зваше певца, да се поздраве. Одговара певац: „Улези у шупљину, те се поздрави с мојим оцем, пак ћу ја саћи по том“. Улезе лисица; скочи пас иза сна лисици на леђа; једва утече лисица окрвављена.

X

Хјер.

Храброст, спреч снага, сваки пут не помаже. — Два медведа нађоше једно јаре;

ђакуле (по тал.) — лакрдије. *кога* (по тал.) — кувар. *кужина* (по тал.) — кухиња, кујна.

убише га, посвадише се око њега, побише се и убише се. Дође лисица, пак извуче јаре између њих. — Догађа се многим тако: други се муче, а други готово уживају.

Ко о чем мисли, о' оном и настоји; а ко је крив, он се вавек боји. Ево приклад. — Ћук и купина напунише један брод, и пођоше трговати. Ћук узајми многе јаспре, а купина метну у брод многу робу, и тако пођоше трговати. Ма се догоди фортуна, разби им се брод: потопи им вас кавидал, — једва они сами утекоше. Од тога времена сирома' ћук никад не смије обдан помолити се, јер се боји дужника, а купина свакога хаљину к себи потеже, гледајући да није од њејзине робе.

От.

Отврати уши, да не чујеш онога чловека, који ти се много фали и многе ствари ти обећтава. — Дођоше једном чловеку у виноград обади и јастребови, иштући ручак. И говораху јастребови: „Ми ћемо ти чувати виноград од птица и ноктим' копаћемо га". А обади говораху, да ће га чувати од људи. Одговара чловек: „Ја имам неколико оваца, које никад ништа не обећтавају ми, ма дају ми много млијека и

приклад (сл.) — пример. *јаспре* — ситан новац. *фортуна*, вртуна — олуја, вијор. *кавидал* — капитал.

вуне: волим њима дати јести него вами“. — Они су од ништа људи, који за ствари од ништа много учу и бучу; разумни људи с мало речи велике ствари савршe.

Старешина добар јест они који може помоћи, а не они који је лијеп и одевен. — Хоћаху птице себи цара учинити пауна за велику лепоту прекрасни’ негови’ перја, ма не даде ћук, говорећи: „Ја хоћу да орао буде наш цар, који нас може помоћи и обранити“.

Ц

Ци.

Цар, и поглавар, и учитељ ваља да је много паметан, зашто и добро и зло у поглавару стоји. — Бољи су јелени, кад имају поглавара лава, него лавови, кад имају поглавара јелена.

Лијепа ствар, да је чловек поглавар. — Боље је бити на мачку глава, него на лаву реп.

Лијепа ствар, да један заповеда а многи слушају. — За једном главом сто репова могу последовати, а ђе је много глава, а један реп, не зна сирома’ реп, за којом ће главом шегвитати. — Пофали се једном мајмун, да је цар. Рече му лисица: „Ја ћу ти казати једну хазну, која се пристоји за цара“, пак навуче мајмуна на гвожђа. Куњаше мај-

шегвитати (по тал.) — следовати. *хазна* — (тур.) благајница.

мун лисицу, која му одговори: „Не криви мене, него себе, који хоћеш да си цар, а памети не имаш!“

Ч

Черв.

Чаково се зове село, у ком сам се родио, у Банату. Тамишвар, славни град, у кому сам се учио. У Сриједу, у Фрушкој Гори, у манастиру Хопову покалуђерио сам се и зађаконио у Карловци. У Гори Црној запопио сам се. У Корфу учио сам италиски, а у славној Смирни елино-гречески. — Блажена аира и благословен зефир, који су духали у безна крила древенога коња, којим сам прејездио адријатску пучину, Архипелаг, Средиземно Море, и дојездио к златној мојеј Смирни, и из њејзиниʼ недара набрао сам свакојака цвећа, којим сам напунио ум и срце моје. Из једне сисе сисао сам слатко млијеко атино-еладскаго красноречија, а из друге мед омиро-поетическаго слаткословија. О, благи Боже, то су твоји милостиви дарови! Даруј, да све буде на славу твоју!

Брате мој! Не фалим се, казујући ти ово (срамотна ствар — фалитʼ се). Но теби кажем, мојему љубазнику, зашто без сумње знам, да за моје добро мило ти је чути. Ма да дођем на узрок, за који сам ти казао ове више писане вешти.

аира (грч.) — ваздух. *зефир* (грч.) — поветарац. *безна крила древенога коња* — платнена крила (једрила) на лађи.

Кад сам дошао у Смирну, не умеђах говорити ни с ким у школи, само с једним учеником Наумом, родом Пољаком. Он би ми био драгоман, кад би ме што питао велики учитељ, чудни Јеротеј. Неки пут би питао ме учитељ: јесам ли од господскога рода; ја одговарах да јесам. Други пут опет би питао ме учитељ мој, да нијесам од каквога малога рода; ја одговарах да јесам. Рекао би учитељ: „Ма неки дан си казивао, да си од великога рода, а сад велиш, да си од сељанскога, малога!“. Ја на то одговорах: „Може бити, да будем и од једнога и од другога. Ако будем учен човек по времену и поштен, то ћу бити од велика рода; ако ли ја будем малодобар и неучен простак, тот неће ми помоћи слава дедова моји“. Ја теби то кажем, а ти кажи ком хоћеш: да је боље од себе почети славу рода него на себи доконачати. Ако су које поштење наши стари имали, оно је њи'ово: није се фајде под туђим калпаком поносити. — Узајми један пут чавка од сваке птице по једно перо, пак се накити; пође пред орла. Зачуди се орао толикој лепоти, пак сабра све птице, и одсуди, да чавка буде сврх свије птица шафдама. Извуче се однекле ћук, па узеде своје перо, говорећи: „Нећу ја, да се чавка мојим пером господи“. Тадај и остале птице узеше свака своје перо, и тако остаде чавка опет чавка.

драгоман (тур.) — тумач. *Јеротеј* — славни учитељ грчки XVIII в. у граду Смирни (види „Живот и прикљученија“ П. С. К. З. књ. 8. с. 37—8). *шафдама* (р.) — дворска госпођа.

Ш

Ша.

Шалити се немој; уврти у мозак ове савете: буди готов и спреман у свако вријеме за оно што се може пригодити. — Питала је лисица дивијега вепра: „Што оштриш зубе?“ Одговара вепар: „Нека су готови, ако буде потреба“.

Немој без памети ризикати. — Плакаше грлица у замки, говорећи: „За зрнце жита губим главу!“

Не стиди се од зла утећи. — Говораше јелен: „Боље ми чине брзе ноге, него велики рогови“.

Шт

Шта.

Што човек жели другому, многократ се њему пригоди. — Казиваше лажући вук болесну лаву и говораше, да лисица моли Бога, да умре лав. Слушаше лисица на врати; помоли главу лисица на врата, пак рече лаву: „О, ђедо! Да с жива вука снимиш кожу и да се завијеш у њу, лакше би ти било!“ Како то чу лав, уби вука, и учини како рече лисица.

Лукави људи, кад о својој користи раде, горе пате. — Неке службенице убише петла, који њихову господарицу буђаше. А госпо-

---

ризикати (по тал.) — ставити на коцку.

дарица по том, не знајући право вријеме, много раније устајаше и дизаше на посао службенице.

Ђ Ћ

Дебело и танко јер.

Јер нигде у почетку не меће се; за то не могу ти с јер ништа почети. Ма за јер казаћу ти, да вавек човек бежи од парнице и од ината. Инатећи се човек, чини му се да се услаждава, а после види велику штету и на души својој и на поштењу. — Мачка лизала полугу гвоздену; излазаше крв из језика, а мачки слатко бијаше. И тако много лижући, остаде без језика.

Ы

Јери.

И јери је баш као и јер. Ма ја за јери казаћу ти ово:

Немој чекати, да кад ти буде потреба, тадај да се јављаш пријатељем, него и без сваке потребе призивљи их у дом. — Један човек, с другим путујући, нађе секиру, пак говори: „Ја, брате, нађо' једну секиру!“ А мало после говори: „Изгубисмо, брате секиру!“ Говори му други: „Немој говорити: изгубили смо, него реци: изгубио сам; зашто кад си је нашао, нијеси говорио: нашли смо, него: нашао сам!“

Ђ

Јаћ.

Јаћ је мене намучило, тражећи, шта ћу од њега почети, ма не мого' наћи. Обаче за јаћ кажем ти: да.

Један човек ожени се, пак му жена ни с ким у кући не могаше мировати, свађајући се. Посла је муж у ње кућу, к матери и оцу. А кад дође из рода, пита је муж: „Како ти је било у роду?“ Одговара жена: „Чобани не мога'у ме виђети!“ Говори муж: „Ала, јадна жено! Зла ти си, кад си чобаном додијала, који рано одлазе, а касно долазе! А како су те поднијели они, с којима си по вас дан стајала?“

Є

Једна чавка белом бојом бојадиса своја перја, пак се помеша међу голубе, и 'рањаше се с голуби. Један пут заборави се, пак поче певати. Кад је чуше голуби, бијући је изгнаше. А кад дође међу чавке, и оне не могоше је познати, пак је кљуцајући изгнаше. — Овако се догађа онијем који траже више, него их тука.

Ю

Јучер прочитах једну књижицу, да кад Бог начини човека, даде му, да од очију

у ње куку — у њену кућу. *чобаном* – чобанима. *него их тука* (по тал.) — него што им припада.

има виђење, а од ушију чување, а од носа мирисање, а стид рече, да од народа долази човеку, сиреч да се човек од људи стиди. Рече стиденије: „Ја, о Боже, хоћу пред људма у људе улазити, ма ако у кога прије мене улезе љубов телесна, у онога нећу улести“. И поради тога и људи и жене, који су побеждени од похоти плотске, нити се сраме, нити имају стида у својему образу. — Страх божји и стид од народа јесу два крила, с којима човек летећи може долетети до великог поштења и до самога раја.

Јус.

Јус у стара времена метало се је у књиге, а сад кроме у азбуку нигђе га наћи нећеш. И ја за јус казаћу ти, како човек стару своју ћуд и науку не може оставити.

У старо вријеме мрави бијаху људи и живљаху сви у једном селу; ма никада не бијаше им доста њи'ова имања, него крађаху од остали' села. Расрди се на њих Бог: учини их, да су мрави, ма они изменише подобије, а ћуд не изменише и свој обичај, него и данас све краду туђе жито.

Свак нека чува свога и сина и кћер, да се из младости не науче злим обичајем.

од похоти плотске (сл.) — од телесне пожуде. *кроме* — осим. *подобије* (сл.) — облик.

Ѿ

О, брате, знај да истина јест од Бога, а лаж јест од ђавола. Ма много пута чловек говорећи истину може паудити или себи, или ком другом. Различни и премногп свакојаки догађаји догађају се на свету. Даде Бог људма расужденије. — — —, — — — — — —, —. Ако си се преварио и рекао да ћеш учинити оно што је противно души и поштењу: слажи, немој учинити. Боље би било, да је Ирод цар преступио клетву и да је слагао, него што је главу светога Јоана Крститеља одсекао. Зло је слагати. Ма није зло с малим злом од великога зла утећи, зашто велико добро многа мала зла загладп.

Слепи миш има крила као птица, а глава му је као у миша. Ухати га један пут мачка, пак му рече: „Ти си миш: изјешћу те“. А он јој показа крила, говорећи, да је птица, и тако избави се Други пут ухати га, и рече му, да је птица, и за то ће га изјести. Тадај он показа главу и рече да је миш, и тако избави се. — Мудри лекари у лекарије мешају и змијин јед, пак лече људе. — На сваки начин добро је учинити добро.

Ѧ Ѩ

Велико и мало я.

Ја кажем, да ако се кад избавиш од којегагођ зла, немој се одвећ слободити, зашто

многи људи утеку од зла, пак после за своје нечување упадају у веће зло. — Бежаше јелен од ловца; утече у једну камену пештеру. Онђе мало после улезе лав, пак беднога јелена немилостиво изједе.

Немој, брате, без нужде облиг остајати човеку. — Дивљи магарац говораше питомому: „Благо теби, зашто ти људи толико добра чине, тобом се старају и чувају те од вука, а за ме нико не мари“. Одговара питоми магарац: „О брате магарче, да те Бог сачува људскога старања! Не чине то људи за моју корист него за њи'ову!“

Људи гордељиви, а неучени, кад би највише ради да се прославе, тада највише се срамоте. — Беше се магарац попео на мунару, да виче као оџа. А кад поче рикати, рече му лисица: „Док ниси почео викати, магарче, сви смо мислили да си оџа, а како си почео викати, познали смо да си магарац“.

Који се што обикао подносити, не чини му се мучно. — Упадне магарац у бару, пак стењаше. Говоре му жабе: „Јадан, да си вавек овђе као ми, што би тада чинио?“

Ѯ

Кси.

Ксеркс, цар персидски, говораше: „Колико је човек велики и славан, а штима

облиг (по тал.) — обавезан. *штима* — цени.

себе за малога, толико јест достојан веће славе и поштења пред Богом". — Из слепоте ума рађа се манита жеља, да желимо, да смо штимани више него мериташо. — Гледајући тукац коња, пак се надимаше много, да се начини голем као коњ. Пуче, надимајући се, ма колик коњ не може да буде.

Нек се не поноси учен за своје ученије, и снажан за своју снагу: и ученије, и снага, и богатство јесу дарови Божји, које дарове, колико више прими човек од Бога, толико више ваља да се понижава. — Јашаше цар на једном коњу; вас народ поклоњаше се цару. А коњ, мислећи да се њему људи клањаху, побеси се, пак не пушташе се да га седлају. За то даде га цар Циганину, да носи на њему угаљ.

Како људи познаду човеково лукавство и холост, мрзе на њ и гоне га између себе. — Попе се сврака на магаре, па га кљуцаше; скакаше магаре, а чобани се смијаху. Гледајући вук говораше: „Чемеран ја! Како мене свак гони и на ме мрзи!"

Пси.

Пси лају на непознана. Гори је од триста паса зао и лукав човек, који смрадним и

мериташо (по тал.) — заслужујемо. *тукац* — ћуран.

пасјим језиком лаје на својега благодетеља и свињским зубима уједа руку, која му је хлеб давала. Зато човек нека се не чуди: пун је ови свет зла и лукавства. Враћа се злим зло на његову главу. — Превари лисица овцу: уваш се у јаму; каза вуку. Рече јој вук: „Овца не може из јаме утећи: нек тебе пре уфатим!“ Док вук јеђаше лисицу, дође чобанин и избави своју овцу.

Разболи се стари вук, пак слаше малога вучића, да пита људе за лекарију. Одговара мали вук: „Јадан бабо! Ко ће нами казати лекарију, кад смо ми сваком на пакост!“ — Тако пакосну човеку нитко не може бити пријатељ. Благо оному човеку, који за зли чини добро!

Тита.

Теодор зове се нашим језиком Божји дар. Бог премилостиви даде свакому лијеп дар. Из ума рађа се расуждениje, с којим човек може расудити, што је зло, што ли добро. Рађа се памет, да човек памти оно што је чуо. Памти, брате, сваке ствари, расуждавај много, да се у чемугођ не превариш. Манит човек страдајући учи се и учећи се све страда; а разуман човек у туђем страдању себе уразумљава.

Беше остарио лав, па не могаше ловити; домисли се, како ће живљети. Лежаше у својеј

пештери, пак зваше осталу животињу, да се с њим праштају; ко би гођ к њему долазио, лав га убијаше, пак ждераше. Дође лисица на врата од пештере, зваше је лав унутра. Одговара лисица: „Нећу ја тамо, о ђедо, зашто видим многе трагове, који су тамо улазили, ма не видим да су излазили“.

Буди разуман, брате! Прије него пострадаш, научи се. Добро говори мудри Италијанац: „Stolto con suo mal impara“. Ни у чем немој се похолити. Много пута циркостанца места или времена помаже човеку, да учини оно што он не би био вриједан. — Стајаше један јарац на високом месту, гђе не могаше вук доћи. Отале јарац псоваше вука. Говори му вук: „О, јарче! Не псујеш ти мене, него ме псује место, на кому си ти“.

Знај, да многократ они, који се чини да не краде и да није крив, они је најкривљи и највише краде и чини зло. — Мољаше се тамбур својим противником, да га не убију, говорећи, да он није никога убио. Одговарају му контрари: „За то тебе ваља највише каштигати, зашто ти, не будући кадар бити се, све остале понуждаваш да се бију, лупајући у бубањ“.

Ах, како краду, који крадено купују!

„Stolto con suo mal impara“ (тал.) — будала својим злом учи. *циркостанца* (тал.) — прилика. *тамбур* (фр.) — добошар. *контрари* (по тал.) — противници.

Сила и снага многа многопут су човеку на штету. — Ругаше се маслина трски, како од свакога ветра уклања се. Одговара трска: „Не ругај се, о маслино, зашто многопут каде велике маслине изломе се од великога ветра, трске остану здраве, тамо овамо поклањајући се“. — Бију се два певца. Они сирома', који би побеждјен, увуче се у драгу, а они јачи попе се на дрво, затресе крилма, пак гласно запева. У тај час долети јастреб, пак уграби јачега, а слабији остаде.

За све кажем ти и опет, да се нитко ничим ни поноси.

Неки људи мисле, да свак за њих мари, нитко за њих и не мари марити. — Стао беше комарац волу на рог, пак говораше: „Нећу се дигнути одавле, догођ ме не буде молити вол“. Одговара му вол: „Ајде, манити, не ђакулај! Нит' сам чуо кад си ту стао, нити ћу чути кад пођеш, нити за те марим“.

Ѵ

Ижица.

Говорење писца к Ижици (прво).

Ижице, Ижице, моја пожелана сестрице! Спомени се, да сам ја твој древни љубазник и верни љубазник. Знати и памтити не могу, кад сам се с тобом здружио, зашто сам тадај мален био; ма то знам и право ти кажем,

да кад сам изволио, да ми је А з брат, тада сам благоволио, да ми је и И ж и ц а сестра. Кажем ти, сестро моја, да од кад сам од брата А з пошао, све сам желио, кад ћу прије к теби доћи, зашто знам, да се сестра много брату радује.

Ја сам к теби, Ижице моја, дошао. Прими ти мене у свој дом, уведи ме у камаре своје, отвори ми сокровишта своја, даруј брату лијене дарове, златне даре мудри' људи речце, да дарујем љубазника мога. А то је сестри велико поштење, да има брата славна и поштена.

Ижице славне прими, брате, дарове!

ЧАСТ I

ИЖИЧИНИ' ДАРОВА

Ижице први дарови.

1. Бога бој се како највећега цара, и господара, и судију.

2. Бога поштуј како премилога родитеља, од кога је рођена душа твоја.

3. Бога љуби како преслаткога својега благодетеља, зашто ниједно добро не можеш без њега имати.

4. Не куни се његовим страшним именом ни право, без велике нужде.

5. Прими од његове милостиве руке и што ти се чини горко: и сама смрт, коју Бог шаље рабом својим, јест почетак живота.

6. Бежи од неправедна богатства: својим трудом тражи себи живљење.

7. Не стиди се рећи што је право.

8. Поштуј своје родитеље и свакога старијега.

9. Не суди по атару ни богату, ни сирома'у.

10. Чистоту своју чувај душевну и телесну: и своју и својега млађега.

11. На криву меру мрзи.

12. Слуги погодбу плати.

13. Сирома'у не ругај се: помози му колико можеш.

14. Не буди лукав ни у помишљењу ни у речи.

15. Зло немој учинити: и другому возбрани, ако можеш.

16. Оному који не има што можеш подај; не реци: чекај до сутра.

17. Дигни онога који је пао: сви можемо пасти.

18. Бедному смилуј се.

19. Грешника саветуј, и не осуди; сви смо пред Богом грешници.

20. Чувај се туђе крви. Ако носиш оружје, брани се с њим, а не убиј.

21. Веран буди комшијам својим.

22. Не завиди бољим од себе.

23 Ни на зле људе немој мрзити, ма мрзи на њи'ова зла дела; себе од њих чувај; кад им буде нужда, помози им.

24. Бежи златољубија; златољупцем никада не може бити доста: вавек су сиромаси, јер не виде оно што имају, гледајући оно што желе.

25. Најбогатији је они човек ком је доста оно што има, који с правдом добива, а туђега не жели.

26. Зауздавај гнев, и кад си срдит, не говори ништа.

27. С временом једи, с временом пиј, с временом говори што ти је потреба.

28. Немој се инатити. Видиш ли, како сунце и месец, земља и море не свађају се, но сваки чува своје место и путује својим путем.

29. Гледај што ћеш кому казати; не казуј ком гођ оно што он није кадар примити: није за луда велико учење, нити су за лукава свете речи.

30. Слушај с великим расуждениjем; не веруј брзо: највише је лаже на свету, зашто мало ко не лаже. И истинити чловек ужа лагати, верујући и казујући оно што је од вилаета чуо.

31. У љубазника штимај за велику част хлеб и воду, и чувај да се не назовеш љубазник пуне чаше и пуна трбуха.

32. Не арчи, где није потреба, и не штеди, кад је потреба; ништа нијесмо донијели на ови свет, а живљећи неко губи, а неко добива.

33. Општа је кућа свим — земља, а душа ће наћи шта је заслужила.

34. Господа и сиромаси, сви смо једнаки: плачући се рађамо, и плачући горку чашу смрти испијамо.

35. Много зна они који зна, да ће тело врло брзо умријети, а да душа неће никада.

36. Зверовим Бог јест дао неким рогове, а неким нокте; а чловеку ум и речи, да собом управља.

37. Сто пута данас ако се умије, ма је све нечист они који краде.

ужа (по тал.) — има обичај.

38. Красти наговара они који крадено прима.

39. На ма' по почетку штеди ствар, коју арчиш, зашто на доспетку манито је штеђење.

40. На ма' с почетка попашти се зло искоренити, а рану излечити, и не чекај да змија нарасти: уби је малену, и ако можеш јаја змијина разби.

41. Немој се лакомити на туђу част. — О Боже, сладак ти је сухи хлеб с водом без прикоре!

42 Боље је поћи у пасју кућу него онђе, ђе те тко може назвати лижисан.

43. Не иди, где те не желе и где те не зову, јер нећеш имати места, где би сео. Где ли те и зовну, не стој много времена, да те не понуде, да се преко прагаускакујеш.

44. Бог је указао човеку живљење на мору и на суши; ма тко хоће да се не труди о свом послу, нигђе не може живљети.

45. Угодна ствар људ'ма јест живљети; ма тко се не стара како ће поштено живљети, није достојан живљети.

46. Света ствар јест у чистоти живљети, а благословена јест по закону женити се; ма тај човек, који нити је кадар чистоту своју хранити, а неће да се жени, да му је лакше живљети, зове се ништо.

47. Човек, који се хоће женити, више валља да пита за жену добру, него за лијепу,

---

на суши, на суву, — на копну.

зашто зао коњ и вол може се продати, а жена се не може.

48. Нека се радује, који је љубави ради божије сахранио своју чистоту: уподобио се јест ангелом.

49. Нека се весели који је по себи оставио законога сина, — нека не жали умрети, зашто је својим љубазником оставио на место себе љубазника.

50. Много човек ваља да чува из младости децу своју од зле дружине, а највише женску.

51. 'Рани своје млађе: боље је кад млађи старијега срцем љуби, него кад га се боји

52. Разумна слугу и верна како брата поштуј.

Еко Ижице дарови!

Говорење писца к Ижици (друго).

Ах, Ижице возљубљенаја! Лијепи су ови твоји дарови и за ме су многи, да их примим. Ма ти можеш и више даровати. — Кад си тако богата, даруј мени још који лијеп дарак, да дарујем љубазнике своје. А брату је дика и похвала, кад има сестру мудру и богату, милостиву и братољубиву.

уподобио се (сл.) — упоредио се. *еко* (тал.) — ето.

ЧАСТ II
ИЖИЧИНИ' ДАРОВА

Ижице тис аганопидос ће евплокаму втори дарови.

Први дар у другој части дарова даје нами, љубимиче мој, а ватиколиос Ижица ово:

1. Оно све што је добро и поштено нек ти је мило и љубезно; а све оно што је противно души твојеј и поштењу, нек ти је мрско и одметно.

2. Буди, брате, разуман! Ми смо на свету као на сајму, на ком славне ствари, небесне и вечне, купују се за мало и добивају се. Ма ваља се много чувати, да се ко не превари и да не промени боље за горе, — сиреч, да не изгубиш душу поради тела и поштење поради апетита.

3. Брате! Тражи добре људе, и паметне, и поштене; с њима се дружи, с њима ходи, с њима седи; и тако бити ћеш све то мудрији и поштенији. Ако ли се с манитим и с малодобрима будеш дружити, изгубићеш и оно мало поштења и памети што си имао.

Ижице тис аганопидос ће евплокаму: (грч.) — Ижице, детета дивног и лепе косе... *ватиколиос* — дубоких недара.

4. Љубимиче! Послушај ме: ако примиш у мозак моје речи, познати ћеш, да су златни дарови, које даје сестра моја Ижица. Брате мој! Ови свет јест исти, који је био од почетка, ма људи су све други и другојачи.

5. О, бедо моја! Не би' рад рећи, ма ваља право рећи: мало је сад верни' другова, мало је чистије' људи, мало је праведне браће, мало је добри' људи и жена.

6. Буди добар с сваким, ма не уздај се у човека, зашто човек у срећи може имати хиљаду љубазника, а у нужди и спромаштву и сродници га не познају.

7. Ластавице, кад нам је лето, тада с нами стоје и певају нам; а кад нам дође зима, беже од нас: такови су и лукави пријатељи.

8. Не уводи свакојакога човека у дом, зашто зао човек јест подобан крмку, који таман кад се наједе, тада губицом ћушка и преваљује суд, из кога се је на'ранио.

9. Како морнари беже од зла порта, тако ваља да бежиш од зла пријатеља: хиљаду пута ако му учиниш добро, све је залуду, зашто само један пут ако му у чем погрешиш, сва је прва љубав пропала.

10. Брате! Сто крат ако ти погреши љубазник, немој за то забораљати прву љубов.

11. Сујетни су умови человечески и ништа управ не могу знати: много крат одаиде, откле се чека велико добро, роди се велико зло.

порта — пристаништа.

12. Сиромаси ми људи! Старамо се, како ћемо живљети до сто година, ми и наши млађи, а не знамо што ће бити од нас и ове године.

13. Колико више добра даје Бог рђаву човеку, толико се он више беси, и то му је велика несрећа, њему и његову породу до послетка.

14. Брате мој, не ругај се сирома'у!

15. Облази море, обиђи земљу, или тргујући, или други који занат радећи, да утечеш од црнога сиромаштва. Велика је невоља сирома'у сиромаштво: везане су му руке, и ноге, и језик; нико га не слуша, ако ће и философске речи говорити; мало ко за њ мари, ако ће и много добар бити.

16. Не чуди се, зашто се штете људи и добро на земљи што се умаљује, понеже у садашње вриjеме нити црковни нити мирски људи не настоје, како ће бити бољи и поштенији, него свак се стара, како ће бити богат и одевен.

17. У турској земљи, ако и на јарцу видиш чалму, не смеш му рећи да је јарац. Тако и у садашње вријеме, на ком гођ људи виде скерлетне и лијене хаљине не смеду му се замерити.

18. Најсрећнији човек јест који с правдом добива своје живљење.

понеже (сл.) — јер.

19. Нек се не весели који се с неправдом обогати: доћи ће вријѐме, кад ће туђини уживати и право његово имање.

20. Погани се и праведно имање, кад се меша с неправедним.

21. Посна риба оботница, за какав се гођ камен прилијепи, такова се и она претвори, и тако варајући друге мале рибе, дави их с своји тракови. Тако и лукави зли чловек чини се миран, и поштен, и љубазан, и тако многому учини издајство и пријевару. За то нас саветује и левколенос Ижица, да се много чувамо: много зала има на свету.

22. Зле су болести, и зла је смрт; ма најгоре је зло, кад синови родитеље не слушају и озлобљавају.

23. Вели ти, брате, сестра моја Ижица, да деци својој задајеш велики страх, да те се много боје из младости, и ону љубов родитељску да сакриваш дубоко у срце; и много је боље, да те се боје како цара и господара, него да се пред тобом слободе као пред оцем.

24. Ах, многе ти је љубов родитељска отровала и несрећне учинила!

25. Проклиње Бог децу, ако не слушају своје родитеље; ма више проклиње родитеље, који не старају се, како ће своју децу добру научити и наставити.

26. Брате, колико желиш, да ти непријатељи не науде, толико ваља да желиш.

оботница, ободница — октапод, ахтапод — мекушац из класе главонога, који има око уста осам кракова, а храни се рибама, раковима и шкољкама. *левколенос* (грч.) — белорука.

да пријатељем учиниш више добра, него они теби.

27. Немој мислити, да ћеш људма угодити. Ако ће тко свет бити, или премудар и чудотворац, не може утећи, да му људи не нађу ману.

28. Кад људи гледају своју ману, имају очи ћукове; а кад гледају туђу, тада су им очи као у Линцеја, који виђаше кроз земљу и кроз зидове. — Ах, проклета зависти, змијин роде, бежи међу змије и скорпије!

29. Ако ће крепати и распасти се, завистљивац не може учинити да је свијем зло, како би рад.

30. Немој жалити, ако и добри људи што зло за тобом говоре: ти само пази добро, да нијеси крив.

31. Гони леност од себе и од својега детета; не дај дием да пролазе залуду, зашто од врага лености рађа се већи ђаво — сиромаштво, пак ова два ђавла, кад ком узјашу на леђа, неће да сјашу; ужа'у многе обућн у издрто; уче красти, лагати, лукавствовати, инатити се, криво клети се; уче вавек желити, а никад не имати.

32. Брате! Жели смиреније, загрли понизност, укорени у глубину срца својега покорност: воли Бог смирена грешника него гордељива праведника.

Линцеј — месински краљ, прослављен због оштра вида, чиме се одликовао и у аргонаутском путовању. *крепати* — црћи. *воли Бог смирена грешника него гордељива праведника* — подсећање на Христову причу о царинику и фарисеју (Лука 18, 10—14).

33. Брате мој! Рађају се људи, и умиру, и забораваљају се. Човек мало који памти својега деда, а нико не памти дедова оца или деда. Сви се забораваљају кроме мудрије' људи, који су родили прекрасну децу: премудре књиге. Ова деца, сиреч књиге, славити ће своје родитеље пред цари и филозофи, догођ је света и на свету људи. Дакле

34. Оно што није могао теби учинити твој родитељ, или није умео, ти учини твојему сину, дајући га далеко и за много година на учење. То ти крепко заповеда калисфирос моја Ижица.

Говорење писца к Ижици (треће).

Ах, Ижице, сестро моја, прељубимаја Ижице, хариеса и агановлефарос, елегантер цинкта и хрисопедиле! Из ума ти се злато рађа, а из уста ти мед каиље. Љубов је твоја к мени велика, много већа него моја к тебе. Не умем ја љубити, како ти умеш, и не могу ја добро чинити, како ти можеш: остајем ти облиг. Исповедам, и не тајим: нејмам достојне речи, с којом би' ти зафалио; не имам дела, с којим би' ти угодио. Прими жељу срца мога, које жели и уздише, да је вавек осењено с златним крилма љубави твоје. Прими, филихрисоморфе, жељу! Ве-

калисфирос (грч.) — лепих ногу. *хариеса*... (грч.) — љупка и лепоока, лепо опасана и са златном обућом *облиг* (по тал.) — дужан. *филихрисоморфе* — пријатељице, у злато обучена.

лика је ствар жеља; за дан остара, који одвећ жели, говори Теокрит.

Рододактиле Ижица! Немој се на ме расрдити, што ти одвећ досађујем и после толики' дарова јоште иштем. Два су тому узрока: први, — љубов твоја даје ми слободу; љубов к љубезником не да̑ ми се стиђети. Не би' поради себе толико досађивао, ма љубов љубитељеј принуждава ме искати што не миритам примити. А ти, о нимфа танипепле, не гледај што ја не миритам толико много примити, но сматрај да је теби велико поштење с богатом руком даровати. Даруј, заиста дароваћеш човека, који неће сакрити дар, — не сакрити, него сахранити баш у недра своји' љубазника, да се често и њим разговарају, спомињући мене и Ижицу.

Писац казивање неко каже о Ижици.

Како изговорих моје говорење, погледа на ме Ижица чудним неким погледом, очима не толико веселима, но на неки начин зачуђенима. Велим ти, да се бех ја мало припрепашио, бојећи се, да се није што на ме расрдила. Ма она, видећи ме смућена, поусмену се мало, пак ми поче говорити.

Одговор Ижице.

Љубемејши брате! Споменућу ти оно што и сам знаш, да славуј слатко пева, ма

Теокрит — грчки прослављени песник пастирских спевова (око 280. г. пре Хр.). *рододактиле* (по грч.) — ружичастих прстију. *нимфа танипепле* (грч.) — божице с дугим огртачем.

нити у градовима, ни у вароши пева, него по горам и пустињам, да га слушају пастири и тежаци, зашто у градови су свакојаки људи: његовој би пјесни замерили. А ти, брате мој и стари љубазниче, господар си мојего имања. Ако гђе имаш верна љубазника, или у Смирни, или у Гори Светој, у Хопову славном манастиру, ил' у Далмацији, који би даре за љубов примио, узми дарове који су ти мили: подај му их, ил' му их пошаљи, да се често ш њима разговара, спомињући и тебе и мене.

ЧАСТ III

ИЖИЧИНИ' ДАРОВА

Ижице тис евпатридос трећи дарови.

1. Брате мој! Како с постеље устанеш, па ма' очи и руке дигни к Богу, прослави његово свето име; зафали му, зашто те је створио' и за друга бешчислена благодејанија његова; препоручи му да те чува и покрива, тебе и све твоје, овога и онога света.

2. Спомени се, да око божије све види, и што је у месту сакривену и у помрчини.

3. Кад си сам, стиди се и самога себе и своје савести, и с добрима мислима одгони од себе зле мисли као псе с камењем.

4. Кад си пред другима, стиди се стара, стиди се млада човека и жене, туђина и домаћега.

5. О, лијеп ли ти је они образ, који је намазан руменилом стиденија, и прекрасне су оне очи и обрве, које имају на себи боју простоте и смиренија!

Ижице тис евпатридос... — Ижице добра рода... *и аз друга бешчислена благодејанија* — и за друга безбројна добра дела.

6. Немој покрити прије сном очи твоје, догођ ове три ствари добро прије не промислиш: прво, где си био; друго, што си учинио; треће, што нијеси учинио.

7. Сврх ове три ствари учини ову сентенцију: ако си гђе на добру месту био, да опет идеш; ако ли си на злу, да не идеш. Ако си што добро учинио, да чиниш опет; ако ли што зло, да већ не учиниш. Ако нијеси што учинио добро, да се кајеш; ако ли нијеси учинио што је зло, да се радујеш.

8. Паманканца добротворења јест почетак злотворења.

9. Зло учинити, а добро не учинити, то су родитељи свакога зла.

10. Или много смијати се ваља, или много плакати, чловеческој манитости?

11. О злу много настоје, а не знаду да зло само долази; многи пут бежећи чловек од зла, натрчи на велико зло....

Писац пресеца беседу своје сестре Ижице и тужи се на зло.

О проклето зло! Ала' те белаверси, сјаши ми с леђа! Аратос те било, ма што ме толико љубиш (кад ја на те мрзим)? Ја те нећу, не, ако ме ти и 'oћеш! — Готов сам сирома' изданути, бежећи од зла; ма од

учини ову сентенцију (по тал), — направи ову изреку. *поманканца* (по тал.), — немање, оскудица. *Ала' те белаверси* (по тур.) — Бог те проклео.

зла утећи не могу, јер зло са мном заједно трчи. Носим зло у костима. Од греха су ми кости и тело, како сам од похоти зачет, а у греху рођен. Да знам, да ће зло побећи, заклињао би' га с онима заклетвама, с којима се поганица заклиње, и јоште с некијема чуднима' клетвама, ма нећу казати гди су и чије су, зашто имам злотвора, који ми о злу ради и све настоји, да ме у чем улови. О, зло од зла горе! Ако ћеш се и како красити се, ја те нећу; кажем ти, да се не мучиш, — неће те ова бува ујести.

Залуду, ил' ја говорио, ил' не говорио, залуду! Зло као шијавица подвлачи ми се под кожу. О, Боже благи! Сам ти можеш од мене одагнати зло; можеш, ако хоћеш: хоћеш ти, ако хоћу ја; хоћу и ја, ма ваља о том порадити.

Ижица опет пружа руку с дарови.

12. О, брате! Опет, и паки, понуждава ме аглаохрисоморфос Ижица да говорим:

О, Боже! За велику твоју милост прости ми велика моја согрешенија; ако ли ме мисли твоја милост наказати, нека ме накаже овога света, а нека ме не штеди за вечно наказаније.

13. Боже благи! Не иштем ти много злато и благо, него просим оно што ми је од потребе.

поганица (реч из Дубровника) — пришт на прсту. *и паки* (сл.) и опет *аглаохрисоморфос*... — сјајнога и златнога облика. *наказати* (сл.) — казнити.

14. Цару, Боже! Дај ми, да пред тобом живим у покајанију, а пред људма у љубави и поштењу!

15. Последак добрије' дела јест од Бога плаћа и велико поштење; доспитак злије' дела јест гнев божији и суд.

16. Мучно је људ'ма чекати, или добро чекају или зло; ма што се људма чини касно и мучно, то је пред Богом брзо и лако: лако земљом потресе, лако све море замути, лако небо покрије с облаци, лако облаке ражене и море утиши. Где су царства која су прије била? Није их! И ова, која су сад, у божјој су руци.

17. Радост јест вићети у поштењу поштена; ма ево жалост велика на овому свету: многи добри и поштени упадну у зло и срамоту, а многи зли и срамотни живу у великом поштењу и слави.

18. Уздајући се ризика човек по мору бродовати: уздали су се и они што су се утопили; за то, брате, не уздај се ни у само уздање; за свашто буди готов, а за све предај се у вољу божију.

19. Кад ти је остала дружина пијана, немој се ти сам чинити да си трјезан; залуду се неки фале, да не пију вина, кад памети не имају.

20. С којима знаш да не можеш бити у слоги, не дружи се: не може друштво бити, ако се неће слушати.

доспитак — крај. *ражене* — разагна.

21. Несложна дружина јест као два глува, што се прјаху пред судцем глувим. Један парац говераше: „О, господару! Ови ме је јучер псовао“. А други одговара: „Ја се могу заклети, да сам му јошт лани платио“. Одговара им судац: „Ако једну матер имате, 'раните је обојица“.

Јоште лијепо учи албас улнас хабенс Ижица:

22. Кад гођ ти родитељи твоји на памет дођу, да на ма' угријеш срце твоје љубави огњем и да принудиш очи твоје, да изведу воду, спомињући се оне чудне љубави родитељска срца.

23. Не могу знати чада, што је родитељска љубов: сами родитељи знаду, како за сином ужа срце болети.

24. Буди љубазан, буди добар, праведан, а наипаче разуман, зашто никога човек више не вара, него самога себе, зашто свакому оно се чини добро, што му је мило.

25. Пшеницу, коју си овијао, или је дигни с гумна, или је добро покри, да не покисне; сиреч, не остављај дело почето несавршено.

26. Чувај се змијна репа; сиреч, бежи онога зла, које се може после догодити.

27. Вучји реп не уноси међу овце; сиреч, од злога не уздај се користи.

28. С псом не играј се; сиреч, с пакосним не пачај се.

прјаху се — тужаху се. *албас улнас хабенс* (лат.) — белорука.

29. Нити купуј, нити продаји коже они' медведа, што су у планини; сиреч, што не знаш заисто, не говори, и што не мôш дати, не обештавај.

30. Не питај, шта се вари у туђој бакрици; сиреч, не испитуј за туђе после.

31. Не улази у свако коло; сиреч, не почињи сваку ствар.

32. Не купуј ни на карти наштампана ђавола; сиреч, уклањај се и од малога зла.

33. Пред псом, који лоче мекиње, не остављај брашно; сиреч, не уверуј се у неверна.

34. Ко зна начинити кола, зна и рашчинити; сиреч, ко може добро учинити, може и зло.

35. Стисни уста, кад говориш, а рашири уши, кад слушаш; сиреч, мало говори, а много слушај: а за највише, и што говориш или слушаш, расуждавај и размишљај.

36. Брате мој! Колико су угодна твојему стомаху господска јестија слатка, тако да су угодна уму твојему мудрих људи ученија и речи.

37. Највеће среће у овому свету јесу, које може имати човек, ове две: прва, добра памет; друга, добро здравље. Тражи ове двије полезне ствари, пак ће ти добро бити на востоку и на западу.

38. Красуј се, брате мој, колико више можеш с добрима дел'ма, с благи обичаји,

с разумним житијем, мирно проводећи житије, које ти је благи Бог даровао, и у поштењу живљећи, доклем буде божија воља, да се радују о теби они, који ти добро желе.

Говорење писца к Ижици, и тако доспева (четврто).

Дакле, Ижице возљубљенаја, и од пријe сам знао за доброту твоју, а напаче сад за толике финеце и харисмата, с којима си ме опоштенила. Куд год будем проходити, свуд ћу велегласно казивати, да није сестре над сестром Ижицом! Теби дика и поштење, теби фала превелика! Сваком ћу казивати славу твоји' бијели' дворова лијепе баште, напуњене цвећа и сваког воћа, а највише грожђа, источнике весели' потока, слатке песне птица свакојаки' у пустињи, где су двори твоји, пуни књига с златом написани', с којима се, сестро, разговараш, дичећи се кано и царица. А' ево већ, будући се и ноћ приближила, ја хитим да присипјем школи, да лиценцијам ученике моје. А биће се и поп Данил застарао, не знајући, шта ће вечерати, јер како смо запостили, све ми је невесео, будући се у Крфу, код куће своје, научио имати довољно посне рибе, кано ти

доспева — завршава. *за толике финеце и харисмата* — за толике милости и дарове. *да лиценцијам* (по тал.) — да пустим. *поп Данил* — Доситијев познаник с Крфа, свештеник Данило Моранц, дође у Далмацију и проведе с Доситијем две године („Живот и приключенија“ II, С. К. З, књ. 8., с. 57—63).

при мору, а у студеному Плавну не има ништа, ван да би ирге од кукуруза, или пуленте, а бели се гра' штеди за празнике.

Даклен, о улнас кандида, одајући ти умилну реверенцију и за знамение моје зафалности, од сад у напредак имаћу у већој љубави и поштењу тебе, сестро моја, госпоја Ижице!

ирга — каша. *пулента* (по тал.) — качамак, куља. *реверенција* (по тал) — поклон.

[ПИСМО ХАРАЛАМПИЈУ

КАО ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ

ЗА ПРВО ДЕЛО]

ЉУБЕЗНИ

ХАРАЛАМПИЈЕ

Здравствуј! Христос воскресе!

* * *

Нећу ја чекати да прођу две године за одговорити човеку љубезнику и пријатељу, каконо ти неки обичавају. Ја би' ти био, на ма' по пријатију твојега писма, отписао, да нисам судио за боље чекати да прође време плача и сетовања, време глада и уви викања, једним словом: време великога поста, кад пасуљ царствује и његова сестра сочивица, гра' и купус земљом управљају.

Ево време златно и весело,
кад нам није забрањено јело!
Евангелска царствује свобода,
збацивши јарам с човеческог рода!
Давид пророк у тимпане свира,
нек поп више у триод не дира!

О значају овога састава Доситијева види у предговору.

Харалампије — неки пријатељ Доситијев, Србин из Хрватске, који је живео у Трсту. *по пријатију* (р. сл.) — по пријему. *уви* (сл.) — јаох: уви викање — тужење. *тимпан* (грч.) — справа за свирање, направљена од бакарних жица, по којима се удара маљицом. *триод* — црквена књига за служење уз велики пост, с песмама, у којима преовлађује покајничко осећање.

Пентикостар књига превесела
поје Христа спаситеља дела.
Деца хлебац у јајца умачу
и с јаганци по травици скачу.
Српске кћери младе, на удају,
цвеће беру, венце сплетавају,
са ружицом прси своје красе
и веселе узвишују гласе
на похвалу римскога цесара,
аустриског двора господара.
Јосифе втори, мили владетељу,
сунце света и благодетељу!
Блажена мајка која те родила,
света сиса која те дојила!
Минерва је, богиња мудрости,
просветила твој дух од младости;
Темис с тобом на престолу седи,
из твоји' уста Астреја беседи,
која по земљи давно с тобом ходи,
а сад своје плане производи.
О век златни! О слатка времена,
кад је општа љубов ужежена!
Срећне смо ми, срећне кћери српске
и све девојке влашке и маџарске:
нећемо се више бојат' манастира,

пентикостар — црквена књига с песмама од ускрса до духова. Ћесар *Јосиф II* (1765.—1790.), у то доба, 1782. године, издао је свој познати указ о слободном исповедању вере, који је толико одушевио Доситија, те он слави мудрост, правичност и тежњу Јосифову да ратом ослободи хришћане од Турака. Доситијеви снови не испунише се: нити српски народ у Ћесаровини доби праве слободе, нити ћесарови ратови с Турцима могаху ослободити балканске народе. *Темис*, Темида — по веровању старих Грка беше богиња правде. *Астреја*, божица правде, живљаше међу људима у срећно доба њихово.

нит' божијег одрицати мира;
љубав чисту нећемо гасити,
нит' јестества законе газити!
Благо нама, ми ћемо бит' мајке
и рађати цесару јунаке;
за сав род наш ми ћемо г' молити,
са сузама њему говорити:
„Светла круно Јосифе велики,
простри милост твоју на род српски!
Обрати лице и твој поглед благи,
на дедова твоји' народ драги,
на Србију бедну и на Босну,
које трпе работу несносну!
Буди подобан неба господару,
дико света, пресветли цесару!
Изли на свет превисоке даре,
подај Болгаром њи'ове бољаре,
твојим Србљем витезове старе
и Грецији њезине Пиндаре!"

Ово сам време чекао, да ти весео весело веселом пишем, јављајући ти, да се здраво находим и мирно живим, не имајући никаква посла с Фрушкогорци нит' са Светогорци, кано ти ви тамо. Тако су те греси твоји постигли, и да нисам се ја за те молио, горим би путем прошао, него си. Знаш ли, како си са мном управио, кад'но прођо' последњи пут преко Трста? „Иди у Венецију, пак се

Иди у Венецију... оставши без рада, Доситије преговараше са Србима у Трсту, да им поучава децу, али и поред чекања и обећања од тих преговора не би ништа („Живот и прикљ." II, С. К. З., књ. 8., с. 83.).

опет врати, пак ћемо тако и онако урадити". Ја ти верова' све, од точке до точке, — ко не би Србину веровао? Пак ти одо' шетати се по граду на води, пак ти поарчи све што имадо', пак ти се врати' го наг као мали прст, с пуном кесом наде;кде. После шта је било знаш: није потреба да ти поведам. И да срећа не донесе господина Варлаама, прошао би' куд нисам мислио. Ето ти твој посао! Пак хоћеш да ти бољи после мене дође. Ај, ај, мој Хорваћанине, видиш ли што промисал неба чини! Посла ти такога који ће ти хака доћи. И опет ти кажем: да нисам се ја за те молио, горе би прошао. Но гледај, те ми пошљи за моје молитве један саландар новаца: знаш добро да су молитве за новце. Ако ли пренебрежеш, тешко теби! Окренућу требник наопако, одмолићу се, даћу ти један катрамунаћ и анатему, пак ће ти доћи један проигуман и два заклета старца на врат, те ћеш ограјисати како ни један мајчин син.

Дајем ти на знање, друже мој, да сам прешао из Хале у Лајпсик за слушати и овде што учени људи говоре, где намеравам пребивати најмање једну годину и мислим с помоћу Бога и којег доброг Србина дати на

поведати (сл.) — причати. *Варлаам,* руски архимандрит, који поможе Доситија у заплетеним приликама његовим (на истом месту и даље). *катрамунаћ,* катрабунаћ — обичај бокељских свештеника: седам свештеника обуку изврађене одежде, узму у руке свеће наопако и проклињу онога који је нешто рђаво учинио, а не зна се ко је.

штампу с гражданскими словами на наш прости српски језик једну књигу, која ће се звати „Савет здраваго разума", на ползу мојега рода, да ми није залуд мука и толико путовање. Моја ће књига написана бити чисто српски, какогод и ово писмо, да је могу разумети сви српски синови и кћери, од Црне Горе до Смедерева и до Баната.

Ја добитка од моје књиге никаква не иштем, само да се хоће толико новаца наћи, да типограф плаћен буде. Он до сад није никакву српску књигу на штампу издао: за то сумњава се предузимати је на свој трошак, не знајући какву ће срећу књига имати. Уздам се да ће се наћи који, своjему роду добра желатељ, Сарајлија и Требињанин, Новосађанин и Осечанин, да пошље овде типографу по неколико дуката за дати му дрзновеније и показати му да се находе људи који желе што добро српски на штампи видити. А ко што дâ неће штетовати, јер ће примити толико књига колико износи сума, коју положи. Ја, уверавајући да ће књига моја бити весма полезна, не мислим у том себе хвалити, но оне људе, од којиʼ сам што

с гражданским словами... до прве књиге Доситијеве готово све српске књиге штампане су црквеним словима; Доситије у Липисци нађе штампара, који је имао руска грађанска слова, што их је Петар Велики увео у обичај место црквених, те намери да се користи њима и за свој рад на српском народном језику. *„Савет здравога разума"* беше збирка преведених поучних чланака, коју Доситије (као што се види) хтеде прво издати; доцније промени намеру, и прво наштампа *„Живот и прикљученија"* (1783.), па тек после дело *„Совјети здраваго разума"* (1784.). *типограф* (грч.) — штампар.

добро научно, из којих премудри' књига француски', немецки' и талијански' најлепше мисли као цвеће избирати намеравам и на наш општи језик издати. Нудер обазри се, не би ли и ту кога нашао, који би изволио саопшник општеполезнога дела бити; кажи му да што је год Србаља, од Адријатическога мора до реке Дунава, сви ће га похвалити. Слатка је утеха надати се да ћеду наша имена живити и мила нашему роду бити за добро које смо му учинили до они' сами' далеки' времена, кад се наше кости у прах обрате. По много хиљада година српска ће јуност нас помињати, и наша ће намет последњим родовом мила и драга бити.

Нека само окренемо један поглед на народе просвештене, целе Европе. У садашњем веку сви се народи силе свој дијалект у совршенство довести, — дело весма полезно, будући да кад учени људи мисли своје на општему целога народа језику пишу, онда просвештеније разума и свет ученија не остаје само при онима који разумевају стари књижевни језик, но простире се и достиже и до сељана, преподавајући се најпростијему народу и чобаном, само ако знаду читати. А колико је ласно на свом језику научити читати! Коме ли неће се милити мало труда предузети за научити читати, читајући што

саопшник општеполезнога дела — сарадник на послу свима корисном. *намет* (по црк. слов.) — успомена, спомен. *дијалект* — језик. *свет ученија* (сл.) — светлост науке. *преподавајући се* (рус.) — предајући се.

паметно и разумно и врло ласно разумевајући оно што чита? Знам да ми може ко против рећи: да ако почнемо на простом дијалекту писати, стари ће се језик у немарност довести, пак мало по мало изгубити. Одговарам: која је нами корист од једног језика, којега у целом народу од десет хиљада једва један како ваља разуме и који је туђ матери мојеј и сестрам?... Нек науче!... То је ласно рећи, али није учинити. Колико је они' који имаду време и способ за научити стари књижевни језик? Врло мало! А општи прости дијалект сви знаду и на њему сви који само знаду читати могу разум свој просветити, срце поболшати и нараве украсити. Језик има своју цену од ползе коју узрокује. А који може више ползовати него општи, целога народа језик?

Французи и Италијанци нису се бојали да ће латински језик пропасти, ако они почну на своји језици писати, како и није пропао. Неће ни наш стари пропасти, зашто учени људи у народу всегда ће га знати и с помоћу старога нови ће се од дан до дан у боље состојаније приводити. Москаљи све

стари језик — руско-словенски језик, којим су у оно доба писали у оскудној књижевности српској. *способ* (рус.) — начин да се изучи тадашњи књижевни језик био је једини, да се пажљиво прочита руско-словенска граматика руского граматичара Мелентија Смотриского, коју је карловачки митрополит Павле Ненадовић од речи до речи прештампао 1755. године у Римнику (у Влашкој). *поболшати* — поправити. *Москаљи* — Руси у то доба имали су већ знамените писце, који су успешно писали на народном језику.

своје најбоље књиге на свом дијалекту с граждапским словам штампају. Само простота и глупост задовољава се всегда при старинском остати. Зашто је друго Бог дао човеку разум, расуждепије и слободну вољу него да може расудити, распознати и изабрати оно што је боље? А шта је друго боље, него оно што је полезније? Што год не припоси какову либо пользу, не има никакве доброте у себи. Зашто би се дакле ми Срблы сумњавали у таковом и толико полезном и похвале достојном делу прочим славним народом следовати? Није мања част света у којеј се славеносрпски језик употребљава, него земља француска илити инглеска, искључивши врло малу различност, која се находи у изговарању, које се случава и свима другим језиком. Ко не зна да житељи црногорски, далматски, херцеговски, босански, сервиски, хорватски (кроме мужа), славонски, сремски, бачки и банатски (осим Вла'а) једним истим језиком говоре? Говорећи за народе, који у овим краљевствам' и провинцијам' живу, разумевам колико грчке цркве, толико и латинске следоватеље, не искључавајући ни саме Турке Бошњаке и Ерцеговце, будући да закон и вера може се променити, а род и језик никада. Бошњак и и Ерцеговац Турчин он се Турчин по закону зове, а по роду и по језику, како су

мужи — прави Хрвати, који место што говоре к а ј: к а ј к а в ц и.

год били његови чукундедови, тако ће бити и његови последњи унуци: Бошњаци и Ерцеговци, догод Бог свет држи. Они се зову Турци, док Турци том земљом владају, а како се прави Турци врате у свој вилајет, откуда су произишли, Бошњаци ће остати Бошњаци, и биће што су њи'ови стари били. За сав дакле српски род ја ћу преводити славни' и премудри' људи мисли и совјете, желећи да се сви ползују.

Моја ће књига бити за свакога, који разумева наш језик и ко с чистим и правим срцем жели ум свој просветити и нараве поболшати. Нећу ни мало гледати, ко је кога закона и вере, нити се то гледа у данашњем веку просвештеном. По закону и по вери сви би људи могли добри бити. Сви су закони основати на закону јестества. Ни један закон на свету не вели: чини зло и буди неправедан, но напротив сви, што и' је гођ, од стране божије налажу и заповедају, ником никаква зла не творити, добро творити и љубити правду. Бог је сама вечна доброта и правда; што год није добро и праведно, није од Бога. А зашто дакле у сваком закону има зли' и неправедни' људи? Није тому закон узрок, него неразумије, слепота ума, покварено, пакосно и зло срце и преко мере љубов к самом себи. Ово су извори, из који' извиру све страсти, које узнемиравају род човеческий и које чине да човек на човека мрзи, један другога хули,

гони, удручава, озлобљава, проклиње, у вечну муку шиље и врагу предаје, — а што је најгоре: под именом вере и закона, превраћајући и толмачећи закон свој по злоби и по страсти срца свога. Кад ће нестати мржење и вражба на земљи! Кад ће срце наше доћи у своју природну доброту, да у лицу сваког, себи подобног човека позна брата свога, нит' мислећи, нити питајући: које је вере и закона, — оне у којој га је Бог изволио да се роди, као и ти у твојој. Које је вере? Оне које би и ти био, да си се у истој родио, ако би поштен човек био. С чијом вољом и допуштењем људи се плоде и рађају, расту, живу и сладости овога света уживају у сваком роду и племену, у свакој вери и закону? С божијом. Дакле шта би ми хотели: да смо паметнији и бољи од Бога? Оно што Бог допушта и хоће, то ми нећемо! О наше детинске памети! Браћо, људи, познајмо један пут нашу неправду! Како можемо ми изискивати од други' оно исто које кад би други од нас изискивали, велика би нам се неправда чинила! Познајмо један пут сву силу ови' речи, — просте су и блажене и не требују никаква толмачења: што год хоћете да вам чине други људи, чините и ви то њима. А шта би ми ради да нам други чине? Да нас пуштају с миром живити у нашем закону, да нам не чине никаква зла, да нам опраштају наше слабости и погрешке,

---

удручава (рус.) — притискује, тлачи.

да нас љубе и поштују и да нам помогу у потреби нашој. То исто и ми смо дужни свима људ'ма на свету. Ово је сав закон и пророци. Свака наука, која је овој противна, узнемирује људе, узрокује вражбу и свако зло, — следователно није од Бога. За то дакле ја ћу писати за ум, за срце и за нарави човеческе, за браћу Србље, којега су год они закона и вере.

Ја сам искуством познао жељу, љубов, усрдије и ревност господара Новосађана, и Осечана, и у Далмацији Сарајлија и Херцеговаца, како горећим срцем желе науку својој деци; нигди нисам био, гди нису ме желили и устављали. Како би' ја дакле могао одговорити на љубов и пријазност мојега љубезнога рода, разве трудећи се, колико могу, за просвештеније јуности? А то, што желим, никако боље не могу учинити, него преводећи на наш језик златне и прекрасне мисли учени' људи: и таковим способом и родитеље у њи'овом благом намеренију укрепљавајући и у срцам младости српске небесни и божествени огањ ко ученију и к добродетељи возжигавајући и свет разума чак до прости' сељана и до сами' пастирски' колиба раширујући. У садашње срећно време зраци ученија и философије до татарски' граница досежу.

Не могу премучати овде велико старање благородни' бољара молдавски' за воспита-

разве (сл.) — осим.

није и науку њи'ове деце: не има сад младић у Јашу, који не зна, осим свог језика, јелински и француски, многи латински и талијански. Над свима обаче вечне славе и похвале достојни љубоучњејши и преизрјаднејши господин Леон Ћиука, епископ романски у Молдавији, којега усрдије к науци и љубов к отечеству није могуће довољно описати. На другом месту нећу изоставити прилику за описати на шире овога славнога мужа; овде само толико назначујем, да је он, епископом будући, француски језик изучио, преизрјадну библиотеку с многим трошком саставио, различне књиге на свој језик превести дао, и сад намерава Оксенстерна „Театр политически" и „Телемаха" с својим иждивенијем на штампу издати и свом отечеству поклонити.

Ево ти, брате, моје намереније у Лајпсику! На ма' ћу предузети дело, колико ми допусти моја наука, будући да у колегије не престајем ходити. Ти гледај, те распошљи неколико од ови' писама којекуда. Време ће ме научити, јесам ли се у мојеј надежди преварио. Ако ли и то буде, нећу се уплашити, нити ћу оно што је с моје стране могуће изоставити. Мени ће преко мере пла-

---

љубоучњејши и преизрјаднејши — врло велики пријатељ науке и особит човек. *Леон Ћиука* — владика румунски у Роману, велики пријатељ Доситијев (види „Живот и приљученија" II, 96). Доситије није израдио живот његов, него му је лепим речима посветио књижицу: „*Слово поучително господина Георгија Јоакима Цоликофера*" (Липиска, 1784.).

ћеґо бити, кад когод од мога рода рекне, кад нада мном зелена трава нарасти: „Овде лежу његове српске кости! Он је љубио свој род! Вечна му памет!“

В прочем, ти ми здрав буди, љубезни Хорваћанине! Поздрави ми с Христос воскресе господаре Војиновиће, Ризниће и Куртовића, и проче Сарајлије и Мостаране.

У Лајпсику, на 1783.
Априла 13.

Твој брат и слуга
Доситеј Обрадович.

НЕ КАЈ СЕ, ДОБРО ЧИНЕЋИ

НЕ КАЈ СЕ, ДОБРО ЧИНЕЋИ

Разумна наши' стари' пословица, коју сам јоште у детинству чуо и коју всегда памтећи, све ми је то више моје обештаније: „Совјете здравога разума“ на општему дијалекту мојега рода издати на срцу лежало. Почео сам дакле од љубови. О овој сам се толико милој срцу нашему и драгој материји упражњавао, једну самоћну и дугу зимну ноћ прекраћавајући, но у исто време старао сам се, што ће се без новаца. Падала ми је на ум Димостенова реч: „*Ουδὲν ἄνευ χρημάτων*“ — „Нејма ништа без новаца“. Мени више не би требовало, него да штампадора платим; но таман ови ти ми је био Гордијев узао. Вртили су ми се по мозгу, баш као прираслој девојци удаја, неки из Н., који би ласно на ови посао око педесет дуката могли потрошити; а да се не стидим, казао би', да сам се од туда нечему и надао и радовао

обештаније — обећање дао је Доситије у писму упућеном Харалампију, да ће издати књигу с поучним чланцима — „*Совјети здравога разума*“; први чланак је „О љубави“, а други је овај. *материја*, предмет. *штампадор* (по тал.) — штампар. *Гордијев узао* — Гордијев чвор, велика тешкоћа.

сам се као сека сватовом. Но ишчезну ти сва моја мечтанија и очекивање, кад чујем, да су се они исти у велики трошак увезли, зидајући пред једном црквом две звонаре. „Ето ти веруј сад у надежду!“, помислио сам у себи. „Док се звонаре сазидају и звона купе и наместе, 'оће се томе времена!“ Свакојаки' обичаја на свету! Ваља зар неки људи да мисле, да ћеду Богу већи атар с две звонаре него с једном учинити, или да ћеду им деца паметнија постати, у две звонаре заблењавајући се! Прво мисле, зашто, кад год што тако во зидају, ни мало не двоуме, да то на славу божију не чине. Барем да реку: што би зидари, кад се не би зидало? На ово не би им се имало шта одговорити: имали би од части право. Но кад би се само за атар зидаром зидало, не би криво било промислити и расудити, да и штампадори уста имаду, која ишту јести, да је већ доста тога старања за гоге и магоге, за куле и клисуре и да би већ време било попрораспитати се: што чине брат наш Разум и сестра Памет? Не би ли се и за њи' што добро могло сазидати и који су њи'ови зидари? Чини ми се (ако се не варам), да би овом путањом управ к штампадором дошли. „Да што!“ (чујем некога отуд), „зар би ти хотео, да се више не зидају звонаре и торoњи? И ко те за то пита?“ Не тако, при-

---

мечтанија — маштање, снови. *од части* (по р.) — делимице. *гоге и магоге* — зидари.

јаче! Не би' ја то сасвим хотео, и наћи ће се у толиком вилајету ко ће рад, и не питајући, мњеније и савет другога чути, и ако види и позна, да има у њему соли, радо ће га примити. Бити ће и у напредак села и градова, где ће се братија наша совјетовати, на што ће црковне новце, милостињу богољубивога општества употребити: онима је полезно ово представљеније учинити.

Зидање звонара и торољa служи на украшеније једног места, села илити града. А здрави нам разум каже, да за оно најпре старати се надлежи, што је на већу потребу и ползу општества, пак после овога за оно што је на украшеније цркве, села илити града. Ја нигде толико торољa нисам видио колико у Цариграду: на коју се год страну окренеш, видиш силу божију превисоки', прекрасни' царски' торољa. Но кажи ми: ако ће ко од јутра до мрака у њи' забленут стајати, 'оће ли зрно проса више памети достати? Само ти се каже! Добро дакле! Ја нити 'оћу, нити ми је могуће овде безчислене, премудро списате инглеске, француске и немецке књиге напомињати, него само, од све невоље, да им ко преведе на њи'ов језик „Жил Блаза" или „Дон Кишота", више би се њи'ов разум просветио и њи'овом совер-

соли — разбора, духа. *надлежи* (по рус.) — треба. *„Жил Блаз"* — познати друштвени роман француског писца Ле Сажа (1668.—1747.). *„Дон Кижот"* — славни витерски роман шпањолскога писца Сервантеса (1547.—1616.).

шенству и благополучију више би се придобитак и прирастак учинио, него да им се сви носови у тороње претворе и преобрате. Зато ево моје мњеније и совјет: боље је много једну паметну и полезну књигу с коликим му драго трошком дати да се на наш језик преведе и наштампа, него дванаест звонара сазидати и у све њи' велика звона поизвешати: зрно памети неће се деци нашој придодати, ако ћеду им до века звона лупати. Пишу неки историци, да су се Турци у опседенију Цариграда ужаснули и уплашили, кад су сва звона у Цариграду почела лупати. Право пишу! Тако су се препали били и изумили, да нису знали куд ће побећи и сакрити се, него баш у свету Софију! Ништа за то, доста да су се Турци уплашили, а куд су побегли, нек су побегли: о том није говорења!

Свемогући творче, какова је бедна ствар глупо сујеверије! Пише све и верује све наопако и наузнако и такове се ствари услађава слушати, које га у некакову ужас međу и о дан до дан у дубљу простоте и нерасудија пропаст стовањавају! Књиге, браћо моја, књиге, а не звона и прапорце! Књиге, предраги и непроцењени небесни дар, просвештени' умова поносите кћери! Оне сад на земљи и на мору царствују и премудре законе дају! Оне војују и побеждавају! Оне

света Софија — највећа византијска црква у Цариграду, која је одмах после турског упада претворена у џамију.

славу благополучни' народа до сами' звезда подижу и преузвишавају! — Но може ми ко на ово одговорити: ми за сад немамо такови' књига, које би вредно било штампати и нејма ко преводити, а новци црковни леже залуду. На ово могло би се ласно возражевије учинити и доказати, да би се довољно персона нашло, који би изабране књиге с немецког језика преводити могли, кад би само своју корист у тому познали. Но нека за сад допустимо, да је баш тако: опет има се на што боље трошити него на звонаре.

Прво ваља изабрати из општества неколико младића, добронаравни', склони' к науци и остроумни', два, или три, или више, и послати и' с општим трошком да се уче, који, кад се добро изуче, биће у истом општеству магистери и учитељи деце, и преводиће и састављаће књиге. А док се они уче, ми ћемо овде зидати. — Шта, тороње? — Ух, давиш ме чисто с твоји торољи! Није томе јошт време. Најпре ћемо сазидати две комодне и красне школе: једну за мушку децу, а другу за девојке. — „Хо, хо! 'Оћеш и девојке да се уче!" — Те здраво 'оћу, каконгод и мужески пол. Нек се не узда један народ никад до века к просвештенију разума доћи, у којему жене у простоти и варварству остају. Премудри и добродетелни

возраженије учинити — одговорити. *персона* (лат.) — лице. *општество* (по рус.) — друштво. *комодне* (по тал.) — простране, удобне.

Сократ за похвалу је своју почитовао учеником мудре Аспазије називати се. Она бесмртна инглеска краљица, славна Елисавет, четрдесет и пет-годишњим премудрим краљевства свога прављенијем показала је целому свету, да жене добро воспитане и просвештене дух и срце ни мало не различествује од мужескога и херојическога. Знаменити римски папа Сикст пети ни мало није сумњао њу исту Хенрику Великому и себи приуподобити, називљући је gran cervello — велики мозак. Ово је један пример од две стотине година, но ми видимо у садашње наше блажено време, што још није никад било, нити се је чуло. Лице земно преображава се на боље! Правично Велика Екатарина називље се Втора, јер њојзи второј после прве матере наше пристоји по превозходителству оно божије изреченије: „Та јест мати живуштих на земљи“.

Кад је Бог определио време
да се скруши турске силе бреме;
вечна кад је изволила воља,
да с' умали на свету невоља:
да се девојке за арач не дају,

Аспазија — лепотица атинска, жена Перикловa, беше пријатељица философа Сократа. *Елисавет* — Јелисавета, енглеска краљица (1558—1603.) имала је особине великога владаоца; за њене владавине унапређена је земљорадња, трговина, марина и књижевност. *приуподобити* — упоредити. *Велика Екатарина втора* — знаменита царица руска (1762.—1796), чија је владавина имала велики утицај на умно и културно развиће руске земље. *после прве матере* — наше мисли на Еву. *по превозходителству* (по рус.) — у првоме реду.

нити Турком у ропство продају;
да Нева да̂ законе Кубану
и претпише пределе султану;
да ишчезне из Европе куга,
и варварство, и глупост, и туга:
погледа Бог с небесни' висина,
и рече Бог: „Да будет Екатарина!“
Ко њој може друго име дати
него рода чловеческог мати!

Ове дакле наше мале девојчице ни на што друго нису рођене, него да с временом матере постану, које кад просвештене буду, која надежда општега всенароднога просвештенија! Зато од пете године возраста до дванаесте сваки дан кроме недеље два часа пре подне, а два после подне у школи ваља да проведу. Историју, географију, логику и нравоучителну философију добро ваља да изуче. Историја ће и' научити, шта се је пре нас и до сад на земљи случило. Географија даће им познати сав круг земље, на којеј живимо, који народи на земљи живу и какви су њи'ови обичаји, закони и прављенија. Логика ће им показати пут и начин да умеду о свачем право и разумно мислити и расуждавати. Нравоучителна философија отвориће им очи да виде и сазнаду, шта су дужне испољавати како кћери, како супруге,

Кубан — покрајина на Кавказу, коју је у то доба султан морао уступити Русији (1784. г.). *домостројителнице* (по рус.) — домаћице.

матере и домостројителнице; показаће им у исто време шта ваља чинити и чеса се чувати и уклањати за угодити Богу и људ'ма и за провести мирно и добродетелно живот свој на свету. Ове се све ствари врло ласно, с помоћу доброг учитеља, за четири или за пет година савршено могу изучити, кад се буду предавати и учити на својем матерњем језику. Нека сад свак себи представи, каково би благополучије било имати такове кћери, супруге и матере! Близу школе ваља да сазидамо комодне домове за учитеље и служитеље школске и за неколико добронаравни' и остроумни' младића, који ће се воспитовати и учити с иждивенијем опште-ства, а по том посилати у веће школе. На ови начин у једно петнаест или двадесет година имаћемо, ко ће нам учити синове и кћери и преводити полезне књиге просвешћени' народа. 'Оће се овом послу неколико година, јер учени људи не постају брзо као печурке по ледини.

Има ли јошт новаца? Има. По дајте и' овамо, пак не брините се. Сад ваља да сазидамо једну болницу, илити оспитаљ, и код њега да начинимо једну велику ограду, у којој ћемо насадити многе редове липа, кестена и растовина, гди ће се немоћни наши у лето шетати и прохлађивати.

благополучије (рус.) — срећу. *с иждивенијем опште-ства* (по рус.) — о општем трошку.

Ево зданија и иждивенија полезна и прехвална и сасвим љубави евангелској и здравому разуму согласна!

Сад колико год више претиче новаца на част вам! Нећу више ни грешљике! Зидајте сад торање и све што је на украшеније цркве и града!

Кад се други пут састанемо, казаћу, да школа потребује једну библиотеку. Али за сад нека стоји, јер ко много у један ма' ишти, врати се с празном торбом.

Сва ова размишљенија узроковала је у мени наша пословица: „Не кај се, добро чинећи“. Шта сам мислио, то сам и писао, не будући кадар што друго учинити. Било је већ по поноћи. Легао сам спавати. Шта ми се је сутрашњи дан случило, сад ћу описати, зашто би мучно ко сам погодио, да му ја не кажем.

На 1784. јануарија 12. Назначујем годину и дан месеца, за показати онима који буду с временом ова моја списанија читати, да ми је ови дан весео и радостан у животу мојему био. При освитку дневному чујем, да неко пред мојом собом каже слушкињи: да се на'оди једно писмо на ме у типографији Брајткопфовој. Ја од довољно времена нисам у реченој типогра-

иждивенија полезна — трошкови корисни. *грешљика* — новчић. *Брајткопф* — штампар у Лајпцигу, који је имао руска слова и код кога је Доситије штампао и „Живот“ и „Совјете“.

фији био из узрока: не знајући како ће прва част моји' „Прикључениија" примљена бити и 'оћу ли од куд какву помоћ имати. Нисам се поуздао што више на штампу издавати, бојећи се, да се не нађем у тесноти, не имајући с чим Немцем платити. Било ми је негде у торби јошт око педесет дуката, но ове сам рад био заштедити, да ш њима идуће јесени у Париз пођем, да се тога чуда нагледам: како Французи, људи ка̑ и остали људи без перја, пак као виле по воздуху лете. Како ти чујем за писмо, по'итим за узети га; но пре него к њему дођем, ваља ми јавити, како сам се овога благополучија сподобио.

По совршенију моје књижице, коју сам чинио наштампати у триста егземплара, на'одио сам се у недоуменију, што ћу сад ш њима. Овде, у Лајпсик, од Србаља нико жив не долази. Умолио сам неке купце из Молдавије, да понесу по неколико и оставе у Бечу, Араду и Темишвару, куд им је био пут; метнуо сам на њи' адресе, да се разашљу којеком, кога сам познавао, у Осек, Нови Сад и Тријесте, и овако једва сам раснпачао око педесет. Остану сви други. Ја не само за њи' не би' плаће искао, него би' и зафалио оном ко би и' понео у она места, гди се наш језик говори. Знам добро, да би

Французи... по воздуху лете — у то време француски проналазачи, браћа Монгофијери пронађоше ваздушну лопту (1783.). *купец* (по рус.) — трговац.

се многи нашли, који би и' радо читали. Не одричем се, да се не би гдико намерио, који би ми и коју укорицу пришио, но ништа за то. Ја у све време писања мога Темистоклеву реч ни мало нисам с ума сметао: „Слушај само, пак ако ћеш и удари!“ Колико пута малено дете уједе сису, која га доји! Но прашта му се, јер не зна. Колико су викали на ону Сократску душу Ерасма Ротердама, и своји и туђи! Више него на на курјака. Но шта је било? Они који су викали као сове на сунце, нестало им је трага и имена, а Еразмова слава за његову љубов к истини расти и растиће до века. Може ли га ко у руке узети, да га к прсима не пригрли и да га својим просветитељем не назове? Божија је прворoccurring кћи истина; ко њу не би чистосрдечно љубио?

Да сам имао по ком ове наштампане књиге разаслати, мучно би остао с миром мој завежај у торби, баш ако би' знао никад Париза не видити. Шта човек неће прегорети за препоручити име своје и осведочити љубов своју далеким родовом? О овом мислећи и старајући се, пао ми је на ум један росиски официр, родом Србин. У оно време,

---

Темистокле — храбри војвода атински: у рату с Ксерксом он предложи да се напусти Атина и да се Грци повуку на лађе; када се томе јако успротиви главни војсковођа грчки, Еурибијад из Шпарте, Темистокле му рече: „удри, али слушај!“. *Еразмо Ротердам* — славни књижевник из доба препорођаја (1467.—1536.), који је у XVI веку утицао својим радовима готово као Лутер. *мој завежај*... готов новац, што га је Доситије зарадио, тешко би остао код њега, већ би и ту уштеђевину уложио у штампање књига.

кад сам имао чест познати га у Пресбургу, био је полковник, росиске императрице флигел ајутант и светостанисјлавскога ордена каваљер, благородни господин Давид Гаврилович Паранчић: њему сам рад био послати који егсемплар. За њега сам распитивао неке из Беле Русије трговце; ови нису ме могли совршено известити, гди се сад на'оди, но по нечувењу само рекли су ми, да ће бити у новоподаним победоносному велике цесарице скиптру државам. „Пођи га сад тражи", рекао сам, „по кавкаским горам, гди су доброга Промитеја распели! Благополучне земље, које се сад на'одите под високомогућим скиптром Велике Екатарине вторе! Неће ду се више ваше прекрасне кћери за арач узимати, нити варваром продавати!" — Кажу ми гости купци, да брат реченог официра, их екселенција господин Симеон Зорич Паранчић, находи се у Белој Росији на својим добрам, и по срећи ови исти купци били су из његова града Шклова. Молио сам и', да му понесу два или три егсемплара, нити сам се усудио писати. Чинило ми се нека продрзљивост, непознан будући, једном великом господину за такову багателу писати, и идући к трговцем, неко-

---

росиске императрице флигел ајутант — руске царице лични ађутант. *у новоподаним... државам* — у државама, које су недавно потпале под победни скиптар велике царице (мисли на кавкаске крајеве, које је у то доба Русија заузела). *Промитеј*, Прометеј — грчко божанство; Прометеј се замери Зевсу, те би прикован за кавкаску стену и мучен. *продрзљивост* (по рус.) — смелост, дрскост. *багатела* (тал.) — ситница

лико крат хотео сам да се вратим с књижицама, крепко бојећи се, да што непристојно не учиним. Нити сам могао не страшити се, не познавајући јошт његово прекрасно и велико срце.

Време је, да дођем к мојем писму. Сматрао сам га позадуго. Упазим на печату неке особите знаке, хероическа оружија и кавалерије. Гледам опет адрес: на мене. Платим за пошту, и зафалим оном који ми га преда, пак по'итим на мој квартир, да га на само и на тенану отворим и да видим, од кога је и шта 'оће са мном. Најпре ми полете очи на потпис. Ха, Зорич, Зорич! Прилепио сам га к уснам мојим и наљубивши га се сит, хотео сам видити, шта ми пише... Овде заисто нисам кадар описати сладосна чувствованија срца мога. Од велике радости слатке из очију извирале су ми капље. Каково благородно срце! Какова прекрасна и царска душа! Никад нисам боље него сад познао сву истину оиц' Еврипидови' речи: „*Δεινὸς χαρακτὴρ κἀπίσημος ἐν βροτοῖς ἐσθλὸν γενέσθαι*" — „Силни характер и знаменити у људ'ма, да се ко добар роди".

Свака његова реч и врста медоточном сладостију напуњавале су ме. Пише ми да је примио моја четири егсемплара и зафа-

колико крат — неколико пута. *хероическа оружија и кавалерије* — јуначко оружје и витешки знаци. *на тенану* (тур.) — угодно, у доколици.

љује ми, што сам му и' послао; похваљује ме и јавља, да је с великим задовољством читао списаније моје. С неописаном добротом и великодушијем обештава ми благонаклоноство и љубов своју, ако би кад к њему дошао; изволева да му пишем, јесам ли јошт у Лајпсику, да ми може оказати знаке благопријазности своје. Једним словом, у свем мојем животу нити сам овако радосно писмо примио, нити сам кад радоснији био. И толико више сам се радовао, колико ово благополучије за опште све српске јуности, који се буду учити и на својем дијалекту писати, вмењавао сам. Свима сам овој мојој подобну срећу честитао, говорећи: „Љубите мусе и грације, о српски младићи! Поштујте сестре Аполонове! Тежите се и таштите к врху Парнаса! Онде вас ваши Меценати чекају, који ће вас под покров крила своји' примити и којима ћете и ви као ја сад у пресладком иступљенију срца с Орацијем воскликнути: „O et praesidium et dulce decus meum!“ — „О и обрано и слатка дико моја!“

Овде ми се је осведочила сва истина наше пословице; „Чини добро, не кај се“. Љупко благонадеждија пролеће оживило је

оказати знаке благопријазности своје (по рус.) — показати знаке своје љубави. *јуност* (сл.) — омладина. *вмењавао* (по рус.) — ценио. *сестре Аполонове* — по грчкој митологији биле су музе и грације, божице уметности и лепоте, које обитаваху на брегу Парнасу. *Меценати* — добротвори — по римском заштитнику књижевности и уметности Мецени. *благонадеждије* (рус.) — уздање.

у прсима мојима. Оваког благодетеља имајући, шта се ја имам старати?

Тај исти дан пошао сам к типографу: дао сам моје сочињеније „О љубави“ да се наштампа, и следоваћу, издавајући што будем преводити и састављати. Ако сам икад желио да што добро и полезно сложим и напишем, сад највише желим, зашто би' рад то исто мојега милостивога патрона славном имену поклонити и посветити: да познаду и памте од рода в род наши потомци онога који и' је највише љубио и њи'ову ползу желио и с срдечном благодарностију да споминју славно име Симеона Зорича Наранчића. Љубов његова к отечеству свој' благородни' прародитеља и к свом сродном народу достојна је всегдашњег воспоминанија и благодарности: што год у напредак на штампу издам, он ће томе узрок бити, који ме је поткрепио и облагонадеждио. И да ко не помисли, да ја најмање што (ко зна с каковим намеренијем) к самој вешти и истини придодајем: ево прилажем исто, о коме је реч, писмо. Ко га буде читати, видиће да, да је ко од наши' Немањића жив, би ли могао с великољепнијим и благодатнијим царскодушијем писати.

благодетељ (рус.) — добротвор.

Писмо их екцеленције господина генерал-мајора и разних орденов каваљера господина
СИМЕОНА ЗОРИЧА.

Из Шклова, 30. новемб. 783.

Пречесни оче!

Примио сам четири егземплара ваше књиге, послате чрез житеље мојега града, за које вам врло зафаљујем. На'одећи у њој таков чисти стилус језика наше миле нације, тако јасно и полезно правоученије, ја сам је читао с толиким задоволствијем, што вам не могу за доста изрећи, колико ми је драго, што сте ми је послали. Верујте ми, да бисте ме још више обвезали, када бисте сами овамо дошли: онда би' ја имао радост показат' вам, колико ја умем поштовати људе вашега разума. Ако је ово ваше намереније, будите уверени, да нећете ништа кроз то изгубити; ако ли није, тако молим вас, отпишите ми најскорије, колико ћете се времена и где бавити, да могу имати средство доказат' вам и тамо моју зафалност. С овим остајем с савршеним почитанијем ваш

покорни слуга

Зорич.

стилус, стил — начин писања. По овим мислима види се да је Зорић био разборит човек; он као да се трудио писати Доситију што чистијим језиком српским. Као Србин школован у Русији, Зорић је могао писати и с много русизама, али из поштовања према Доситију и његовим мислима он је писао народним језиком. *правоученије* — поука. *за доста* довољно.

ОДГОВОР

Ваша екселенција,

милостивејши патрон!

Ваше премилостиво с толиком великодушном благонаклоностију к мени новембра 30-го отпуштено писаније данас јануарија 12-го (по нашему) примих. Не знам, гди је толико времена сакривено стајало и мојему одговору толико закасњенија узроковало. А да право кажем: ја нити сам у мојему животу до сад овако великодушно и благодатно писмо примио, нити сам се кад надао дочекати, следователно нити сам се кад нашао у оваквој сметњи. Гди ћу ја наћи пристојни' изреченија, с којима би' могао представити барем неку част чувствованија, која моје благодарно срце преизобилном вашом добротом удручавају? Самим природно благодарним срцам и високим царским душам својствено је мали дарак сиромашка земљедјелца и убога сељанина: прегрш' ладне воде из близу текуће реке по мери усрдија ценити и драговољно и благопријатно примити, не сматрајући ни мало, да је воде највише на свету. Милостиви мој господине! Да сам слободан, на место овога мојега писанија самога би' себе на пошту дао и крила би' желио, да

милостивејши патрон (р.) — најмилостивији заштитниче. *следователно* (р.) — дакле. *чувствованија... удручавају...* — осећања притискују његово срце.

колико пре пред ногам' славнога Мецене мојега за тако милостиво и царскодушно писмо, не само да благодарим, него ако би се икако могло, сав у благодарност да се преобразим и претворим.

А што би' чинио, кад би' и дошао? Нити би' вам знао шта рећи, нити би' умео уста отворити, но топле сузе из очију моји' за мене би говориле и би вас увериле, колика је и какова моја благодарност. Сама чиста древњејшаго српскаго благородства кров, која у вама тече, и преузвишени ваш дух, највећи неба дар бесмртија достојни' људи, који ваше человекољубне витешке прси оживљава и слатком, срдечном љубовију ко отечеству и роду благородни' ваши' прародитеља одушевљава, за дати дрзновеније, дати слободу и срце младој, јоште неискусној и бојажљивој српској муси — диктирали су вашему перу једно тако благодетелно, великодушно и царскосрдечно писмо, за коју високу милост нисам кадар довољно благодарити. Обаче с горећим признанством, умиљена благодарностију срца, памтићу је и чувствовати, док сам год жив.

По зактевању ваше екселенције јављам, да сам обвезан како надзиратељ при два младића из Молдавије до месеца августа идућега овде у Лајпсику пребивати; по том же-

---

древњејшаго српскаго благородства кров... Доситије хоће да каже, да у Зорићу тече стара српска властеоска крв. *два младића из Молдавије* — синовци романскога владике Ђпука.

лим, ако ми могуће буде, поћи видити Париз и Лондон. По сврх свега, себе би` за благополучна вмењавао, под крмом и у милости мени тако благосклона патрона и благодетеља сав живот мој провести, за које и препоручујући себе всегдашњеј високој милости вашој, остају

У Лајпсику, 17-го јануар.
784-го.

ваше екселенције
мојега милостивејшега патрона
смирнејши и всподанејши
слуга
Доситеј Обрадович.

СТИХИ

НА ПИСМО ЈЕГО ВИСОКОПРЕВОСХОДИТЕЉСТВА ГОСПОДИНА ГЕНЕРАЛ-МАЈОРА И РАЗНИХ ОРДЕНОВ КАВАЉЕРА, БЛАГОРОДНОГА ГОСПОДИНА

СИМЕОНА ГАВРИЛОВИЧА ЗОРИЧА

Нек се фали Јасон с златним руном,
моголски цар с многоценом круном;
нек лети орао у небесне стране,
зелена јела нека шири гране;
нек се виси кедар на Ливану,

Јасон — по грчкој митологији вођа аргонаута, који тражаху златно руно. *моголски цар* — велики могол, име једнога владаоца у Индији, у чијим је рукама тада био највећи драги камен на свету. *кедар* — велико дрво четинарско, чија је једна врста некада напредовала на гори Ливану у Сирији; ливански кедар слављен је због правилног облика и величанственога изгледа.

и поноси везир на дивану;
ком је мило винце, нека пије,
нека пева и у тамбуре бије!
Не завидим, на част сваком своје:
моја је сва слава писмо твоје,
о славна крви српска племенита
и витешка дико поносита!

Плива срце моје у сладости,
играју ми прси од радости!
Роса тако не пада на цвеће,
коју зора носи у пролеће;
хибалски мед пчелам није дражи,
ни већма Алфеј Аретусу тражи;
љупкохладна зефирова крила
усред лета нису тако мила:
као је мени била књига твоја,
о Зоричу, дико и обрано моја!

хибалски мед — прослављени мед из места Хибле Мегаре на острову Сицилији. *Алфеј* — по грчкој митологији река Алфеј гоњаше божицу *Аретузу*, која би претворена у извор.

ПРАВО РЕЦИ, ПА ГЛЕДАЈ, ТЕ УТЕЦИ.

ПРАВО РЕЦИ, ПА ГЛЕДАЈ, ТЕ УТЕЦИ!

Баш ти се је ово мени случило! Ови' дана дође ми од некуд једно писмо, пуно вике и укора и, што је јошт смешније, претње! Нариче ме, да сам плотски и да плотска мударствујем. Пита ме, ко сам ја, те узимам неки учитељски тон, и ко ми је дао ову власт. Представља ми, да је то моја гордост толико зановетати и напомињати, да ваља мислити, и да су људи, од кад је свет и век, све мислили, нити им је потреба била, да им ја топрв кажем, да ваља мислити; гди је ко икада чуо и видио, да живи људи не мисле?; да људи, не само будни но и успавати, све мисле и сањају; да ће пре земља престати траву прозјабавати, него ум человеческий мисли рађати. Хоће, да му кажем; што су ми постови и дуге молитве на путу, што ли ми сметају, те сам се на њи' ополчио и подигао. Захтева, да се већ дам јасније разумети, која су та злоупотребљенија.

плотски (црк.-сл.) — телесни. *и да плотска мударствујем* — и да размишљам о телесним стварима. *прозјабавати* (рус. сл.) — ницати. *ополчити се* (рус. сл.) — подићи се, побунити се.

на која толику буну подижем. Опомиње ме, да пазим добро, да поткопавајући сујеверије, не обалим правоверије. Каже ми, да и осим мене у нацији нашој има учени' људи, који, кад шчепају против мене перо, угријаће ми уши. Најпосле закључава писмо, придодавајући, да залуду арчим новце, да ако ћу пући као неначет кестен у жеравици, нећу ни једну једину баку на моју страну придобити. В прочем остаје, желећи ми у напредак бољу памет.

На овако писмо дужност је моја била одговорити, јербо, колико више можемо, дужни смо чувати, да другима најмањи повод о нами зло мислити не дамо. Ако ли се кад случи, да когод, не имајући право, о нами зло мисли и злослови нас, ми смо дужни показати свету нашу невиност, пак в прочем безбрижно и спокојно пребивати: дан по дан, доћи ће и Видов дан! Ко је год настојао људ'ма сврх неки' погрешака очи отворити и, необиновено правду говорећи, истину показати: није свима могао угодити. Много је људи, свакојаки' међу њима ћуди! Различна воспитанија, различна намеренија и склоњенија! Свакојаки интереси и обичаји! Ко ће све сравнити, сложити и уредити! Велики цар Петар једва би кроз толике старе обичаје и укорењене завичаје пробио и на крај изишао. —

в прочем — у осталом. *злослови нас* — рђаво говори о нама. *сврх неки' погрешака* — за неке погрешке. *необиновено* (р.) — отворено. *велики цар Петар* — познати реформатор руске царевине Петар Велики (1682.—1725.).

Један богат човек доведе једног маторог сина к Аристипу, питајући га, шта ће му искати, да га добро научи. „Лако ћемо за то“, одговори философ, „али ћемо се мучно погодити, да га одучим од свега, што је досад научио!“ Овде лежи чвор! ’Оће се посла и времена за преобратити рит и дубраву у њиве и ливаде! Колико је мучно само једног човека дотле привести, да позна и исповеда, да је имао криво, некмоли један цео народ! Изискују се томе стотине година, потребна су друга времена, друга опстојателства и нови родови људи! — Има сад више од дванаест стотина година, од кад су Срби Давора и Коледа за своје богове имали; пак и данашњи дан чућеш од Далмације до Баната у усти гдикоје старе баке: „Ај Даворе, мили бого!“ А да је запиташ, ко је и шта је тај Давор, никад до века неће ти знати казати. А игре коледа ја добро памтим у Банату. Обичавале су се по Божићу чрез све месојеће. Млади момци чудно би се некако преизоблачили и вооружали, ишли би од куће до куће и певали, играјући и скачући:

„Колеђани, коледо, вич’те, браћо, коледо!
Скач’те, момци, коледо, подвикујте, коледо!“
и прочаја.

Блажене памети господин Георгије Попович, епископ темишварски, имао је посла,

за преобратити — да се претвори. *опстојателства* (рус. сл.) — прилике. *родови* — колена, поколења. *блажене памети* — доброга спомена.

док је ове игре истребио. А шта су говорили о њему? „Наш је владика гори од Турчина: не да̂ нам коледа играти, ни вампире ископавати!“ — За удивљеније ми је било, кад сам неке наше обичаје у Пелопонесу и прочи острови Архипелага на'одио. У очи рождества светога Јоана Претече нејма куће, пред којом се ватра не наложи; пак нека би момци и девојке прескакале, него дође и која бака да прескочи, пак пуф у сред ватре! — У Албанији имаде места, гди су се Албанези у време Амурата второга истурчили, више од триста година, и како се кога нашега свештеника дочепају, воде га на своје гробље, да окади и спомене њи'ове мртве; и мора свештеник гласно спомињати: Усејина, Мустафу, Алију и прочаја, ако му се и неће, јер иначе би га здраво истукли; а кад им испуни вољу, они га лепо часте и обдаре. Вичу и проклињу оце и дервиши: ништа то не служи! Отац, умирући, заклиње сина, да никаква попа не пропусти, док му гроб не окади.

Ове сам неке прикладе напоменуо, за представити, какову силу стари обичаји имаду; и много се крат нађе човек на белају, противу њи' говорећи. Што је год ново, чини се простим људ'ма необично, ако ће најпаметније бити. Ако ли се то, јошт савише, неки'

у очи рождества светога Јоана Претече — у очи Ивањдана (24. јуна). *у време Амурата второга* — Мурат II, познат због тога што је победио Хуњадија, владао је од 1421. до 1451. *приклад* — пример. *много крат* — много пута. *на белају* (тур.) — у невољи. *савише* — сувише.

обичаја, који се за свете почитују, тиче, онда већ нити чекај, нити се обзири, јер си им у живац дирнуо! Зато, по вишој части, драго ми је било ово писмо, и радосно на њега одговарам, за не оставити никоме ни мало сумњенија, аки би' ја најмање што против православију уводио. Нека сваки очита ови мој одговор, пак ће видити и познати истину, ако му је истина драга.

ОДГОВОР

Чесни оче и брате

Серафиме,

здравствуј!

Теби ће по својој прилици за чудо бити, кад чујеш од мене, да сам се твом писму веома обрадовао, и може бити помислићеш, да ја овако из неке притворности пишем: но кад сав мој одговор прочиташ, познати ћеш моји' речи истину. Ја сам твоје писмо с великим вниманијем и више него један пут очитао. По вишој части, ниси ми могао повољније писати, ни лепши ми повод дати,

---

по вишој части — већим делом. *вниманије* — пажња.
...*ниси ми могао повољније писати* — за *Совјете* Доситију су добро дошла оваква тврђења: побијајући оваква настрана гледишта, њему се даје прилика, да стварно и разумљиво изнесе пред читаоце многе истине из тадашње моралне философије.

да ти такове ствари отпишем, баш које су потребне за ову моју књижицу, коју издајем. Правда, што се каса укорителни' речи, много би боље учинио, да си и' заштедио, зашто — веруј ми, брате — пред паметним људ'ма неће ти никаква поштења донети, а претња је сасвим излишна за једног, који се је не боји. Сам расуди, чеса би се могао један човек плашити и страшити, који нејма ништа, шта би му ко отети могао и који, гди се год на'оди, поштено и под покровом закона граждански' живи; који може усред Италије и Англије какогод усред Баната и Далмације препитаније своје заслужити; који ништа не жели, него међу красноваравним и просвештеним људ'ма и с књигама јошт неколико дана својега живота провести; ком је сва земља отечество и сви народи, колико питомији и благонаравнији, толико сроднији и милији. Истина, да нека слатка симпатија к јединоплеменим нашим и к земљи, на којој смо произрасли, всегда нам на срцу лежи и као некакав магнет к себи нас потеже. И ја би' весма у Паштровићи, у Црници, или у Кучи моје оставше дне провести сапзволио, кад би' се могао надати, никаква препетствија не наћи, за учинити сродним мојим толико колико би' кадар био ползе. Но ако

правда, што се каса укорителни' речи... — истина, што се тиче увредљивих речи... а то су оне смеле речи нападачеве, које је Доситије навео у почетку овога чланка. *препитаније* (сл.) — издржавање.

ништа, ово писмо твоје довољно ми показује, да не би се могли понагодити: за то боље је из далека љубити се, него из близа не сносити се и мрзити.

Чудна је ствар, Серафиме мој, свободно мислити и сврх сваке вешти расуждавати и говорити! И кад душа наша ову богодану и себи природну свободу позна и окуси, никако се и ни по што већ поработити не може. Тело се дâ принудити, усилити и у железа сапети, а свободни дух ни по што. Знам да ћеш ми рећи: мисли ти што ти драго, но не издаји на двор што није за свакога. Није тако у свему: што је неразумно и зло, не ваља (ако је могуће) ни помислити, или барем не ваља на соблазан и на штету другога на свет показивати. Али сам расуди: поштено, разумно и полезно мислити, пак за атар глупому незнанству и сленом сујеверију не говорити; брата и ближњега свога моћи из мрачнога невежества извести и просветити, а не хотети — ово је против љубови не само евангелске, него и опште человеческе! Али политика то 'оће! Хе, Серафиме, за политику лицемерствовати и сав живот свој лагати! И то кад би било за велику потребу и на ползу општества, нека би! Али на штету и срамоту свега человечества, поштено срце не може овој поли-

---

понагодити се — погодити се. *поработити се* — бити побеђен. *невежество* — незнање. *соблазан* — саблазан, брука. *лицемерствовати* — претварати се.

тики ни по што подлећи. Пре отров као Сократ попити, или општу псовку, поруганије, пљување и саму смрт како Спаситељ наш поднети, него такој срамотној политики покорити се! Што ти се чини од они' речи: „И от велможа многи су веровали у њега, но нису смели исповедати; бојаху бо сја фарисеји, да не из сонмишта изгнани буду.“ Ево ти политика! Истину за атар человеческий сакривати и светли разума свет угашавати на велику и вечну штету доброга и безлобивога и за саму простоту и незнанство своје сујеверннога народа! Што мислиш, зашто су друго Христа распели и убили? Ни за што друго него за то, што је хотео народу очи отворити и показати, које је чисто правоверије, које ли сујеверије. Што говоре фарисеји? Ови човек није од Бога, за што суботу не светкује! А што чини у суботу? Како што чини! Слепима очи отвара и болесним здравље даје, — ето шта чини! А да шта би ваљало чинити у суботу? Какво ти је то питање? Светковати: до подне у цркви бити, а од подне пити; а ко нема за што пити, а он има за што спавати. Јошт неки кажу, да је једној жени Самарјанки говорио, да ће доћи време, да ћеду се истини богопоклоници клањати Богу по свем свету, а не у Јерусалиму, нити у Самарији. За то ваља њега убити!... Но ја далеко одлазим: ваља ми на твоје писмо одговорити. Али пре

велможа — великаш. *сонмиште* — зборница. *свет* (сл.) — светлост.

него к њему дођем, допусти ми, да ти само јоште једно напоменем.

Ти памтиш добро моје пребиваније у целој Далмацији, где сам ја с амвона проповеди говорио не само по сели и по манастири, него и по први градови, како у Задру целу годину. Овде су ме долазили слушати поглавити учени од Талијанаца. Знаш, како је драго било нашим Србљем официром и прочим грађаном, чујући да ме латински предикатори фале. А сад, веруј ми, стидим се за нека ондашња говорења. А зашто то? Еда ли сам закон мој и веру изменио? Нисам, нити ћу, док сам год жив. По научио сам боље и разумније сврх мојега закона и вере мислити и судити. Књиге учени` људи дале су ми способ, правоверије од сујеверија распознати и чисто евангелско ученије од человеческиʼ свакојакиʼ преданија и придодавања, која су нас дотле довела, да трпимо коње изображене на алтару црковном! Не varaду ме већ којекакве шарене боје, позлате и вњешно блистање: познајем, што је нужно и темељито, што ли је случајно и излишње; које је право и внутрење богочестије и благочестије, који ли су вњешњи обичаји, обред и плити церемоније. Прочитај само ови мој одговор с вниманијем и без-

---

предикатори — проповедници, црквени беседници. *вњешно* — спољашње. *богочестије и благочестије* — побожност и веровање. *вниманијем* — пажњом.

пристрастија, пак ћеш познати, говорим ли право. Ево ме дакле к твојим пунктовом!

Наричеш ме, да сам плотски и да плотска мударствујем. Рад би' знати, шта под овим реч'ма разумеваш и какво поњатије с њима совокупљаваш. Послушајде ме, да ти ја сврх ови' речи попробеседим. Плотски се човек зове и плотска мударствује они који ни мало, или врло мало, различествује од животиње; сиреч, који се ни за што друго не стара, него како ће само телесне потребе и захтевања исполњавати и к овом самом намеренију и концу сва своја движенија и дела управља и предузима, ни мало не старајући се, како ће словесну част своју од дана до дана на веће совршенство довести, разум свој просветити, захтевања и жеље своје у добар ред положити и духу, сиреч разуму, покорити; који нити мисли, нити 'оће да зна, да ваља срце поболшавати, облагорођавати, нарави своје украшавати и не само на самога себе, но и на ближњега свога ползу и помоћ бити; који себи ни трунка попеченија не задаје, за познати и чувствовати, што то значи; совест своју од сви' зли' и неправедни' дела чисту и непорочну сачувати; којему никада и не долази на памет, да сва створења, са сви' страна, куд год очи

к твојим пунктовом... — ево прелазим на твоје тачке (ставове). *и какво поњатије... совокупљаваш* — и какав појам о њима удружујеш. *движенија* — кретања. *словесну част своју* — разумни део свој. *попеченије* — брига, старање.

окрене, подигне или спусти, да га позивљу к познанству великога, праведнога, благога и премудрога творца, — да га настављају и уче, како ће ум свој од видимих и чувствителних на невидимаја и умнаја возвисити; ком пристоје оне пророческе речи: „Очи има, и не види; уши има, и не чује“. Овакови, ако је христјанин, он је само по случају христјанин; што год верује и твори, из самог обичаја и верује и твори, нити ти он мари, нити се миче, да прораспита, шта је наш человекољубни Спаситељ учио и заповедио, шта ли су људи на неколико стотина година после њега измислили и придодали. Ево ти у мало речи плотски човек, о ком се ништа друго не може рећи, него: родио се, живио и умро, пак ту ти му и олуј!

Сада представи сам себи другога человека, који није овоме подобан, нити је потреба, да ти га ја на широко описујем: само сравњеније научиће те, шта ћеш о њему судити. Као человек мора бити плотски: „Нико не мрзи на тело своје, но храни то и грије“, учи нас апостол Павел. Дужан је човек тело своје чисто, цело и здраво хранити, но у исто време зактевања телесна умерено и благопристојно испољњавајући и разуму покоравајући, чесно и полезно живећи, за просвештеније разума свога и за украше-

---

...како ће ум свој од видимих и чувствителних... — сва створења упућују и уче човека, како да свој ум подигне од видљивих и осећајних ствари на невидљиве и умне. *подобан* (сл.) — сличан.

није нарави своји' всегда старајући се, совершенство колико своје толико и ближњега свога по сили и могућству своме узрокујући, дужност своју или као старешина или као млађи по чину и званију, у којем га је небесни промисал поставио, испољњавајући: такови се не зове плотски, но словесни, разумни и једним словом поштен човек.

Питаш ме: ко сам ја, и ко ми је дао власт учитељски тон узимати. Између толиког множества Србаља хотео је Бог, да се и ја родим; словесни човек будући, имам богодану и природну власт другима мисли моје сприопштавати и што сам добро и паметно од други' чуо и научио другима казивати. У сваком народу и општеству мора бити свакога заната и званија људи, и међу свима њима потребно је крепко соотвјетствованије и слога; и није право један другом да рекне: ти ниси од потребе. Саде како смо повише рекли: човек није само плотски, него и словесни; за то кад су потребни толики занати и изобретенија за телесну потребу, достојно је и праведно, да се имаде који занат и за словесност нашу; и толико је више тога потреба, колико чрез само преимуштество разума и словесности човек превосходи сва остала животна. Да-

соотвјетствованије (сл.) — сла́гање. *изобретенија* (сл.) — проналасци. *...чрез само преимуштество...* — самом надмоћношћу разума и свести човек надмашава сва остала жива створења.

кле, кад толики други старају се и раде за моје различне потребе: једни стоје на оружју за моју спокојност; други земљу ору, да ми хлеба даду јести; једни ме одевају и обувају, а други ми доносе из далеки' вилајета свакојаке потребне ствари — право је, да и ја с мојим занатом што за њи' урадим: да што саставим и напишем, што ће потребно и полезно бити за њи'ову благороднију част себе, сиреч за срце, словесност и разум. Ово је мој занат! — Ево ко ми је дао власт: Бог, који ми заповеда, да моју дужност чиним! Ако ли се баш нађе ко, те нађе, да неће ни по што да зна за моје писање: ти знаш, шта би наш Марко слепац у Далмацији обичавао рећи, кад би гди на части певао: „Браћо, ком није моје певање мило, нек метне прсти у уши, јер ја сад за његов атар не прогледа'!" Али ко је луд у време ручка прсти у ушима држати! Или би ти зар хотео, да ја моје књиге као Турци александриску библиотеку сажежем! Нећемо, ако Бог да̑, од Турака памет учити!

У трећем пункту бацаш ми преко носа гордост моју и славољубије. И ове су ти моје речи баш као му'а у носу: да ваља мислити. Ево ја ћу ти право казати, да ништа друго на овоме свету не желим, него да моје име остане у роду моjему и да му мило и драго буде; и уздам се у праведнога творца,

---

част (рус. сл.) — део.

који како сами срцеведац, познајући чистоту и правост намеренија мојега, то ће ми дати, како је дао и свима онима који без свакога временог интереса и честократно на штету своју, за праву и чисту љубов к истини и к человеческом роду правду су и истину откривали и показивали. Али ће то касно бити! Ништа за то: колико кашње, толико постојаније. Мили ће они људ'ма бити, док је год на свету људи, који, да су бесмртни били, ни на што друго него на ползу человеческаго рода бесмртије би своје употребили. Не би Бог улио у срце моје такову к сродним мојим љубов, да није и њима љубовна и чувствителна срца дао, која за љубов не могу да не љубе. Славољубије и честољубије, кад се преко мере неправичним и усиловеним начином на вред ближњи' наши' ишту и траже, онда су зле и недопуштене ствари, а кад човек умерено и разумно кроз своје праве заслуге и кроз добро и ползу, коју ближњим својим доноси, славу и чест жели и тражи, ово не може бити разве весма похвално и подражанија достојно дело. Од самога Бога шта се друго за праведно и добродетелно живљење чекати може, разве вечна слава и чест? Представи ти себи таког човека, који ни мало за поштено име не мари. Може ли се што неваљалије и хуђе измислити! Авет и слута мора такови бити,

---

срцеведац — који зна срца. *честократно* — често пута. *усиловени* (сл.) — насилни. *вред* — штета. *слута* (народна реч из Војводине) — будала.

а не човек! Слуга и слушкиња поносе се, подвижно и верно служећи господаре своје: и достојни су за то похвале. Лежи и лежати ће до века у ропству један народ, којега срце не зна, шта је национални понос!

Велиш, да сви људи на свету мисле и да не престају мислити. То говорећи, осведочаваш, да си у овом послу мало од детета утекао и да сасвим не знаш, шта ће рећи: зрело и разумно мислити. Метусалев век да нам је, јошт не би саврпили учение мишљења. Сва упражњенија и неусипни труди сви' учени' и премудри' људи на свету нису ништа друго него мишљења. Шта су друго толике хиљаде хиљада књига него учени' људи прекрасне мисли? Сврх неколико ствари и као дете мислити и сврх сваке ствари зрело и разумно мислити: ту је толико растојаније, колико неба од земље! Негдер мало о овом продиванимо!

Мислити и зактевати, ово су две способности човекове, из који' све што се у њему случава произходи; и свако од ове две способности раздељава се на две части. Како дете, тако и највећи простак мисли и мора мислити о свему оному што му у пет чувства пада. Види: кад се год роди сунце, дан, а кад зађе, ноћ; види, да из облака иде киша; види шарену дугу; сврх свега тога и мисли; но шта и како мисли? Ево

Метусалев век — дуг век као у Метусала Адамова потомка, за кога се у библији каже, да је живео 969 година. *неусипни* (р.) — неуморни.

како: мисли, да кад је дан, није ноћ, а кад је ноћ, није дан; мисли, да је киша вода и да је дуга шарена; чује грмљавину и појање славуја, и на'оди у том велику различност; распознаје мирис од смрада, слатко од горкога, и осећа зиму и врућину.

Послушајде једну малену историцу, овде врло приличну. Спомињем се, кад сам у Црној Гори био: владика Василије донео је био из Росије множество књижица, — чини ми се, да се зва'у „Месечна сочињенија". У једној од ови' читао сам нешто о дуги, пак баш у један летњи дан, при тихој кишици, на чардаку, кажем старом владики Сави, шта сам читао о дуги, а у исто време спрама нами виђаше се прекрасна дуга. Ал' ето ти од некуд доја'а на магарету један игуман, велика људина и преко мере брадата. Владика Василије, који на полак нашег разговора к нама дође, како упази игумна, рече ми: „Тако ти вере, ђаконе, упитај овога игумна, шта је дуга, и зашто је шарена". Ја јошт нисам познао био лукави обичај владике Василија, који би всегда радио међу друге заметути кавгу, само да се има чему смијати: једва дочекам, да ми то наложи. Моје несташно срце почне скакати од радости, што ћу метнути у сметњу великог игумна. Отворе се врата, ето ти игумна; једва до-

---

историца (по тал) — причица. *у Црној Гори...* — Доситије бораваше у Црној Гори, када се на путу за Грчку разболи; тада као ђакон служаше с владиком Василијем („Живот и прикљученија", II, С. К. З., књ. 8, с. 20—1).

чекам, да се поклони епископом и да се посади; истрчим као петао и начнем овако: „Оче игумне, кажи ми, молим те, шта је дуга и зашто је шарена?“ Почео сам се већ био осмијавати, како ће се смести и неће ми знати шта одговорити, и једва сам се од већег смеја уздржавао. Ови да ти се сметне, не би био прави Црногорац. У'вати се с широком шаком за бешчислену браду, попогледа мало на дугу, пак ти превали на ме некакве страшне, црне, велике очи: Невтон би се од њи' препао био, пак на место одговора ово ми питање учини. Игуман: „Видиш ли ти оно моје магаре?“ Ја: „Видим, али није моја реч о њему била; гди дуга, гди ли магаре?“ Игуман: „Знам ја, шта је твоје питање, али је потреба, да ти пре поведам, да је оно моје магаре далеко од тебе паметније“. Ја: „С каковом мером мериш моју и магарећу памет, рад би' знати!“ Игуман: „Слушај, пак ћеш, вјера ти божа, знати! Оно магаре познаје плеву, која је пред њим, и ако не верујеш, ено гледај, како гризе; а ти толики не знаш јошт шта је дуга! Дуга је дуга, није качни обруч! А питаш, зашто је шарена. Та зла ти срећа, може ли бити дуга, да није шарена? Или си ти зар ђе видио и црну?“ Епископи су мислили пукнути од смеја, а мени се заврти чардак око мене, и дуга ми од тешке срамоте поцрни пред очима, гди ме човек лепо на очи-

---

Невтон, Њутн — славни научник енглески (1642.—1727..)
поведати — причати.

гледце сравни, да барем коњу или волу, не би' толико марио, него управ магарету; а он ти пун задовољства, кад један, кад други брк засукује с таковим дичењем као да Клеопатру на триумфу носи. — Мени је с овим било баш као неким у Задру латинским теологом. Ови једном чују, да је допао у град неки, у свој Далмацији за своје дишпуте оглашени поп Муждало; не изгубе ти времена, него дођу и опколе га на сред града, пак, за посмијати му се, упитају га, ко је Мелхиседека родио, а он њима: „Кажите ви мени најпре, ко је мене родио?“ — „Ко ће чорт знати“, одговоре теологи, „ко је тебе родио! То нигде не стоји написато!“ — „Пи, срам вас буди!“, викне поп Муждало. „Бабе у мом селу паметније су од вас: оне све знаду, ко је мене родио! Пак 'оћете, да вам ја кажем, ко је Мелхиседека родио!“ — „Браво, браво, оче Муждало!“, повикну сви околостојећи, а теологи се врате од куд су и дошли и познаду искуством, да није читав посао с људ'ма од друге сфере у дишпут пуштати се. — А кад ти мој игуман јошт упази, какву ја књижицу у руку држим, с гражданским словам, каже ми без обиновенија и као с трипода, да ако се ја таки' књига не ока-

---

Клеопатра — египатска краљица, прослављена због своје лепоте (око 30 година пре Хр. рођ.). *теолог* — богослов. *дишпут* (по тал.) — препирка. *Мелхиседек* — цар салимски и свештеник Бога вишњега (према Мојсијевој првој књизи постања, глава XIV); за њега каже апостол Павле, да је без оца, без матере, рода (посланица Јеврејима, гл. 7). *чорт* (р.) — ђаво. *без обиновенија и као с трипода* — смело и као с пророчке троножне столице (с пуним уверењем, непогрешно).

њим, да ћу и то мало што имам памети изиграти. „Не видиш ли, вели ми, да је у њој полак латински слова' и да је свака књига под анаћемом, која једно једино словце латинско у себи имаде“. Каже, да од кад су такове књиге на свет произишле, да су људи почели спуже јести. „Ајме, црн вам образ! подвикне, могаше свет још коју стотину година постајати, да му ви с таким књигама хака не дођосте!“

Сада видиш, Серафиме мој, да игуман Црногорац није у свему криво имао, зашто: да магаре познаје плеву, да дуга није качин обруч и да је шарена — ко може томе противоречити? Али се све то не зове мислити ни расуждавати, него само чувствовати. А разумно и пристојно сврх свачеса, што год видимо и што год чујемо и осећамо, мислити, судити расуждавати, једно с другим сприлажући распознавати и пристојна закљученија од туда производити: овде се 'оће много више, него чувствовати, — ово је посао ума, памети и разума. Ово су три врховне и дејствителне силе душе наше; но ове исте силе остају слабе, детинске и замршене, ако се чрез дугу науку, упражњеније и искуство не размрсе, не просвете и у совршенство не доведу. Земља, лоза и различна плодовита древеса рађају свакојаке по роду своме плодове, но дивије: за при-

---

...хака не дођосте — да га не упропастисте. *дејствителне* — радне. *древеса* (сл.) — дрвета.

питомити и', хоће се труд и мајсторија. Тако је изволио премудри творац, за дати човеку посла. Ово исто припитомљење највише је потребно души, уму, срцу и телу нашему. Човек да се у планини роди и на само нарасти, мало би различествовао од животиње: никаква језика, никаква заната не би знао — на кратко, био би бесловесан. „Сотвори Бог“, вели Свето Писмо, „человека по образу своjему и по подобију“. Који је ово образ божији у човеку и подобије? Способна, разума и словесности душа. Но ова словесност лежи сакривена и врло замотата у души нашој; ако се чрез упражњеније, мајсторију и науку не размрси, не припитоми, не просвети и у совршенство не доведе, остаје као сребро и злато у земљи с непотребним камењем помешано; а колико се рашчишћава, припитомљава и просвештава, толико се више к сродному, прекрасному и премудрому уму, Богу, приближава. — Ево ти, Серафиме, колико на краће мого', представи', шта се зове просто мислити и разумно мислити. 'Оди сад да размрсимо втору и више него мислити потребнију способност человеческу, то јест зактевати. И ову ваља на две части да разделимо и да покажамо, колика је разност: просто по чувствам зактевати, и разумно зактевати. Но пре него се у ову крчевину упустимо, дозволи ми, да јошт један пут

за припитомити и'... — да би их припитомио... *чрез упражњеније* — вежбањем, мајсторијом и науком... *разност* (р.) — разлика.

споменем нашега Марка слепца: достојан је, брате, — знаш, колико нас је пута развеселио! Он би често рекао: „Кад ми гусле нису по ћуди, волио би' да нисам ни слеп!“ А на што то сад? рећи ћеш. То је на то, да добро внимаш, колико на оно што смо рекли, јошт више на ово што ћемо рећи; за што, кад се што чита, где је потреба вниматн, без вниманија боље би било да се и не чита.

Зактевати, желити и хотети, то све на једно излази. Природно је човеку од детинства зактевати. Све што му је пожудно и угодно, зактева да му буде, а све што му је неугодно, зактева да му не буде, или ти отрицателно да речемо: не зактева и неће. Питали су Аристотела: за што је сваком милије гледати једну младу, здраву и лепу невесту, него једну стару и кашљаву баку. „Слепачко питање!“, одговори философ. „Ко не воли слушати славује, него жабе и свраке?“ Зактевати оно што је пријатно, слатко и мило, ово је само чувствително, човеку и животињи опште зактевање и далеко различно од разумнога и само полезнога и добродетелнога зактевања, из којега се рађа сва човекова вредност и достојинство. Ништа друго не зактевати и не хотети разве што је нужно и потребно к началному концу и намеренију, за који смо од Бога саздати.

внимаш — пазиш. *вниманије* — пажња. *отрицателно* (сл.) — одречно. *достојинство* (р.) — достојанство, углед. *к началному концу* — за прву намеру.

Но ове речи потребују неколико изјасњенија. Неки су мудровали, да је човек само за тело и за ови времени свет создат, и из тога су закључавали, да све благополучије и блаженство чловеково состоји се у задовољству и наслажденију чувства. А други, хотећи ово мудрованије као лажно да одметну, упали су у овој подобну будалаштину, учећи спреч, да је чловек сасвим за саму душу и за они свет создат, а да ови времени свет мора сматрати као туђу и за ништа вешт. Многи су хотели ово последње мудрованије с Светим Писмом подупрети, пак сматрајући ствар само с једне стране и на криво толкујући и пренадтолкивајући се, поклизнули су у свакојака человеческому јеству на преко противна мудрованија; и одавде су произишли постови, неженидбе, пустињичества и одрицанија мира. Истина не може бити истина, ако је у њојзи најмање лажи помешато. Или мора бити цела, сасвим истина, или је лаж. Никако дакле другојаче, разве разумно мислећи и расуждавајући и што јест од шта није распознавајући и расдељавајући, можемо к чистој истини доћи. Ево дакле како ваља, здравоме разуму следујући, о овима ствар'ма мислити и мударствовати.

„Созда Бог чловека“, вели Свето Писмо, „од земље“: ево телесна част чловека; „и душу у лице његово дух живота“: ево словесна и разумна част. Сад између ове две части потребно је велико согласије и слога

одрицанија мира — одрицање света.

за њи'ово взајмно сохрањеније и совршенство. Тело зактева и жели све оно што услаждава његова чувства, а словесни разум показује оно што је полезно и праведно. Следује, да сва наша затевања телесна, која су разуму, пользи и правди согласна, морају бити добра, будући да узрокују совршенство колико тела нашега, толико и словесности. Из овога совршенства рађа се добродетељ, од које зависи све наше вечно благополучије. Без временога на овоме свету живота не може се никако имати вечни живот. Блаженство вечности рађа се из разумнога и добродетелнога употребљенија времености. Благослови Бог човека и рече: „Растите се, плодите се, напуњајте земљу и владајте њом". Све што је год овом благословенију противно мора бити проклетство, — нејма шта друго бити. К томе ваља јоште и оно да приложимо: човек сам не може на свет постати, нити живити, нити способности своје к совршенству привести: потреба је, да има, ко ће га родити, од'ранити, научити и к савршенству наставити. Праведно је дакле исту помоћ и благодејаније, које је од други' примио, и он другима по могућству своме да покаже и учини, јер иначе био би Богу и људ'ма неблагодаран, непотребан и ништачовек.

взајмно сохрањеније (по рус.) — узајамно чување.
времени (рус.) — пролазни. *временост* (рус.) — пролазност.
приложити — додати. *благодејаније* (сл.) — доброчинство.

Ево, Серафиме, дођосмо онде гди смо хотели. Видиш ли како, идући по трагу, нађе човек зеца. Сад видиш и познајеш, које је начално намереније и последњи конац, зашто је човек од Бога сотворен и да је дужан к истом концу сва своја зактевања, док је год жив, управљати, спреч: благополучије и совршенство колико своје, толико и ближњега свога узроковати; за то су сви закони божествени и граждански. Све што је овоме концу противно, упрв је божијој вољи и здравоме разуму противно, и по томе се зове неваљало и зло. Разумно и паметно мислити, ово је прво по реду, зашто ко не уме разумно мислити, неће умети разумно ни зактевати, неће знати зактевање од зактевања распознати, нити боље од горега претпочести и предизабрати. Но ништа мање, разумно зактевати, премда је второ по реду, прво је по цени и по достојинству, зашто: која је корист разумно мислити, а неразумно поступати; паметно говорити, а лудо радити? Колико људи видимо на свету, који по говорењу рекао би да су праведни Аристиди и добродетелни Сократи, а кад им под кожу завириш, крстиш се и чудиш, шта под њом лежи! Не ретко да̀ се и ово виденије на свету упазити: да учен човек, вредан и много искусан, неваљало и неправедно ради и зло живи; залуду се је ови научио разумно мислити, кад није хотео зактевања своја из-

конац (сл.) — намера. *претпочести* (рус.) — више ценити.

рана у добар ред поставити и разуму покорити; за то такови, ако по случају вино љуби, како га се где дочепа, опиће ти се, како год један који ни точке не познаје. Која полза учену бити и вредну, а имати срце покварено, лукаво, преко мере интересирато и мрзосно? Пакосна и зла срца човек, колико је вреднији и ученији, толико би више зла учинио, да му закони граждански не сметају и руке не вежу. — Има неки' речи, које, колико се на близо чине, свака од њи' особито што значи; на прилику учен и разуман, праведан и добар, вредан и заслужен. Учен је који има познанство и искуство многи' и различни' вешти Разуман је они који сва захтевања и дела своја, разуму следујући, управља. Праведан је који свакомсвоје оставља и даје. Добар је који у свему своју дужност пази и испољава. Вредан је они, који има довољно проницателства, крепости и постојанства, мучне после предузети и савршити. Заслужен се зове, који је много више добра општеству учинио, него би се могло од њега изискивати.

Ако добро расудиш, Серафиме брате, ово што смо довде рекли, уздам се, да ти више неће бити као шиљак у носу моје речи: да ваља разумно мислити. Видиш, колика је разност од просто само по чувствам до

један који ни точке не познаје — неписмен, прост човек. *која полза учену бити и вредну...* — која је корист да човек буде учен и вредан... *интересирато* — сувише одано својим користима. *проницателство* (рус.) - оштроумље. *заслужен* (по рус.) — заслужан.

по разуму и словесности мислити и зактевати. Овде не могу преминути, да не опоменем добре родитеље и учитеље, да дечици својој из прве младости разумне мисли и мудровања усејавају и њи'ова млада и лакосвитка зактевања на добро окрећу и управљају. Много о том зависи, што смо из прве јуности привикли и научили. — Ево ме сад на твоје друге пунктове.

Питаш ме, што сам се ополчио на посте, дуге молитве и на многе светковине, и што ми сметају, те сам се против њи' вооружио. Читај свето евангелије, пак ћеш видити, што су Спаситељу нашему те исте ствари сметале, те је на њи' викао и фарисеје за то укоравао, говорећи: „Горе вам, књижници и фарисеји лицемерни, који постом побледјавате и помрачавате лица ваша и молите се по сокаци и по улици, да вас људи виде!“ Злоупотребљенија, која су се у оно време с ови посли чинила, чине се и данас, и ко год Христову науку прима, познаје и љуби, мора на све оно на што је Христос мрзио и викао мрзити. Двадесет и пет година провео сам ја с различни' нашега закона народи у Грецији, Албанији, Босни, Ерцеговини, Молдавији и гди ти год драго: мало не сав народ ни по чем другом не зна да је восточне цркве христијанин разве по посту и по светковинам. А како посте? Е,

---

преминути (рус.) — проћи, пропустити. *горе вам...* — тешко вама!...

браћо моја, Бог све види и чује: правду ваља да говоримо! Нико други не пости разве крајњег сиромаштва људи и они који на неплодним земљам живу и по неколико месеци у години, кад би хлеба и проје само имали, царске би им се трапезе то чиниле. Ови бедни већу част живота свога посте, али за љуту невољу. А ако који имаду различни', што зовемо, посни' јела, зејтина и вина, никад до века не посте. (Ваља знати, да ја оно за пост не држим, кад човек не руча, а вечера и за ручак и за вечеру; нити оно, кад месо не једе, а нагрува се пасуља и комбоста, те му пуца трбу' и зноји му се чело). Но рећи ћеш ми, Серафиме: „А што ти то смета? Обичај је стари, нека се држи! Ако не чини никаква добра, не чини ни зла!" Ха, овде те ја 'оћу! Да не чини никаква добра, то су већ давно и давно разумни људи познали, али ево невоље: чини много зла! Знаш ти добро, да Албанез и Црногорац убије човека какогод дивију козу, пак отпости; крађу, лаж и сваку обиду и неправду узда се, да ће с запапреним пасуљом раздувати и као с громом растерати; нејма смрада и нечистоте, коју се он не узда да неће с киселицом и с сирћетом опрати, с белим и црним луком разагнати. Кад би се постило, како божествени апостол Павел

комбост — посно јело од скувана кисела купуса и бела лука. ...*Црногорац убије човека какогод дивију козу*... — Доситије овде мисли на крвну освету, која је некада била врло укорењена у Црној Гори. *обида* (р.) — увреда.

учи, само за воздржаније, својевољно, а не силом: ко би луд био на пост викати? „Ко не пости, онога који пости нека не кори, а ко пости онога ко не пости нека не осуждава“. Али ко сме сад апостола Павла или самога Христа за свидетељство примити? Па ма' истом чујем ни пет ни девет него: лутеран! Какви смо људи, Серафиме, помагај! Христа, преблагога спаситеља и апостола Павла на очигледце лепо полутеранисмо! Бога вечнога и праведнога примам за свидетеља, да не говорим ни из какве злобе, ни из пристрастија, но срце ме моје боли, колики поштени и чистосрдечни народ у Далмацији, Хорватској и Славонији, једнога народа и језика и који у истога Исуса спаситеља верује, мрзи се, укорава се, гони се и један другом љуту неправду чини! Зашто? За пост: ко пости среду, он је *ркаћ*, а ко суботу, он је *буњевац*. Са светковинама бива још горе. Није потреба, да ти кажем; знаш и сам, шта се чини; у послене дне сви су људи мирни и паметни; од јутра до ноћи раде и о свом послу настоје; а како светковина, све ти то полуди: до подне у цркви, а после подне у крчмам', и многи поарче на свеца, с чим би могли седам дана гладну фамилију пре'ранити. Пак нека би само то било, но кад су свађе и процеси? О светковинам'. Кад су пијанства и бешчиниіја? О

воздржаније — уздржање. *свидетељство* — сведочанство. *лутеран* — присталица црквене реформе, коју је у Немачкој извео Мартин Лутер. *бешчинија* (р.) — нереди, рђави поступци.

светковинам'. Кад брат на брата ноже трза? Кад се крв пролива, главе разбијају, и убиства чине? О празници и светковинам'! Ти памтиш добро попа Маука с Отона реч: „Како ти светац, ал' мене мој нос сврби!" — „Па шта то значи, оче Мауче?" — „Шта значи? Да ћу се тај дан опити и с ким год истући". — „Та не иди, човече, к вину, Бог те видио!" — „Нејмаш памети колик' једно паче: не утера ја мој нос у лаж! У том послу нема над њим вилосова на свету! Колико пути нисам ја хотео к вину поћи, ал' дође оно к мени!" — „Добро, а ти барем пи умерено, пак се нећеш опити." — „Јао, јао, међер си ти сасвим без памети! Ко ће вино умерено пити? Зар је вино вода? Колико га више пијеш, толико ти се више жедни, док ти се не заврти мозак, пак онда не знаш, ни шта говориш, ни шта чиниш!"

„А да шта сад да чинимо?", рећи ћеш. „Да одметнемо посте и светковине, да уништожимо обичаје восточне цркве и да нов закон уведемо!" — То ја нити мислим, нити говорим. Прошла су сад она фанатическа времена, кад је свака немирна глава нове законе измишљавала и излегала! Благодареније буди господу Богу и премудрим царем и владетељем, сад је свак у свом закону миран и слободан. Но ваља народу јасно дати да позна, да чисто православије и православно благочестије ни мало не состоји се

Отон — место у Далмацији близу хрватске границе.
да уништожимо (по р.) — да уништимо.

у којекакви обичаји; а кад јошт савише ови исти обичаји преокрену се на злоупотребљенија, онда су управ по конопцу православију и благочестију противни и срамотни. За то ко пости, нек се чува, да никада не укори и не осуди онога који или не може или неће да пости: уречене посте хранити, то је уредба и преданије человеческо, а не осуждавати брата свога нити укоравати, ово је управ заповед божија. Ко год мисли, да ће преступљеније заповеди божији' и обиду и неправду учињену отпостити, он се дебело и бесловесно ошибава: он од поста злоупотребљеније чини и на тај начин његов је пост прави фарисејски пост.

Ово се исто може и о светковинама рећи. Ко на празник совршенство колико своје толико и ближњега свога узрокује, пре ручка Бога слави, а после ручка свето евангелије чита, или које друго дело милости исполњава: болнога и у тамници посештава, скорбнога утешава, сироти и немоћну руку помоћи даје, — његова је светковина блажена, евангелска и света. А ко светкује злословећи и брата свога осуждавајући, опијајући се и зло чинећи, његова је светковина идолопоклоническа, а не христјанска. Која фајда уранити рано у цркву, пак како изиђеш пред врата црковна, гледати, ком ћеш

савише — сувише. *по конопцу* (по тал.) — сасвим, управо. *ошибава се* (по р.) — вара се, греши. *фарисејски пост* — претворнички пост. *скорбни* (р.) — жалосни. *злословећи* (по р.) — опадајући.

се поругати, посмијати и кога ћеш осудити; па тај начин боље је да и не идеш у цркву, кад из цркве бољи не излазиш. — Ти си добро познавао она два божија свештеника у Далмацији: протопопа Јоана Новаковића у Книнском Пољу и ону блажену аврамску душу, попа Аврама Симића у Косову. Знаш, како су они свој народ светковати учили! Како би се литургија свршила, ово би им била к народу реч: христјанину је најполезнија светковина, кад највише добра учини; гледајте, који сиромашак у селу није кадар њиву своју узорати, посијати и пожети; помозите слабој и немоћној браћи, да им не остану њиве неурађене. И на ови начин би се међу оним братољубним и добродетелним народом већа част светковина празновала. Блажени и свети свештеници и добри, верни Христова стада пастири, много ли сте ви добра у животу вашем учинили! Срећне три године младости моје, које сам међу оним људ'ма провео, дечицу њи'ову учећи! Године спокојства и безлобија, никада вас не могу заборавити!... Но о овом за сад доста: ваља да пређем на друга твоја, један или два, која нам још остају, пункта.

Велиш ми, да пазим добро, да поткопавајући сујеверије, не обалим правоверије. Не бој се тога, Серафиме, ни мало! Може се су-

о Јовану Новаковићу и Авраму Симићу види „Живот и прикљученија" II (С. К. З., књ., 8. с. 18—20). *најполезнија* (по сл.) — најкориснија.

јеверије поткопати и искоренити не само без најмањег правоверију притрупка и убитка, него јоште на велики успех и ползу истинога правоверија и благочестија. Негдер само пођемо ногу пред ногу, с чистим срцем истину тражећи: здрави разум ће нам показати. Рекли смо повише, да истина мора бити сва и у свему истина, или ако је најмање у њојзи лажи, већ ти она није истина. Што ће мрак с сунцем, што ли ће лажа с истином! Правоверије је за истинито и извесно свето евангелије држати и ништа не примати, што није евангелију, здравоме разуму и ползи општеј согласно. Баци дер сад један поглед на сујеверије, пак ћеш се ужаснути, која је ругоба и грдоба. Сујеверије по самоме имену показује се шта је: сујетно, сиреч лудо и неразумно веровање. Много веровати, свашта веровати, од страха и плашње веровати: то ти је сујеверије. Ко се помрчине боји, шта ти он не мисли да нејма у помрчини! И што је најсмешније, боји се онаки' ствари, које никада нити је видио, нити ће видити. Зашто ја на толико места називљем сујеверије глупо? Ево причина: колико је више један човек неразумнији, несмисленији и глупљи, толико је сујевернији. Верује сирома' бедак и шта зна и шта не зна, и шта је чуо и шта није чуо, и колико му је једна ствар плашивија и ужаснија, толико је више

без... убитка (по р.) — без штете. *од страха и плашње веровати* (по тал.) — веровати у страх и у плашњу. *причина* (сл.) — узрок.

и силније верује, зашто ова вешт узбуђава у њему некаква мрачна но крепка чувствовања, која он колико крепчије чувствује, а не зна шта, толико и' се више плаши и од тешкога стра'а верује, а ту, гди ко од стра'а и ужаса верује, с Богом већ, памети и разуме! Ту ти је већ с вама! Питали су једну старицу: „Бојиш ли се, бако, Бога?" — „Мој синко, ко се не би зла бојас!", одговорила је. Е, Серафиме брате! Само срце наше кадро је од части чувствовати, а нити језик може изрећи, нити перо описати, колико је слатка и утешителна разумна и просвештена вера, кад је на љубови к Богу и к целому человеческому роду основата! Верује разуман и добродетељан чловек, да јест Бог и да је савршено добар и савршено праведан; верује да је словесна душа бесмртна, која чрез своју времену на овом свету доброту и правду соединиће се с оном вечном и блаженом добротом и правдом, сиреч с Богом. Колико је злим и неправедним страшна божија правда, толико је добрим и праведним слатка и мила. Ко ће марити, ко ли ће се бојати смрти, верујући, да је душа бесмртна и вечна? Ко ли неће с крајњим задовољством и с неисказаном радошћу оно блажено бесмртије чекати, кад му његова чиста и праведна совест сведочи, да у оној бесконечној вечности ништа га друго не чека, него вечна радост и бесконечно блаженство, сиреч с Бо-

чрез... доброту и правду — добротом и правдом.

гом сојединьеније? Ово је евангелска вера, разумна, кратка, но сва и совршена. Ову је слатку и утешитељну веру человекољубиви наш Спаситељ с неба људ'ма донео и показао, које да су се људи држали, никад боље! Сви би православни и сви би добродетељни били. Али ко ће толиком свету памет дати, ко ли ће толико чудновати' глава сложити? Не зна човек, шта је умереност, нити шта му је доста: кад верује, он 'оће или много и свашта да верује, или ништа. Сваки народ и језик имаде своје оце и учитеље; ови ти почеше толковати евангелије, као да ове без њи'овог толковања ништа не би ваљало; почеше ти се из почетка дишпутати, пак укоравати и псовати; разделише се, проклеше се, анатеми и врагу један другога предадоше, и међу братијом христјани учини се веће смутеније него при вавилонском торњу: и на место слатке евангелске љубави уведе се велика мрзост и вражда. Пак за учинити, да ово разделеније и мрзост остану вечне, уведоше различни народи различне обичаје и церемоније; уредише и установише, да све правоверије и благочестије у ови обичаји и церемонијама состоји се. За то сад пред сујеверним очима ништа не служи, ако ће ко свето евангелије веровати и ако ће добродетељан бити како исти Сократ; ако он те и те обичаје, церемоније и светковине не држи: он је

дишпутати се (по тал.) — препирати се. *за учинити*.. (по тал.) — да би учинили...

безбожник! Шта вели сујеверије? „Toj человјек њест од Бога јако суботи не хранит“. Но буди вечна слава и благодареније благому небесному промислу, који чрез философију отвара људ'ма очи. Сад се међу просвештеним људ'ма не пита, ко је восточне, ко ли је западне цркве, но ко је добродетељан, поштен и вредан човек. Никога закон његов неће прославити, но сваки с своји добри дели прославља закон свој. „Тако да се просвети свет ваш пред человеци, да виде ваша добра дела“. Ево права вера и закон! — Сврх ове материје, како сам видиш, могло би се више беседити, но и ово мало, ко буде с расужденијем и с правом љубовију к истини прочитати, доста ће му бити за познати, да сви обичаји и церемоније без љубови евангелске нису ништа друго него сујеверије.

А што ми претиш с учени́м људ'ма, ниси ни мало погодио, с ким ћеш ме уплашити. Ја се и сам одзивљем на суд учени' људи, но само једну једину ствар од њи', пре него ми суде, изискујем, коју, ако су како надлежи учени, сами ће ми, да је ја и не иштем, дозволити: сиреч, да без свакога пристрастија, из саме чисте љубови к истини суде,

---

„тој человјек..“ — место из јеванђеља по Јовану: „Тада говораху неки од фарисеја: није овај човјек од Бога, јер не светкује суботе“. (гл. 9, ст. 16). *„тако да се просвети...“* — место из јеванђеља по Матеју: „Тако да се свијетли ваше виђело пред људима, да виде ваша добра дјела...“. *како надлежи* (по р.) — како треба.

пак ћеш видити, ко ће више добити: ти или ја. Ја се весма старам за суд учени', просвештени' и правдољубиви' људи, и много више него ти мислиш, — и не само они' учени' који у наше време живу, него и они' који ће на много стотина година после нас живити. Њи'ове линцејске просвештене очи, које су кроз седамдесет зидова истину кадре упазити, познати ће моје поштено и добре намереније, и ако ми коју погрешку припишу, знај да ће ова бити: што нисам много више против ови' ствари, против који' говорим, говорио; но простиће ми, кад расуде, да при обстојателствам, у којима се у садашње време на'оде они које ја желим да ми читатељи буду, ово је доста. Старога Исиода реч врло је добра, који вели: „*Γνῶϑι καιρὸν; καιρὸς ϑ' ἐπὶ πᾶσιν ἄριστος*“ — „Познај време; време је у свачем најбоље“. А при том и после ће се нас људи с леђ'ма рађати: нека и они што понесу. И јошт ћу ти једну реч, што се овога тиче, рећи, да ништа не остане неречено. Ако баш нађоше, да сам се у чему као човек и ошибнуо, они мораће српски писати, да покажу истом народу, за кога ја пишем, која је моја ошибка: то је мени доста, ја сам то и хотео.

Хотео си нешто рећи, неначету кестену припуподобљавајући ме, но ништа ниси оштроумно рекао. Које сравњеније човеку с ке-

---

Исиод — поучни песник старо-грчки из IX в. пре Хр.
припуподобљавајући (по р.) — поредећи.

стеном? Да си барем рекао: ако ћу пући као чврчак певајући, колико толико слагало би се, али ме чврчку ниси смео сприложити, знајући, да кад стари чврчак пукне, изиђу из њега млади, који гласније цвркућу него стари.

Жалиш ме, што новце, штампајући књиге, трошим. А да јошт знаш, како ти без вина 'ладну воду пијем, а ни мало томе (јао и помагај!) ненавикнут, више би ме жалио; но мени и ово за бесмртија душе доказателство служи, кад је тако жеља вечности задовољство грклан победити кадро.

Кажеш ми управ, да нећу ни једну једину баку на моју страну придобити. Одвећ си жесток и чиниш изреченија баш као с сикиром. Ја све наше старице почитујем, клањам им се и љубим им руке као заслуженим родителницама и хранителницама человеческога рода; али што се каса, да ти и' не преотмем, спавај сит на обадва у'а: с моје стране на част ти све баке! Само рад би', да те ко има од млади' љокати. Знаш, како си другда неспокојан баш као јуне, кад му му'а под реп уђе. Залуду се, мој брајко, зовеш Серафим, кад ниси јошт ни анђео!

Срдечно ти зафаљујем, што ми бољу памет желиш: ја о том настојим и настојаћу, док сам год жив:

Γηράσκω ἀεὶ διδασκόμενος
Старам всегда учећи се.

Серафим — анђео првога, највишега реда. *старам* (по р.) — старим.

Ови исти мој пријатељ, по совршенију свога писма, прилаже ми као под тајном неколико врста, но ова вешт није нимало за тајну, а при том ја добро знам, да ће он ту тајну многима приопштавати и публично говорити; за то мени је потреба за моје оправданије сврх тога изјаснити се. Вели ми, да не уклањам испред очију и не мећем за леђа почитаније, које сам мојеј нацији дужан и да не чиним, да нам се други народи смеју. Ко год има најмање памети и расужденија, може врло ласно познати, да ово обвиновљеније не може се мени ни мало приписати. Нека ми ко покаже једну једину нацију на свету, која није имала своја коледа, своје додоле и даворе, брамине, квијетисте и здраве читаве просјаке. Остроумни Молијер, представљајући општему смеху и поруганију Тартифе, Аваре, Мисантропе и подобне ови' трица људе, није ни мало мислио просвештеној француској нацији ругати се, но будалама, који се у свакој нацији, граду и селу на'оде. Морални илити нарави недостатки подобни су физическим болестима: како сви људи не могу бити здрави, тако не могу ни сви бити паметни; за то су потребна лекарства, колико физическа,

приопштавати и публично говорити — саопштавати и јавно говорити. *обвиновљеније* (по р.) — оптуживање. *брамин* — свемоћни свештеник старо-индиски. *квијетиста* — присталица хришћанске секте, која је препоручивала потпун мир душевни и чисту љубав према Богу. *Молијер* — славни француски писац комедија (1622.—1673.): Тартиф, Тврдица и Човекомрзац јесу његове најглавније комедије.

толико и морална. Ретка је птица и белом подобна гаврану — без никаква мадежа човек! Само је оии поруганија достојан, који своје исте будалаштине високопочитује и за свете држи, а они, који се ташти и сили од дан до дан своје недостатке откривати, познавати и одметати, а на место њи' преимуштества и добродетељи придобивати, срце припитомљавати, нарави украшавати и словесност душе своје све к то вишем совршенству узвишавати: ови је вредан и велике похвале и части достојан човек. Ово се исто од слова до слова и о једном целом народу може рећи. Да је само једно једино село славеносрпскога народа на свету, оно би души мојеј пречесно и свето и мојему срцу слатко било, а некамо ли, благодареније Богу, имаде га толико краљевства и провинција, и на милионе се броји. Није се дакле чудити, да се на'оди у толиком многочисленом народу различни' закона, обичаја, церемонија и којекакви', као и међу остали народи на свету, будалаштина. Али разумнија част народа ни мало ове будалаштине не поштује, нити им, зашто су своје, атара пази. Лишај ни на којем образу поштења не чини, али је онда најгори, кад је на мом или на моје жене образу. Наш небесни учитељ шта нас друго учи, говорећи: „Око, рука или нога, ако те соблажњава, одрежи је и баци". Овде свак може видити,

мадеж (покрајинска реч) — младеж.

да реч није ни за руку, ни за ногу, него за неке обичаје, којима смо обикли; за неке обреде, које нам се чине свете; за нека склоњенија, која су нам мила како очна зеница. Како видимо и познамо, да су противне здравоме разуму и општој ползи, избоди тако око и одрежи таку руку и ногу. Она наша пословица ништа не ваља: „Какви смо, да смо, — своји смо“. На место ове, ову другу ваља да уведемо: „Своји смо, нек смо ва̀љали“.

САСТАВИ ИЗ ДЕЛА

„СОБРАНИЈЕ РАЗНИХ НРАВОУЧИТЕЛНИХ ВЕШТЕЈ В ПОЛЗУ И УВЕСЕЛЕНИЈЕ“

Чему се има надати за живота онај који што пише и на штампу издаје.

Једна лепо списана књига подобна је једном лепо, но за многе зготовљеном јелу, које (ако ће не знам како начињено бити не може сваком једнако слатко и по вољи бити, зашто сви гости не могу бити једнакога вкуса. За то свака књига, ако ће какве преизрјадности бити, наћи ће својі' мрзитеља и хулитеља, какогод љубитеља и похвалитеља: ништа мање, с временом число први' умаљаваће се и ишчезавати, а втори приращтавати ће и умножавати се; ако ли пак књига не буде добра, с временом ће све то више натрашке ићи. Остроумни Лонгин опредељава за силно доказателство и знак достојинства једне књиге: лепо мњеније које су о њој различне просвештене нације чрез много стотина година имале. Колико се више народи науком просвештавају, толико већма међу њима слава Омирова и Виргилијева, Демостенова и Цицеронова, Пиндарова и Ора-

---

...ако ће какве преизрјадности бити... — ма како одлична била... *ништа мање* (по тал.) — па ипак. *Лонгин* — књижевник грчки (213—273), прослављен због свога дела *О узвишеном.*

цијева цвета и расти. Такови' списатеља достојинство у сумњеније приводити значи себе невежом показивати и срамотити.

Нови обаче списатељи за живота свога у великом се бедствованију находе, не само за трудност онакове превисоке своје претке постигнути, него јоште, не будући њи'ово достојинство дугим временом поткрепљено, предрасужденије, опороченије, а може бити и злоба, и завист, и, што је највећег сожаљенија достојно, невежество, много већу снагу противу њих имаду. Људи ласно почитују и похваљују достојинства давно преминути' лица, али и доста често то творе не само из чистосрдечнога високопочитанија и благодарности к њима, него да лакше могу чрез пристрасно и завистљиво сравњеније современе своје похудити и понизити. Ко се год усиљује и ташти или у имјенију или у гражданској части друге претећи и надвисити, мора против себе у онима који заједно с њим трче и злобу и завист возбудити. Жеља у списанију себе похвалним и превосходним показати, то је штогод лепо и ретко: следователно мора и она коју заушницу клевете и пакости ожидавати.

Јоште се није нашао ниједан нравоучителни проповедник и списатељ (колико

невежа (сл.) — незналица. *за трудност* — због тешкоће. *предрасужденије* — предрасуда. *опороченије* (р.) — опадање. *невежесто* — незнање. *чрез пристрасно и завистљиво сравненије* — пристрасним и злобним поређењем. *превосходни* (р.) — особит, одличан. *следовател но* (р.) — дакле. *ожидавати* (по р.) — очекивати.

му драго, добродетељи и чесности желатељ и љубитељ, којега би живљење и вњешњи вид и опхожденије достојинству његова проповеданија и списанија у свачем и сасвим возответствовати могли; и нека се нико не нада, да ће га баш такова, без сваке слабости и порока, у његовом општему с људ'ма опхожденију и живљењу наћи, како што га је он, ако су његова списанија одвећ отмена, у овима себи представљао и воображавао. Коме се год заљуби једно списаније, тај обично и о списатељу високо зачне мњеније, не сматрајући да је списаније пород ума, који се на'оди замотат у једном телу, различнима слабостима и погрешкама подложном. Кад он седне писати, његова се душа по свој прилици у свом својственом, благородном и умозрителном состојанију находи; а како остави перо, нужно, мора се међу свакојака лица помешати и различна упражњенија предузимати, у којима слаб као и остали људи може се показати и у такове поклизнути погрешке, које је мало пре чистосрдечно осуждавао.

Ко на ово сматра, не имајући искуства и познанства, од каковн' разни' опстојателства живљење и поступак человечески зависе и да су његовом срцу непостојанство и слабост вешти природне: како упази неку

возотвествовати (р.) — одговарати. *воображавао* (по р.) — замишљао. *коме се год заљуби једно списаније* — који год заволи један спис. *умозрително состојаније* (р.) — мислено стање. *опстојателства* (р.) — прилике. *вешти* (сл.) — ствари.

различност међу списанијем и списатељем, тај час устреми се на осужденије и из близа ненавиди и презире онога, којега је из далека љубио и почитовао. И на ови начин непријатељи и опорочитељи списатељеви умножавају се, не за што друго него за такове слабости, од који' најславнији на свету људи нису се са свим ослободити могли. Слабости и погрешке, које се у другима једва на ум узимљу, је ли право да се у списатељу без милосрђа примечавају и у скупштинама као најважније разговора вешти просејавају? Је ли се он о штогод само потакнуо, на ма' се из тога велика сумња роди и нарасти: да ли је он чистосрдечно мислио, кад је то и то писао? Ако је он штогод против среброљубија или самољубија писао, — случи ли се пак, да се он поштено труди и стара да до какве хлеба у општеству дође или да што стече, да не би био у немоћи и у старости скудост и сиромаштво трпити принужден: тај час ти му изиђе суд, да се мора припознати за лицемеру и притворца, који друго пише и проповеда, а друго нешто верује и исповеда.

Није могуће писати нравоучитељна настављенија, да се не чини, да онај који пише не узима на себе неки вид старешинства и достојинства. Морална увештанија била би слаба и недејствителна, кад не би била укреп-

ненавиди (по р.) — мрзи. *опорочитељи* (по р.) — опадачи, клеветници. *скудост* (р.) — оскудица. *увештанија* (по р.) — опомене.

љена гласом и штилом, премда не догматическим, али ништа мање достојинства пуним и велико љепним. Онда комшије и познаници наравоучитеља, који обичавају мерити важност речи и умствовања човекови' по важности његовога годишњега до'отка и кесе, мисле да су чрез то љуто увређени, што један човек, који ни у каквом суду ни: позвољавам ни: не позвољавам нејма власт рећи, нити има по јутра земље ни парчета ливаде на лицу земном, усуђује се с таковом слободом говорити, као да има три пустаре, на којима му ергеле коња и ћелеши волова пасу и као да 'рани неколико пари ловачки' паса. Са свим тим нека се он ни мало не боји, зашто, ако он представља праву честност и добродетељ и говори ли он тако јасно истину како њу општи человеческй разум постигнути може, без сумњенија 'оће превозмоћи.

Да видимо сад, шта јошт остаје зависником и клеветником и с чим су они ради да се јошт помогну. Ево то. Град, који се не може ни с топови, нити са устремљенијем освојити, ваља га поткопавати. Ваља списатеља на смеј и поругание окренути: гди се год части велике дају, гди се балови држе и гди се карте мешају и деле, ту се ваља о њему смејати и шалити као о про-

...*и штилом...* — и писањем. *умствовање* (по р.) — размишљање. *позвољавам* (по р.) — допуштам. *пустара* — пољско имање, на коме се стока подиже. *са свим тим* (по тал.) — ипак. *превозмоћи* (по р.) — победити. *са устремљенијем* — на јуриш.

стаку, који не зна живити, него некакву сладост у прашљивим на'оди књигама и 'оће свет раменом да исправи. На ови мајсторски и хитри начин правда да се добром намеренију списатеља може за неко време препона учинити, али не за всегда, зашто, кад год буде, морају људи придомислити се, да могу они и частити се, и играти, и веселити, и при свем том паметни, добри, правоуљубиви и истинољубиви бити.

Свака права превосходност мора се с немалим трудом придобити. Ко год жели почитаније разумнога и добросрдечнога числа људи заслужити, мора опорочениіја и оклеветанија незнанства, злобе и безобразија претрпити.

Он ваља да мери похвалу добри' и разумни' спрама похужденија злобни' и пристрасни' судија, и оном првом одушевљен, да свако добро чини што може, а второ да вмењава тако лако како воздух. Ни једна истина није чешће речена него ова: да ништа под месецем не може бити баш тако као што би ми хотели. Морамо дакле покорити се всеопштој нужди, обраћати вниманије наше од зла на добро, и оно колико се већма може забораваљати, а с овим тешити се и веселити. Промисал је неба обично благ и беспристран, и кад човек само с терпјенијем постојано у добром намеренију остаје, што је добро и полезно то жели и о том настоји,

похужденија — покуде, клевете. *хитри* (р.) — преварни. *препона* (р.) — сметња.

он ће заисто и на трновитом путу добродетељи изобилни извор тихога задовољства наћи. Од срца, заштићена штитом невиности и правдољубија, одскачу речи клевете и злобе какогод од камените стене најоштрије стреле. Ништа су сва злословија, поруганија и гоњенија једном списатељу, који је всегда истине и добродетељи страну држао, спрама сладосном чувствованију, да је он од Бога получени талант на ползу человеческога рода употребио: и далеко после, кад се он у пра' обрати и не буде ни похужденија человечески' чувствовати, да ће се многи наћи, који ће се трудом његовим ползовати, од зла уклонити и на добро наставити.

Похвала басни

Један мој добар пријатељ запита ме. како сам ја на таку мисао спао, да од толико преизрјадни' и преполезни' вешти, што се у књигама на'оде, басне предизберем и на штампу издам. Дружеско питање, кад је паметно, а навластито кад ми смислено и задовољно на то одговорити можемо, всегда нам је пријатно. Тада му ја нешто одговорим, но он ме запроси, да му и на писмо то дам, да и другима некима покаже, који се јоште у сумњи на'оде: би ли се могло што задовољно на ово одговорити, или не. „'Ођеш

злословија — грдње, клевете. *чувствованије* — осећање. *талант* — дар. *...он ме запроси...* — он ме замоли.

ли на стихове (запитам га) да одговорим, или на простој беседи?“ „'Ајде, нека буде на стихове (одговори ми), ако се на нашем простом српском дијалекту и са стихови штогод пријатно казати може: мени су на сваком језику стихови мили“. „Слободно је пробирати“, речем, и тако почем сасвим распачамо нашу бутелку рацишдорфера, желећи ја њему спокојно почивање, а он мени стихомилосницу мусу, растанемо се и одемо свак' својим путем. Како ти дакле дођем у моје обиталиште, јошт онако поугрејан вишереченом влагом, узмем перо и почнем ово што следи:

С топлим срцем ја призивљем из Фригије мусу,
да сприопшти своју сладост и српскоме вкусу,
да дарује љупкост моме тихом гласу,
да ја деци кажем, с чим се људи красу,
и да њима откријем превисоке тајне,
које сваком (ко) 'оће могу бити јавне:
како нам се истина у басну облачи,
а пред децом незлобивом слободно се свлачи.
'Оди, о 'оди, божија кћери, тебе зову деца,
да те љубе и признаду за највећег свеца!
Душе младе, незлобиве, то су твоји двори!
Ту ти царствуј, ту се слави и шта знаш говори!
Ту воздвигни твом божеству прекрасне алтаре,
и примај невина срца за најлепше даре.

на нашем простом српском дијалекту... у то доба (око 1790. г.) било је врло мало песама у оскудној књижевности српској, па и то мало песама није било испевано на народном језику, него на славено-српском; отуда Доситијев пријатељ, који је уверен да се српским народним језиком може лепо писати у прози, сумња, да ли се тај језик може употребити и за стихове. *бутелку рацишдорфера* (нем.) — боцу некога вино. *из Фригије муза* — најславнији писац басана Езоп био је, по некима, родом из Фригије, у Малој Азији. *алтаре* — олтаре.

Сестру твоју добродетељ са собом доведи,
твоје верне садружнице у твој двор уведи.
Слава, правда и верност знам да су код тебе,
нити и' ти можеш кад разлучит' од себе.

Како је горам' и долинам', када зима прође,
кад пролеће, љупко време, на место ње дође!
Сва се земља и дубраве поносе и красе,
све птичице од радости слатке дају гласе.
Шета нам се по ливадам' љубоцветна цвета,
празнујући превесело поновљење света.
Тако ће бит' мило деци, кад истина дође,
кад незнање са злобом и варварство прође;
удручење и неправда неће мучит' људе,
кад истина и правица међу њима буде.
За то младеж простој басни усрдно да внуши:
истина из ње говори, нек приклони уши.
Ја к Платону и Тулију не подижем главу,
нег' у басни Езоповој иштем моју славу.

Што ће мени сад у старост далматске планине,
када мени добро чине поља и долине;
на травици мирно ми је у овој лепој мећи,
гди ја нећу високога завидити срећи.
А кад деца с девојчицам' дођу цвеће брати,
ја ћу и' све око себе звати и сабрати;
казаћу им многе ствари што ће им бит' миле,
како што су год и мени у детинству биле.

Ја знам добро пут младости, јер сам туд прошао,
нити сам се у спавању сад овде нашао.
Радо се дете томе учи, при чему се смије,
гди нит' га ко кара, ни прети да бије.

удручење (по р.) — гоњење. *да внуши* (по р.) — да слуша. *Платон* — славни философ грчки, ученик Сократов, а учитељ Аристотелов (429.—347. пре Хр.). *Тулије* — Марко Тулије Цицерон — највећи беседник римски (106.—43. пре Хр.). *далматске планине* — далматинске планине прелазио је Доситије у младости пешице.

Сваки је рад што добро и чути и знати,
мирно живити свак жели, нико да злопати.
Ову мудрост млада деца од Езопа уче,
све у игри и смејању, јер се с тим не муче.
Чудећи се пчелицам', да се лепо слажу,
свако добро у љубови и слоги полажу;
видећи и' како лете за медом по цвећу,
труд и подвиг признају за велику срећу.
Не могу се деца доста начудити мраву,
да велику мудрост има, а малену главу;
за љуту се зиму он у сред лета брине,
нити је рад да гладује, нити да погине.
Дивна мудрост за децу, наука висока,
и промисал о свачему свевидећег ока!
Орао летећ' надвишује небесне облаке
и од туда бистро види ствари свакојаке;
али му је мала фала пењати се високо,
залуду му с таки крили островидно око,
кад не мари за лепоту сунца ни месеца,
нег' све гледа да упази корњачу и зеца.
Каже басна, какове су и нарави лава,
и зашто се он нариче зверски цар и глава.
Слона и инорога, крокодила, бика,
свију се овде познаје својство и прилика, —
медведова пакост и злоба курјака
и чем се ваља надати, где је злоба јака.
Смешно је чут' шта у басни говоре магарци,
како лете корњаче и мудрују јарци,
мајмуни мајмунишу, а лисице лажу,
гуску да уфате или кокош тражу.
Чудно ли ти у барами жабе крекекећу,
сласт у блебетању на'оде највећу.
Паун има право, кад се с перјем дичи,
али би се застидио, да зна, како кричи.
И кад мачка преде, лиже се и глади,
мишу она о пакости и мисли и ради.
У игри се мише ловит' учи младо маче,
и по бари лепо плива излежено паче.

Пиле мало разуме шта квочка говори:
што му она заповеда, и слуша и твори.

Ко може све описати шта у баснам' има,
шта ли дете у њима и учи и прима!
Небо, земља и све ствари басни се подлажу,
и науке превисоке чрез њу се предлажу.
И травица у долини и кедар на Ливану
свој природни глас издају на басне дивану.
Ал' ево шта највећу басни даје славу,
и њејзину са звездами украшује главу:
што је њу истина за себе избрала,
и чрез њу многу лаж из света прогнала.
Злоба и лукавство и различне страсти
привлаче на људе премногe напасти;
незнање и' ослепљава и држи у мраку,
и на њи' налаже муку свакојаку.

Ко год дакле жели да му буде боље
и да се избави беде и невоље,
нек не стоји до века у мраку и ноћи,
нек отвори ума очи, пак ће се помоћи.
Шта је право и паметно, то је Богу мило,
нит' је њему штогод лудо кад пријатно било.
Добродетељ без истине не може остати,
нит' се правда од неправде без ње разазнати.
Истину ми басна каже, — за то ја њу љубим,
и уздам се, мили друже, да мој труд не губим.

Један пар папуча

У Багдату живљаше један стар богат трговац, именем Абу-Казем-Тамбури, који за своју скупоћу и тврдињу на далеко разгла-

за своју скупоћу и тврдињу.... — због свога тврдовања.

шен бјаше. Овај, при свем богатству своме, ношаше на себи некакву стародревњу 'аљину и димлије, на којима се ништа друго него крпа на крпи вићаше. Калпак његов бјаше тако мастан и измрљан, да се ни по што не могаше познати, какве је боје у своје време она чоја била. Али између остали' његови' 'аљина папуче му најзнаменитије бјаху, всеопштенародње вниманије заслуживаху и свију, како мештана, тако и страни' људи очи на себе привлекаваху. Ђонови ови' на гласу папуча бјаху свуда наоколо с велики ексери потковани, а горња част њи'ова с различни дебели парчети закрпљена, зашто од десет година овамо мало се који крпач у Багдаду на'оћаше, који се не би похвалити могао, да није на њима своју хитрост и мајсторију показао. Нужно, дакле, морале су оне јако тешке бити, а и људи опет, чрезвичајно будући на подсмејање лакоми, кад би год што хотели до сијасета аветно и преко мере тешко показати, свагда би то Абу-Казем-Тамбуровим папучама припуподобљавали. Овај трговац, ходећи једном по великој багдатској пијаци, упази неке, особите величине и лепоте, кристалне, на продају предложене сосуде, и како у послу искусан, познавши да се на том добити може, купи и' и даде дома однети. У исто време чује, да

всеопштенародње вниманије — пажњу целога света. *чрезвичајно* — ванредно, особито. *до сијасета* (тур.) — страховито *припуподобљавали* — поредили.

један ароматопродавац, од зајмодаваца својп` утешњен, принуђен бјаше око педесет ока преизрјадне ружичне воде буд зашто, само за готове новце, продати: по`ити тамо, и ту воду за полак цене купи, чини је к себи донети и у новокупљене кристалне сасути судове.

О овој благоуспешној трговини пун радости, науми и на своје јадно тело штогод пригорити и као неки алвалук себи дајући, пође се за пет пара у бању окупати: то што је он давно и давно желио, али је све способна времена, да како то заслужи, очекивао. Свлачећи се ту, рече му један познаник, шалећи се, да би већ време било и оним јадним папучама опростити и мира им дати и чрез то себе од всенародњега посмејанија и поруганија ослободити. „Ја сам о томе“, одговори Абу-Казем-Тамбури, „више пута помислио, али опет, кад и` добро погледам, чини ми се да нису јоште за оставку: а, с друге стране, видиш и сам каква су нам сад времена: нејма ти ни војске, ни куге, да барем половицу људства помори, и тако ће и' један пут нестати, те би они, који би остали, који новчић више имали. Људи се плоде до сијасета, као да из земље изничу, а новаца од дан до дан све то мање на свету.“ То говорећи, свуче се и оде у топлицу, мислећи

ароматопродавац — продавац мириса. *пригорити* — прегорети, потрошити. *алвалук* (тур.) — част за нове хаљине. *способна времена* — погодна времена. *и чрез то...* — и тиме... *топлицу* — топло купатило.

у себи: „Даћу ја моји' пет пара, али ћу се дотле трти и прати, док сву стару кожу са себе не сперем". Тарући се тако и перући, дође и градски кадија, свуче се у истој соби и оде купати се. Наш стари трговац пре готов изиђе и обуче се у своје лепе 'аљине, али му нејма папуча, но на они' месту нађе некакве нове и лепе. Помисли, да му је онај пријатељ, који се је с њим о папучама разговарао, ту шалу учинио. „Баш ћу му зафалити, кад га видим", рече, навуче папуче и пође весео дома. А кад ти нам кадија изиђе, чисто се упропасти, видећи на место своји', свему свету познате Абу-Казем-Тамбурове папуче. Полете слуге по трагу, доведу га пред судију у овога папучама, и како јавни изобличени лупеж, за не претрпити коју стотину по табани, морао је на том месту толико за наказаније платити, за колико би 'иљаду нови' папуча купити могао. Како дома дође, праведним на своје папуче распаљен гневом, учини им страшну предику, даде им триста анатема и баци и' у реку Тигар, који испред његовог течаше пенџера.

Сада он, из глубине срца уздишући, купи себи здраве и јаке папуче и почне дан и ноћ штудирати, како ће своју надокнадити штету. Други дан за тим изиђе за обазрети се по граду, не би ли што јевтино купити нашао, што би се скупље препродати могло. Тај исти дан рибари, ловећи рибу, осете не-

за наказаније — за казну. *глубине* — дубине.

што потешко у мрежи, коју кад на брег извуку, грозница и' спопадне, кад виде оно чему се никад нису надали — Абу-Казем-Тамбурове папуче, које се са ексери своји' за мрежу заквачиле бјаху. Љуто раздражени и разјарени, почну стра'овито псовати и проклињати. Спопадну и пак с њима кроз госпине пенџере, које поразбијају. Али сва несрећа није у овом била, него, улетивши папуче у собу, ударе на највећа кристална стакла, немилостиво и' раздробе, и тако пропадне сва у њима ружице вода до капље. Како је старцу било, кад пред ноћ улезе у своју собу, нађе пенџере полупате, стакла поразбијана, ружице воду просуту, и исте његове старе папуче ту! Баци калпак с главе на земљу, стане се лупати у груди и чупати браду и тако жестоко запевати и јаукати, да све комшије потеку на ларму. Обично при оваковим опстојателствам мораду се људи чудити и смејати, а кад се сити наисмеју, без шале о том размишљавајући приkљученију, сви једнодушно нађу, да с тим папучама није чист посао и да мора с њима нечастиви (силе га сапеле!) дејствовати и управљати. „Ха!“, рече онда један стари оџа, „то ти је баш оно што сам ја давно негда у једном браминском ћитапу читао, да и 'аљине, кад се одвећ за дуго носе, улезе у

при оваким опстојателствам — при оваквим приликама. *приkљученије* — догађај. *брамински ћитап* — црквена књига индијских брамина.

њи' некаква злога човека душа, и тако ти се рихтиг повампире!" „То је вала!", рекну сви једногласно и једномудрено, „а да шта би друго било? Него и' треба здраво осушити, пак онда сасвим сажећи, а пепео њи'ов у ветар на восточну страну развејати".

Онда и' узме бедни старац, и гледајући и' с плачевнима очима и машући с главом, метне и' на стреју спрама сунца, да се ту здраво осуше и припеку. Сутра дан комшиска деца скупе се и почну се играти испод стреје, гди папуче стајаху; у исто време дођу две мачке, потерају се и покољу по стреји и оборе папуче, које падну двојој деци на главе и разбију и' им. Стане дрека деце, притрче њи'ови оци, узму папуче и с крвавим главама децу, и оду кадији на тужбу. Онај да̂ к себи дозвати онога чије су папуче, и с громовитим запита га гласом, познаје ли он ту обућу. „Познајем у зли час по моју главу!", одговори, „а да што сад опет овде траже?" Да не чинимо млого речи, и овде једва се с јаки новци од дегенека избави и курталише, а папуче му се предаду натраг.

Онда он, за избегнути један пут толике беде и напасти, замота и' у некакве крпетине, завеже и' здраво с ужетом и, како се смркне, отиде у своју башту и закопа и' ду-

рихтиг (нем.) — заиста. *дегенеци* (тур.) — ударање (већином по табанима).

боко у земљу. Неко из комшилука привреба га при овом послу и мислећи да он ту нешто друго сакрива, улезе ноћом преко плота, ископа онај завежљај, затрпа јаму и поравни земљу, пак изиђе на поље. А кад с довољно труда одреши то, позна да се је у свом чајанију осрамотио: завеже опет брже боље оне згадљиве папуче и баци и̓ у један олук, куд помије протекаваху градске.

После мало дана удари здраво киша, и више речени пакет стане негде у цев олука, а около њега накупи се блато, тако да вода, не могући протицати, удари натраг. Наводне се неки подруми и дућани, и учини се велика млогима штета. Мајстори пођу прегледавати и чистити водне цеви, нађу онај завежљај и однесу га кадији. Брже по Абу-Казем-Тамбуру. Смртни зној нападне на овога, кад дође и упази ту своје папуче. „Проклети човече!“, рече му кадија, „шта си најпосле с овим папучама наумио? Или си зар намислио да сав град с њима упропастиш? Сад мораш толику штету платити!“ „Честити кадија“, одговори онај, „већ ја сад видим који је с тим папучама посао, кад су оне и оданде изишле, где сам ја њи̓ закопао био! Све ћу платити и све ћу претрпити што год праведни суд изрече и одсуди, само то те молим и просим: избави ме беде и напасти, ослободи ме од ти̓ моји̓ главни̓ не-

---

чајаније (сл.) — очекивање.

пријатеља, и не дај ми и` више натраг!“ И сам кадија није се могао од смеја задржати, и почем онај плати штету учињену, кадија даде негде те чудновате оставити папуче, а њега отпусти с увештанијем, да од сад за дуго старе већ не носи папуче.

увештеније (сл.) — опомена.

ПРЕДГОВОР „ЕТИЦИ“

ПРЕДСЛОВИЈЕ

„Делајте, дондеже свет имате“, советује нас небесна мудрост. Свет разумева се овде време живота, зашто привремени мрак ноћи дође, пак и прође: тако и дније живота пролазе, али опет и долазе; и тако немарност наша, или паче леност, ласно би изговор на'одила: та и сутра је фала Богу дан, какогод и данас; али кад нам се свет живота смркне и наступи на нас ноћ гроба, ту већ нам ти првога изговора нејма.

Делајте! Но шта делати? — пита се. Ко што може! Кому се је дало мало, мало ће се и искати од њега. Делајте, настојте, усердствујте, колико можете: широка је њива небеснога оца и виноград је његов простран; за свакога има ту посла, за највећега колико и за најмањега. Ко не би таковом милостивом господину делао, који прима и онога који је у једанаести час дошао, који не само сам не презире малога, него јоште

„делајте...“ — »радите, док видело имате, да будете синови видела« (према јеванђељу по Јовану, глава 12, ст. 36.). *дније* (сл.) — дани. *паче* (р.) — особито. *једанаести час* — из Христове приче о човеку домаћину (јеванђеље по Матеју, 20). *...не презире малога...* — из Христове приче о детету (јеванђеље по Матеји, 18).

и другима заповеда, да не презиру једнога од малих!

Делајмо дакле, док свет имамо; докле смо год у животу, време није прошло, само ако се хоћемо всесрдечно и чистосрдечно за дело прифатити. Ако смо само један јединп талантак примили, не ваља га сакрити, не ваља га у земљу закопати: подајмо га торжником, то јест трговцем, да кад господин дође, прими своје с добитком и нас похвали и ублажи. Није једноталантни за то осуђен, што је мало приобрео, него зашто га је сакрио и закопао.

По мојему давном желанију ја сам сад при славенској штампарији у Венецији, гди ћу јоште што добро и полезно на српском дијалекту издавати. Ову моју охоту наши јединородни Србљи у мојему једногодишњем при њима у Тријесту пребиванију са својом великодушном љубовију и всеопштега добра желанијем толико су више возбудили или, управ да речем, воспалили. Први народ славни и бесмртнога имена у сваком роду високи' наука и благородни' художества у Европи био је греческиі: он је имао своје прекрасно пролеће, благополучно лето и плодоносну јесен. Њи'ови су воспријемници били

талантак — из Христове приче о господару који је позајмио слугама таланте (јеванђеље по Матеју, 25). *приобрео* — зарадио. *при славенској штампарији у Венецији* — млетачка штампарија Пано Теодосија штампала је и грчке и српске књиге и звала се „грекославенска типографија“. *охота* (р.) — жеља. *художество* (р.) — уметност. *воспријемници* (сл.) — наследници.

Римљани или ти Латини, од којих су се мало по мало и проче европејске просветиле нације. Кад се већ и славенским народом ова благодетелна почне показивати зора, онда ти бедна Србија, Босна, Херцеговина и Болгарија под тешки турски потпадну јарам: од тада пођи с Богом, славо и слободо и свако у наукам' просвештеније! Нека част нашега храброга и вернога народа под крилами цесарокраљевскога орла не престане желити оно што сви свободни благоуправљајеми народи толико траже, љубе и почитују, то јест: науку и просвештеније ума.

Жефарович с неколико стихова своји', који овако почињу:

> „Јеже словом угодити блаженој свјатињи,
> ишчу краснорјечија самија богињи“

обајавао ме је у детинству мојему и чинио ме је чезнути жељом за знати, која је и каква је то красноречива богиња! Захарија Орфелина име неће међу родом нашим заборавити се. Преизрјадни муж Вујановски

Жефарович Христифор — први писац међу Србима у Војводини. Своје дело под именом *Стематографија* (збирка грбова) Жефаровић је посветио патријарху Арсенију IV (1741.). Похвална песма у част патријархову почиње: „Јеже словом угодит блаженој свјатињи, ишчу краснорјечија самија богињи *премудрости*“..., што значи: да бих речју угодио блаженој светињи (твојој), тражим речитост саме богиње мудрости... Реч *премудрости* штампана је на врху друге стране, па како је Доситије ово Жефаровићево дело читао у младости, није знао да ту треба преврнути лист, него је запамтио непотпуно, те тако није ни могао разумети. *Захарија Орфелин* (1726.—1785.) — заузимљив књижевни радник у почетку нове српске књижевности. *Вујановски* — Стеван Вујановски (1740.—1829.), надзорник школски у Војводини, беше врло вредна радник на

много је добра с разговори својими у нацији нашеј посејао, — чест и хвала митрополита Видака имену, који га је у наукам' помагао! Наш Рајич — предраго и пречесно име! А ко нам је онај предраги Арађанин, који с ангелском својом ревностију не само миломе своме роду основљава и воздвиже школе, него јоште и такова установљенија и уредбе показује и прекрасно даје, које ће, кад всевечна изволи судбина, свој Србији и Босни и Херцеговини за пример служити? Ко би то други био, него наш славни Текелија! Мајор Ђулинац неће се од наше благодарности сакрити. Остроумни Терлајич, он се са славенским слаткоречијем слави, начеже сад при богатом извору напојавајући се. Стојкович нас просвештава

народној просвети. Доситије овде мисли на његова предавања младићима, које је спремао за учитеље (1780. и 1782.); предавања његова размножавала су се преписивањем. *Рајич* – Јован Рајић, знаменити српски историчар (1726.—1801.). *Текелија Сава* — (1761.—1842.), родом из Арада, у доба када Доситије ово пише (1803.), био је као угледан официр, а после као српски посланик на маџарском сабору на врхунцу свога рада. Хвалећи Текелијино заузимање за народну просвету, Доситије помиње из далека његов рад на ослобођењу српскога народа од Турака пре првог устанка. Пријатељи Текелијини, Петар Новаковић Чардаклија и Тодор Филиповић, пређу у Србију, али не зовну Текелију, како су се договорили, јер Ђорђе Петровић подиже устанак. Говорећи о овоме у свом животопису, Текелија помиње, како је Доситије тада непрестано говорио Србима, да бољега вође не могу имати од Текелије. *Ђулинац* — Павле Јулинац, официр у руској служби, штампао је једно дело о пореклу српскога народа (1765.), превод Мармонтелова *Велизарија* (1777.) и превод једне руске етике (1784.). *Терлајич* — Григорије Терлајић (1766.—1811.), српски књижевник, присталица славено-српског језика, живео је од 1796. год. до смрти у Русији. *Стојкович* — **Атанасије Стојковић** (1773.—1832.), доктор философије и професор физике на харковском универзитету у Ру-

с физиком и украшава нарави наше с прекрасними писмами. Љубезни колегијални совјетник Јуришић из Кримеје јавља ми, да је лепу морално-историческу с роспскога на српски превео књигу и да ће ми је послати, да ју издам и да је Дамјан Ризнич обештао, да ће трошак учинити.

Право је, да се возвратим и неколико поназад, — и подалеко: на даље од около две стотине година. Нек учини љубов наша чудо и нека воздвигне из гроба заборављења благо име Божидара Подгоричанина, који при паденију последње славе српске, то јест Херцеговине, даде од свога именија у Млеци соделати штампу и различне црковне штампати књиге, и тако с крепким својим благодетелним раменом подупре и сачува од паденија како благочестије, тако и име рода свога. Устани, о устани и обнови се и процветај, предраго име Божидару Благодарност потомка твоји` неће оставити име твоје истљенију! Радуј се, благодетелна, отеческа, блага душо! Ти ниси умрла, зашто има и сад Божидаровића, који по стопам` твојим ступати желе. — Божидар значи Теодор.

сији, издао је у то доба два дела: „Физика простим језиком списана за род славено-српски" (прва књига 1801., друга 1802.), и „Српски секретар" (1802.). *Божидар Подгоричанин* — Божидар Вуковић, од Ђурића, Подгоричанин, исељеник црногорски; штампао је од 1520. до 1540. г. у својој штампарији у Млецима црквене књиге за српске цркве, па и један молитвослов, управо зборник, који је као нецрквена књига био врло популаран и неколико пута прештампаван.

Да шта су све ове вешти и сва више напоменута имена, него зраке нашега просвештенија и прослављенија приближујуће се зоре и пожелајемаго нашега пролећа предзнаменованија и предвозвештенија.

Ова књига содржаваће науку нарава, следујући системи, или урежденију, г. професора Соави.

да шта су све ове вешти... — све ове ствари и сва горе поменута имена нису ништа друго него зраци српске просвете и слављења зоре која се приближује, и знаци и објаве жељенога пролећа нашег.

САСТАВИ ИЗ „МЕЗИМЦА“

Јест ли полезно у простом дијалекту на штампу што издавати.

—

У ово неколико година, од кад сам ја, колико ми је могуће било, на простом српском дијалекту познате вешти нацији нашој чрез штампу сообштио, многи су се и са мном и осим мене међу собом различно о том разговарали. О овој материји, како о свакој другој, међу многочисленим људ'ма и многоразличним умови свакојако се је умствовало и судило. Но будући да су се многи у нацији и роду нашему у овом са мном согласни нашли, моје претпријатије похвалили, љубко примили и за општеполезно огласили: зато сам и ја толико више у овом мојем умствовању и намеренију непремењен и постојан остао. Нико не може све људе на своју страну привући и придобити; а онај који има, колико му је потреба, благоволитеља, друштва и пријатеља, има право себе међу благополучним шчишљавати.

умствовало (р.) — размишљало. *претпријатије* (сл.) — предузеће, рад. *благоволитељ* (р.) — добротвор, заштитник. *међу благополучним шчишљавати* (по р.) — убрајати међу срећне људе.

У прошастим мојим сочињенијам ја сам напомињао, која је полза просто и опште народоразумително писати: лепе мисли, весела, потребна, полезна и нравоукрасителна знања најпоследњим сељаном и пастирем приподавати и сприопштавати. Ја сам дуго време са сељани живио, а и моји прародитељи са стране оца и матере сељани су били; зато су ми ови рођени, мили и драги, и желим њима, колико могу, полезним бити. Са више, имао сам радост доживити и видити, да су и други то исто творити почели. И запитали су ме неки: 'оће ли то добро бити, ако тако то напредовати буде. „Духа не угашајте!“ одговорио сам. Ништа није таки с првога почетка најбоље Ко зна, колико је Омеров пре Омера било, којих су се списанија изгубила! Свашто с временом сазире и боље и совершеније постаје. 'Итња и скорођа много кваре. Еврипид је казивао, да се је другда око три стиха на три дни мучио: зато и јесу његови, и његовим подобни, стихови вечити постали. Елини и Латини нису имали штампе: сва су своја сочињенија рукописно издавали. За дуго су ји при себи содржавали и поправљали, и тако су ји к зрелости доводили. За то ова, колико се више читају, толико се удивителнија и краснија чине и показују. Питагоревим учеником није било дозвољено за први' пет у школи

народоразумително (по р.) — народски јасно. *духа не угашајте* — „духа не гасите“, реч апостола Павла (I посланица Солуњанима, 5, 19). *сазире* — сазрева.

година нити што говорити, нити питати, него су морали само са вниманијем слушати и к говорењу приготовљавати се. Ми сад кад што за штампу или с другога језика преводимо или сами списујемо, таки то на штампу издајемо, и зато ствар на многи мести мора недостаточна бити. — Мени није потреба далеко одлазити, нити другога кога за муштрање тражити, кад са̂м на себи то учинити могу. И ово нека је свакога списатеља свештена дужност, којему општа полза највише на срцу лежи.

У мојеј првој басни први период ништа не ваља. Ево какав је: „Орао и лисица учинили су међу собом дружество; и што би то било всегдашње и постојано, договорили су се и согласили, да живу у комшилуку, да би у потреби један другом могли помоћ дати.“ Ово би ваљало овако да је: „Орао и лисица *учине* међу собом друштво; и што би то било всегдашње и постојано, *договоре се* и *согласе* у комшилуку живити, да би у потреби могли један другом помоћ *давати*.“ Ми у простом нашем дијалекту можемо прекрасно време совршено историческо плити определено употребљавати, и то најпростији сељани Србљи од Баната до Албаније из самога обичаја и не мислећи ни зашто, ни како, тачно употребљавају. На пример: дође

таки (реч из Војводине) — одмах. *недостаточна* (р.) — непотпуна.

и дотрча, погледа на десно и на лево; а кад не упази и не угледа ни једнога од они' које тражаше, оде и отрча својим путем. Ево овако сви наши сељани говоре, кад кажу, да се је штолибо баш у то исто време учинило и свршило. И ово спосопствује много краткости, лепоти и живкости расказивања. А зашто сам ја дакле у првом периоду прве басне тако ружно погрешио? То чини 'итња, која не даје времена на сваку реч и на сваки начин састављенија и местоположенија речи позор дати. Може ми рећи ко: ко те је терао да 'итиш? О, ово је питање! Имао ме је ко терати, те здраво! — то јест скудост. Рад сам био да ми је књига повелика, а нисам се смео за дуго задржавати, бојећи се да ми новаца не нестане, без који` ништа не може бити. Једва би` за један табак што превео и саставио, пак таки с њим у штампарију! И док би се овај наштампао, други је морао готов бити: нисам имао времена ни прекопирати! Ево силовити терач, који ме је здраво терао! Сад на'одим погрешке, и други ће на'одити. Срећа наша општа, ако ји` буду с тим намеренијем тражили и находили, да то себи за увешташије приму и да они боље састављају и пишу. Ја сам доволно благополучан, што су братија моја највише на љубов моју к себи сматрали и

спосопствује.. живкости расказивања... (по р.) — помаже... живом причању. *местоположеније* (р.) — положај. *скудост* (р.) — оскудица, немаштина, сиротиња. *за увешташије* — за опомену.

усрдије моје с љубовију примили. А ако ко што и осуди и похуди, и то није без ползе: то ваља тако да бива, да ствари боље напредују. Не излазе искре, док оцило кремен не удара.

Да је обаче потребно и преполезно за општи народ просто, но лепо и исправно писати: томе ће залуду ко му драго противусловити. Србљи се по различним краљевствам` и провинцијам` различно и називљу: по Србији Србијанци (не Сервији, нити Сервијанци: ово су страни народи од Греков узели, зашто Греци не имаду б), по Босни Бошњаци, по Далмацији Далматинци, по Херцеговини Херцеговци и по Црној Гори Црногорци. Свуда једнако говоре, совршено се и ласно разумевају, разве што се мало у провинцијалном изглашенију распознају и по гдекојој речи, које су у Турској од Турака, а у Приморју од Талијана приобикнули и присвојили.

Слави или, боље рећи, Славјани, то је всеопште име: под овим именом узимају се Руси, Пољаци, Боеми, Хорвати, Словаци или Тоти у Мађарској, Србљи и Болгари. Ови` свију народа мати је језик славјански, који је сад у благополучној Росији у всевисочајше совершенство доведен: будући да онде царствује; све високе науке и знања на њему

Боеми — Чеси. *благополучна Русија* — Доситије каже за Русију да је срећна зато што су од свих поменутих словенских племена само Руси били самостални, имали своју царевину, која је непрестано напредовала.

се издају. Сви ови народи не могу се ласно међу собом разумевати. Прости Србин и Болгарин потребују најмање три месеца да су међу сами Руси за моћи се с њима разумевати и разбирати. А најпростији Србин из Баната или из Бачке, он је у Србији, у Босни, у Херцеговини, у Далмацији, по готову и Хорватској, у Славонији и у Срему у својем истом рођеном језику и народу, био он восточнога, или римскога исповедапија. Сада како би могао ко утверждавати, да један тако многочислени народ не ваља његовим природним дијалектом обучавати и просвештавати? Премнога част обојега пола људи радо ће читати или слушати, кад други чита, оно што ласно и лепо разумева; ако ли у чему ни полак не разбира и не постиза, све му је остало тамно и невразумително, следователно непријатно и досадно читати или слушати. Наш преизрјадни Терлајич, он прекрасно и преслатко славјански пише: он је у тому стилу наша пчела и наш Ксенофонт. Али нека ми његова мила љубов опрости: то није за Србље сељане, за које смо ми дужни много старати се и трудити, — зашто је у сваком народу сељана највише и преко највише. Навластито од колике је

невразумително (р.) — нејасно. *Терлајич* — Глигорије Терлајић писао је сва своја дела славено-српским језиком; Терлајић беше добар познаник Доситију, те га овај због вредноће и оданости славено-српском језику назива пчелом, а због лепога и љупкога стила пореди га с грчким историком Ксенофонтом, чија су се дела радо читала због лепог излагања.

ползе једному народу таки с првог почетка, како му се начну давати књиге, нова поњатија и разуменија, да му се дају оне које су од најбољега вкуса и здравога разума! Понеже с чим се нови сосуд најпре напоји, то у себи всегда содржава, и на здравом основанију добро се зида.

У садашње време чудна се виденија показују, и почиње оживљавати у срцам нашим благонадеждије. Благо, благо како једном човеку понаособито, тако и једному целому народу во опште, кад по дугобедном злострадапију дође у добро! Свакојаким искушенијем, као злато огњем, очишћен, — чувствује и познаје своје добро, и уме га чувати! Не предаје се гордости ни високоумију, ни неслоги, злој свију зала матери, него с трезвеним смиренијем и с мужественим и великодушним правдо- и отечестволзубијем прослављâ силу и милост свемогућега; жели и настоји и у томе све своје славољубије постављâ, да међу славни народи славан, храбар, неустрашим, просвештен, правдољубив, човекољубив и добродетељан постане: овај свети завет и ово благородно наследије потомком својим од рода в род остављâ и предаје. Неће један народ никада пасти, док год такав остаје и пребива. Само безаконије и неправда опустошавају земље,

---

поњатија (р.) — појмови. *понеже* (сл.) — јер.
у садашње време — цео завршетак овога састава односи се на ослобођење српскога народа у Шумадији под Карађорђем, које је срећно отпочето баш у доба, када је Доситије преводио и састављао ове чланке (1804. г.).

разоравају градове и престоле силних превраштавају. Ове и оваковве науке могу ли се способније и лакше међу људе распрострти и размножити разве у општенародњем језику и говорењу?

Како ваља благоустројити и приготовити разум и срце једнога детета, да полезним и благополучним човеком постане.

Човек не на'оди нигде своје благополучије него у себи. И онај је заисто срећан, који је зато с внутреним состојанијем душе своје задовољан, зашто не на'оди у себи ништа што би другим разумним и добрим људ'ма противно могло бити. С првога дакле почетка не ваља детету ништа допуштати што може њему или другому кому на вред бити. По том, како почне разумевати, дати му ласну и просту науку о Богу, свију створења творцу и создатељу, који, благ и праведан будући, изискује од човека да је и он таков, ако жели да је у животу срећан и честит. Дати му познати благородство и изредност својега суштества, намеренија и определенија за које је створен, то јест: да му је добро и у животу и по смрти. Наставити га, да са

благоустројити (р.) — уредити. *с внутреним состојанијем душе* — с унутрашњим стањем душевним. *на вред* (р.) — на штету.

својим склоњенијам' добро управљати уме, која, кад се разумно употребљавају, бивају извор добродетељи и среће; а кад неразумно, постају извор злоба и несреће. Самовољност прва је детинска страст; зато, како му се не дозвољава оно шта 'оће, плаче и кричи: а како понарасти и поодјача, 'оће силом оно што 'оће. Од овога дакле ваља га мало по мало сасвим одучити. И колико је жешћега и живљега темперамента, толико више ваља о том настојати, док се привикне хотети оно што му пристоји и што му је полезно.

Пример добротворенија ваља младежи давати и удаљавати ју од примера злотворенија. Човек је природно љубоподражатељан: мало мари за оно што му се каже, а радо ступа оним путем којим види да многи ходе. Ништа не помаже лепо знање и разум, кад је срце покварено и кад су нарави разблуђене и на зло окренуте. Како ће ме учитељ и родитељи кротости научити, кад ји ја видим, да се они сваки час љуте и гњеве? Из срца изничу злобе и добродетељи: оне ваља таки с почетка ишчупавати, а овима растити и укорењавати помагати. Христијански закон, који у богопознанству, богопочитанију и у чистом богољубију состоји се, умекшава и услађава срце наше и показује нам прави пут к човекољубију и благотворенију; вооружава нас у скорби и невољи с терпјенијем; облак-

кричи (р.) — виче. *љубоподражатељан* — који се воли угледати. *разблуђен* — размажен.

шава теготу живота; оживљава и укрепљава прси наше и чини нас исту смрт као једно подугачко спавање без страха и ужаса сматрати. Богољубије и човекољубије јесу десно и лево крило, с којима словесни ум к свом вечном блаженству лети и приближава се: сојединљавају разум и срце, у јединодушно ји согласије приводе и чине ји неразлучно путем добродетељи шествовати и напредовати. Како дете почне чувствовати и са удивљенијем говорити: „О, како је лепо ведро небо! О, како сјају прекрасне звезде! Ено, млади месец, како се је помладио! О, гледај, гледај, како сунце испод земље излази!“, — како дете то почне говорити, таки га љубопитство чини питати: ко је то начинио, — сад је време упућавати га к познанству јединога, свемогућега, преблагога творца, просвештавати му разум, облагорођавати срце и украшавати нарави. Казивати му, да је Бог по свом јестеству праведан и добар и зато мрзи на сваку неправду и злоћу; да је премудар и тога ради отвраштава се од свачеса шта је лудо и неразумно; да о свачему всемилостиво промишља; и у томе даје човеку пример, да је трудољубив, бодар, подвижан, да се стара за себе, ако жели да му је добро у животу. Сва створења на'оде се у всегдашњем движенију и послу; зато и човек, како словесан и разуман, не ваља да у лености гњије и труне. Дете, ако се не

шествовати (по р.) — ходити. *по свом јестеству* — по својој природи. *отвраштава се* (по р.) — одвраћа се.

приобикне у чемлибуд полезном забављати се, упражњавати се и у томе сладост неку чувствовати, постаје и расти распуштено и тврдоглаво, упорно и непокорно, тако да се никакова добра надежда о њему имати не може. И зато се виде на свету толики неваљали, зли и злосрећни људи.

О дужном почитанију к наукам'.

Науке су орудија и средства, чрез која се получавају она знања, која су човеку, како мислећем и умном суштеству, природна и нетложно нужна. Словесност своју он од природе има, но размршење, раширеније, просвештеније и украшеније ове исте словесности од наука получава, без који' словесност стоји као злато у земљи сакривено и с њом помешано и као сва земна прозјабенија, која вода, сунце и воздух к раштењу и к зрелости не приводе. Чрез науке сабира он знања, која његово суштество возвишавају, и придобива од њих оне пријатности које цену живота његова многоусугубљавају Без наука не би могао он имати право познаније својега определенија, за које га је небесна мудрост на ови свет произвела. На све би ствари немарљиво гледао и

получавају (сл.) — добивају. *суштеству* (сл.) — бићу. *прозјабенија* (р. сл.) — растиње. *многоусугубљавају* (сл.) — **много умножавају.**

на све предмете земне и небесне недостаточан би он позор давао и не би ни о себи истом ни о чем другом пристојно судити и расуждавати умео.

Находили су се неки који су утверждавали, да би сама врођена природа человека благополучним учинити достаточна била. Но ово је права беспослица и безместије, да не речемо нерасудак. Пчелу је, паука и мрава и по већој части сва бесловесна животна природа учинила да такова каква су до века остају; и тако с њима и бива. А човеку је врођена природа, да је љубопитан, да је подражатељан и способан сваком знању, занату и науци и да непрестано (кад се само добро управи и упути) к све то већем знању и совршенству тежи и усрдствује. Не ваља се дакле с људ'ма ругати и у ветар говорити што коме у памет звекне. Кад ко утврждава, да натура хоће то и то, ваља у сваким могућим опстојателствам и приликам натури илити природи по трагу да иде; задуго и всевнимателно да сматра и сазнаје што и како и зашто она твори, зашто се овде заустави и стоји, а онде све то даље ступа и напредује. Приличније је и животињи неку част словесности допустити, него ли то човеку одрицати, којега све достојинство и височество состоји се у разуму и словесности. Само воображеније ваља у узди држати, да не би весма подивљало и разума местом овла-

...*недостаточан би позор давао* (по р.) — недовољно би пазио.

дало. Нравоучителна наставленија и гражданска установленија ваља да полажу веегда воображенију предел, који кад она прекорачавају и прелазе, престају бити полезним и постају бедствителна. Наука тајинства јестества, која се повседневно чрез своја дејствија познавати дају, јест достојнејше упражненије ума, који себе чрез испитаније причина постепено к началному и премудрому причинитељу Богу возводи и доводи. Јестества испитател и звездомудрец, извесним и правим разумом водими, јесу истинејши проповедници и учитељи богопознанства. Чрез науке јесу се сви просвештени народи од крајњега варварства и бесчеловечија избавили и ослободили. Оне су нерушиме и непобедиме стене и ограде противу два поглавита врага человеческога благополучија, то јест: за веру гоњенија и насилнога мучителства. Угарци првога јоште бацају из себе гдикоју слабу варницу. Но ми их се нејмамо бојати, гди год наука и просвештеније с владатељи и са судијами на престоли седи.

Варвари и мучитељи, који сами себе обожавају и своју бесчеловечну и силовиту вољу за закон и за свако правило признају, не могу ни по што света науке трпити. Презмерним раскошем и гордостију шијани и крајним невежеством и глупостију заслепљени, подобни ругобам лажљиви богова, који у мрачним само пештерам' жртве од

предел (р.) — граница. *чрез испитаније причина* — испитивањем узрока.

глупи' своји' служитеља примаху, само чрез таму незнања и смрти страх себе у безаконој својеј власти за неко време јоште содржавају. Оваковн морају природно на свачу зраку просвештенија и науке мрзити. Просвештеније ума чрез науку далеко удаљава од нас ове жалосне и человечеству срамотне образе. Поданим претписује пристојне послушанија, а законим и благоурежденим владетељем власти пределе. Лепе науке приводе народе не само к њи'овом благополучију, него јоште причињавају њима праву и постојану националну славу. О ви блажени владетељи и управитељи, који глупост и невежество, неправду и злобу из света прогоните, а науке и општеполезна знања и с њиме љубов к добродетељи међу људе уводите, — ви сте прави благодетељи человеческога рода! Ваша ће се имена међу далеки родови људи више славити, него највећи' завојеватеља и победитеља на земљи!

По за расположити ствари по справедљивости, ваља овде да приложимо, да свака наука, знање и вредност цени се и похваљује по мериползе и добра, које се људ'ма чини. Одавде следује, да свако спосоиство и искуство без благоупотребљенија онде гди се може и изискује бесплодност и беславно остаје. Војинство са своји официри првога су високопочитанија достојни, зашто они оно што је најдраже човеку на свету: крв своју и живот за отечество дају. По њима правдољубиви судије и управитељи вторе су че-

сти достојни, понеже ови свакому своје уживати помажу и содејствују и све људе у миру и безбедности чувају и содржавају. Како што стоји сунце у средини своји' планета и одавде к свима около себе своје благодетелне простире луче, све просвештава и оживљава, тако је и просвештени владетељ у среди својега народа: он свуд простире луче света, добродетељи, правде и општега благополучија. Тако су судије онде где суде; тако је и свештеник и учитељ у селу. Ови сви, кад су просвештени науком и добродетељију, просвештавају и на добро настављају све што што их окружава. Морални живот човека простире се на неки начин донде, докле његова знања досежу. Ко из всеопште историје зна, шта је пре неколико хиљада година и до својега времена на земљи било, чини му се, као да од тада битије почиње своје. Ко из совршенога земљеописанија позна шта је на целому кругу земному свуд около себе и под собом, то му поготову толико чини, колико да је о малом трошку и труду и без свакога бедствованија по мору и по суву сву земљу обишао и прошао и људе и њи'ов свуда живота начин видио и познао. Свакому разумному човеку би се чинило, да ће десет хиљада година живити, кад би совршено могао знати, шта ће до толико времена на свету случавати се. За некога Линцеа кажу да је

луче света — зраке светлости. *битије* (сл.) — биће.

много сажаља кроз земљу могао видити, по свој прилици зато што је полезне и потребне руде у земљи произнашао. О, колико високо суштество своје узвишавају они који пут звезда, планета и комета описују и доказују! Како прекрасно и вековечно живу славни списатељи у сочиненијам' својим! Справедљиво је Александер, сип Филипов, на Ахилесовом горко узда'нуо гробу: „О благочастиви младићу!“, говорећи, „ти си се јоште у цвету младости и снаге скончао, али си бесмртан остао, зашто је Омер после тебе дошао. А ја ћу залуду Дарија победити и свом Азијом до оцеана и до краја васелене обладати, кад знам да другог Омера Греција неће имати!“ — Ментор је био један благоразумни књаз у Пилу у Грецији. Омер, путујући кроз Грецију и страдајући од болести очију, дође к њему. Он га прими љубезно, постара се излечити му очи, угости га довољно времена пријатељски и, отпуштајући га, обдари га великодушно. Славни поет, за показати му своју благодарност, вособдари га бесмртијем, учинивши да Минерва, богиња мудрости, под његовим именем содружи Телемака, кад он пође по далеким странама Одисеја, оца свога, тражити. Ова два примера, то јест Александров и Менторов, као прстом показују ми пут и извесно потврждавају ми ово што сад имам рећи.

Сви славни и велики људи, све високе и прекрасне душе, многи благоразумни и до-

стојњејши владетељи, законодавци и человеческога рода просветитељи и благодетељи и с науком и без науке (ово је из историје света познато и чрез многе совршенејшега веројатија примере самим делом заказато и печатом истине потврждено да су били многи славни и велики људи, без сваке науке, самим природним здравим разумом просвештени и као некими небесними привилегијами обдарени, који су велика исправљенија исполнили, храбра и вечне памети достојна дела совршили, руком богоукрепљеном и мишцом богоузвишеном отечество своје од безакони' и силовити' злочинаца и мучитеља ослободили, од тешки' напасти угњетенија и гажења обранили, избавили и заштитили и спаситељними својими уредбами и установљенијами у цветуће и достохвално состојаније довели и поставили и на непоколебимом основанију всеопште благополучије рода својега сазидали, воздвигли и утврдили) — сви ови, велим, и сви њима подобни науке су високопочитовали, с крајњим желанијем, попеченијем и трошком у свој род уводили, под крило и заштитеније своје узимали, всесрдечно љубили, — и, слободно утврждавам: мало је рећи да су ји љубили, него су ји јоште и обожавали. Учене људе пак, искрене и нелесне љубитеље муса, кад би ји јоште к тому благоразумне, управ поштене и без притвор-

нелесне (сл.) — безлобне.

пости добродетелне познали, на прва су ји и врховна достоинства, како гражданска тако и црковна, возводили и од оваковых су како свеопштега добра напредак, тако и похвални' и славни' своји' дела и исправљенија бесмртије ожидавали. Колики би древњејши витезови без Омера и без Пиндара, без Виргилија и без Орација у бесконечном заборављењу и у вечној тами погребени лежали и остали! Колика би се слатка и мила имена отаца, благодетеља и спаситеља рода и отечества свога сасвим изгубила и ишчезнула, да их није она прекрасна историје муса сачувала, прославила, узвисила и међу небесне звезде поставила! Достопаметна је реч онога бесмртнога законодавца и просветитеља росискога Петра првога и великога к синоду својему: „Избирајте благонаравна на духовенство лица, докякови' и учени' имати будемо."

Само скотско срце и зверска нарав може на науку и на просвештеније разума мрзити и којешта несмислено и лудо противу најлепшега божијег дара медведском својом памећу и језиком мумлати. Бог је мудрост всесовршена и вечна, и колико се више човек к правој мудрости приближава, толико се к Богу присвојава. зашто подобан себи подобно жели и природно тражи и љуби. „Ко је нашао мудрост, нашао је живот", вели Соломон. „Кад где сазнаш мудра, ура-

достопаметна (по р.) — достојна сећања.

њуј к њему и по трагу његовом нека твоја нога ступа", вели Сирах. Незнање је тама, а „љубљај тму, ненавидит свјета", учи нас вечна божија истина. — Мајмуни, каже нам басна, нађу огледало, у којему кад виде себе такове ругобе, сви сагласно и једнодушно одсуде, да на сто комада разбију огледало. По шта чрез то добију? Да у сто парчета своју ругобу виде! Ови су мајмуни сурови варвари, који мрзе на све што им истину показује. — Анахарсис, родом Татарин и царски син, отиде у Грецију, даде се на науку и постане философ. По том возврати се у отечество своје с благим намеренијем, да своје отечество просвети. „Ха, овај хоће да је од свију најпаметнији!", рече сурови и бесчеловечни брат његов и стрелом га кроз сред срца простреми. „О, различија просвештени' и варвара људи!", рече сирома' Анахарсис, „они, туђи и непознати, љубили су ме и научили, а ови, моји рођени, немилостиво ме убијају!" То рече и изда'не.

Но може помислити ко, да, колико су год глупи и варвари они који на науку вичу, киче и оштре зубе, опет није могуће, да без свакога узрока то чине: међу великим числом људи, ако ће како прости и неокресани бити, опет ваља да се нађе од природе добри' и паметни'. Има и узрока различни', то се не одриче. И први: свака новост всегда

„љубљај тму, ненавидит свјета" — ко воли таму, мрзи на видело (према јеванђељу Јованову).

на'оди нека препетствија док се уведе. 2: што и међу ученима на'оде се, који су или преко мере интересирати и среброљубиви, славољубиви и сластољубиви, злобни, неправдољубиви и различним человеческим слабостем подложни и предани, пак ово све у ученом човеку несравњено више другима у очи пада. Одавде се у поштене Србље увела пословица, да „Гди су кола мудрости, ту су двоја лудости“, као и она друга: „Поповска и прасад ваљало би да су паметнија, а њи'ова су и деца луђа него остали' људи“. Правда, да један учен и остроуман, кад је по несрећи злобан и неправедан, гори је од простога, зашто може хитрије и лукавије злоћу своју на зле употребљавати, и зато по справедљивости веће осужденије заслужава. О овому овако ваља да судимо. Не пристоји мешати лепо мајсторско дело са злоћом мајстора. Искусно његово рукоделије није причина његове злоће: то су две са'вим различне вешти и не имаду ништа међу собом општега. Добар лекар може и повредити и отровати, али његово звание није то, него да учини добро, да исцели и здравље донесе. Међу травама има и вредовити' и једовити', но зато не велимо да су траве непотребне: ове 'ране и гоју животињу нашу, која је нама толико потребна и полезна. Киша другда и штету нанесе и потопи, али без ње свет опстати не може. Лепа пшеница има и кукоља, али људи до-

препестеије (сл.) — сметња.

бро од зла чисте. Оваковe примере валя себи узимати, о којима најпростији могу лаcно и лепо судити. Очи наше, и руке, и ноге, и памет, све нам то може на зло служити, али нами их природа није на зло дала. Не мешајмо дакле злоупотребљеније с благоупотребљенијем и не окрећимо ствари наопако. Нека само помислимо, шта би био један народ без никакови' слова, без писанија и без ниједне књиге. Ништа друго, него у мраку, тами и у всеконечном варварству. Не би могао имати никакве извесне нити постојане ни вере, ни закона, ни цркве, ни богопочитанија, никакве граждanске са основанијем уредбе, нити општеполезнога установљенија. Био би или као у првом детинству и невежеству или, што је јошт горе, у крајњеј будалаштини и дивљачеству. И колико би се више људи плодили и умножавали, толико би међу њима веће смутеније, вражда, крвопролитије и свако зло бивало и вековечито остајало и пребивало. А како су се изнашла писма и почеле списавати књиге, таки су се и народи почели један од другога учити и просвештавати. Трудољубиви' и остроумни' људи мисли и изобретенија нашла су средство и способни начин бешчисленим другима приподавати се и сприопштавати. Мрак и тама, пипање и тумарање по ноћи и вавилонскога иргротворенија ме-

изобретенија (р.) — проналасци. *вавилонскога иргготворенија метеж* — метеж око прављења вавилонске куле, општа пометња.

теж, све је то почело мало по мало умаљавати се и ишчезавати. Она, у старо време сунцезрачна Грецнја сад получава од севера оно што је она у своје време востоку и западу спрпопштила и приподала. Сад се испољава она божественога Платона реч: да ће ду тада људи благополучни бити, кад буду цари философствовати и философија с цари царствовати. Сада мудрост зида себи дом и утврждава га на седам столпова: 1. на наукам', 2. на художествам', 3. на земљевоздјеланију, 4. на трговљи, 5. на закони, 6. на человекољубију, 7. на правди. Једно многочислено општество илити царство подобно је једнога човека телу. Док су сви уди здрави и сваки своју дужност по принадлежности точно и совршено испољава, дотле све тело благополучно остаје и пребива. Цар је свега тела ум. Док овај добро располаже и заповеда, све добро иде и напредује. А ум потребује да се чрез упражњеније, науку и искуство просвештава, да достојно заповедати може.

Кад човек (но са смиреномудријем, зашто би срамотно високоумије било о себи што мислити) кад човек, велим, пристојно о прекрасним наукам' и љубомудрију мисли, заисто у неко восхиштеније долази. И није дивно: зашто све што је добро, красно и мудро од првоначалне доброте, красоте и мудрости, сиреч од Бога, произходи. До Питагоре међу

на земљевоздјеланију — на земљорадњи. *восхиштеније* (сл.) — одушевљење, занос. *дивно* — чудно.

сви Јелини учени људи називали су се софи, то јест мудри. Питагор је то забранио и подигао, представљајући да човек, несовршен будући, неваља да се називље софос, сиреч мудар, понеже сам је једини Бог мудар, а човеку је довољно да се назове философ, то јест љубомудар илити љубитељ мудрости. Шта су сви разумни и просвештени људи од востока до запада, и древни Јелини, и Римљани, и Хинези, и Арапи, и христијански учитељи, о наукам' и љубомудрију мислили и говорили, кад би се свију мњенија и изреченија о томе писати хотела, цела би се књига написала. Мудрост је сама именије бесмртно, зашто с душом во вјеки живи, вели Исократ. „Љубомудрије је божествени и небесни', человеческиј' и земни' ствари наука и знање“, вели Цицерон. Арун, аравијски Соломон наречени, багатски цар и калиф, заишта једног придворног учитеља за неку вешт. Он му управ каже, да то не зна. „Како то?“, рече калиф. „Ти потежеш од мене толику плаћу и уживаш толику част, пак можеш тако слободно казати, да што не знаш!“ „Ваше величество“, одговори учитељ, „плаћа мени и даје ми част за оно што ја знам; а кад би' ја знао све оно што не знам, ја би' био као свезнајући Бог, нити би сва царства света мене наплатити достаточна била“. Ово је подобно смиреномудраго Сократа реч'ма: „Једно знам: да ништа не

именије (сл.) — имање.

знам“, и Солоновима: „Старам всегда учећи се“. Еразм Ротердам (или његовога века неки њему подобан) говорио би да, кад би у власти сва блага овога света имао и принужден би био свега лишити се с дозвољенијем да само једну ствар са собом однесе, ништа друго не би изабрао него Плутархова сочиненија. Јулијус Скалигер, преизредни књига судитељ, утврждавао би, да би волио да је сочинитељ девете оде у четвртој књиги и четврте у трећој Орацијевој, него да је велики цар на свету био. Комедије Аристофанове изгубљене би биле, да се није нашао један егземплар међу књигами св. Јоана Златоустога. А ко зна што би и од Оригенови' списанија било, да их није он сачувао? Зашто тада је била мода, како кога за јеретика одсуде, таки с његовим списанијам' на ватру! Сва ијенија грековосточне цркве не би такова била да нису с. Јоан Дамаскин и његов соученик Косма преизрјадни поете били. Ко зна у каквом би се се состојанију данас у Европи науке на'одиле, да су сва јелиногреческа и латинска списанија пропала? Видимо да су ова два језика јоште само у књигама остала.

Скалигер — знаменити књижевник француски (1540.—1609.). Девета ода у IV књизи латинскога песника Хорација посвећена је пријатељу Лолију и у њој песник слави његову просвећеност. честитост и правичност, а четврта ода у III књизи има за предмет величање музе Калиопе, која је штитила песника у свима приликама. *Ориген* — философ хришћански (185.—284.).

Правда, да су 'рана и обрана, то јест земљеделски и војени чин, у свакој држави прве по реду: како при једном детету, ваља га из малена од'ранити и сачувати. Али науке, занати, корабљеплаванија и купечество доводе благополучије народње к зрелости и совршенству. Не будимо дакле као малена деца која, кад се назадовоље са спавањем, јелом и напитком, ни за што друго не маре, него за трчање, игрице и забавке. Познајмо наше, како фисическо тако и морално достојинство, определеније и конац, за кој смо створени. Одајимо достодолжно почитаније свачему по принадлежности и достојинству!

Шта ваља стари младим да казују.

Приступи, љубима младосте, приклони ухо твоје и послушај совет дугога искуства! Отвори с радостију двери срца твојега и прими са усрдијем увештанија теби доброжелателне старости! Сачувај овај свештени залог и наследије отеческе љубови и милошће и усердствуј да се сподобиш и ти у своје време с прибитком и с приплотком твојим љубимим потомком подобан дар учинити и за собом оставити! Ташти се, чадо,

корабљеплаванија (сл.) — пловидбе на лађама. *купечество* (р.) -- трговина. *достодолжно почитаније* (по р.) — достојно поштовање. *љубима младосте* (сл.) — мила омладино. *с прибитком...* — с добитком и с умножењем... *уподобити се* — упоредити се.

да си напредан и први у твојем добром и полезном упражњенију, занату и званију. Не завиди бољем од тебе, но подражавај им и настој уподобити им се. Завист заслепљава очи ума и окамењава срце, а подражениje води к исходу и напретку. Примери разумни' и стари' људи, то су светила у неизвестија пуној ноћи живота, гди човек не зна шта около њега стоји. Срце завидљивога пуно је жучи и горкости: из језика му тече отров; он својевољно затвара очи своје, да не види свет који би га могао просветити. Мрзост и злоба гризу му срце: напредак ближњега не даје му ни у ноћи покоја, — будући сам пун злобе, мисли да су и други сви њему подобни. Но ти, чадо рода человеческога, правда да си зачет од похоти плотске и рођен си у всеконечном незнању и непознавању како себе, тако и целога јестества; ако си получио словесну душу и можеш чрез воспитаније и наставлениje постати чадо разума и мудрости: можеш чрез сојединенције с божественом добродетелију у сообштество небесни' блажени' духова и у исто сродство првоначалнога великога и содјетелнога ума и духа, Бога достигнути. По самој крови и телу шта смо, то нас лепо учи праведни Јов: „Праху сам рекао: ти си ми отац; трулост сам признао да ми је мати, а црве сам познао за браћу и сестре!“ Пре-

---

свет (сл.) — светлост. *чадо* (р.) — дете. *всеконечни* (р.) — потпуни. *содјетелни* (р.) — створачки.

изобилна материја за смиреније наше! И ако се имамо с чим похвалити, то је само, једно и једино: словесна душа с разумом и с добродетелију, — ово су два небесна преимућства, без који' иста душа спромашнија је, беднија и гора него бесловесна. Ово узми и положи себи, чадо моје, за основаније, и на овому зидај сва твоја знања, ако желиш да зданије твоје не буде на песку и да му никаково приражениje ветрова и наводњенија с развањенијем не прети.

Овако дакле приготовљен, укрепљен и вооружен, отвори младо и мехко срце твоје, јоште чисто од више поменути' злоба и свакојаки' мутни', неизвесни' и мрачни' предуберенија и сујеверија! Отвори, отвори јоште чисто, безлобно и љупко срце твоје, нека капље у њега роса небесне мудрости! Ова ће се претворити у теби у толики бисер и драго камење, с којим ћеш ти душу твоју за вовјеки украсити и вечнога божанства достојну њејзином благом творцу представити и показати. Донде, докле зраке допиру сунечне и гди год дух живота словесна оживљава створења; гди се год ухо, да слуша, на'оди, ум да разуме и срце да чувствује: нека буду позната правила живота, и совјетом разума и истине нека се показује достојно почитаније и послушаније!

Сва совршенства, како на пример: премудрост, свемогућство, правда, благост, о

прираженије (р.) — напад.

свему промисал, у Богу су како у својем првоначалном и јественом источнику: а Бог је дао човеку способност да, ако се буде хотео потрудити и настојати, може од части ови' совршенства соучасник и пристјажатељ постати, — то јест, може бити, колико је човеку могуће, мудар, разуман и паметан. Свемогућ не може бити, али у својему могућству може премнога, прекрасна и удивљенија достојна спосопства имати. Правдољубив и праведан може бити колико хоће. Благост и благодејаније нису му вешти туђе и невозможне. Промишљавати и старати се и за себе и за ближње своје, за општество и за отечество своје толико колико од њега зависи, и може и дужан је старати се и промишљавати.

Ево дакле сами и једини начин, како човек може к Богу присвојити се, — то јест: својства божија себи по свом могућству присвојавајући. Ово је право и природно средство да је човек божиј, да живи с Богом и да је Бог с њим и да чрез њега дејствује. Зато обичавају људи говорити: Бог нам је дао праведна и добра цара и владетеља, да над нами царствује. Бог му је вдохнуо у срце да и даљним народом помогне, да их избави од зли' и силовити' мучитеља, да их ослободи и да им учини добро, да истреби између људи погане арамије и кржалије. Даде Бог (често чујемо), те тај и тај дође,

источник (сл.) — извор. *кржалије* — разбојници.

рече добру реч за нас и поможе нам. Бог ми је (велимо) чрез тога благодетеља или благодетелницу помогао. Све, дакле, што је добро Богу се како извору свакога добра приписује. Ево на ови начин добри људи Бога прослављају, и Бог ће њих прославити.

Сада расуди, благоразумни јуноше, што ласно можеш, за ово се не изискује велика наука, — расуди колико је благополучан један човек, који настоји у све време живота свога к овим блаженим достигнути својствам, колико ли је паче срећан и честит један цели народ, у који се оваковa мудрованија и висока благородна чувствованија уводе, посејавају, укорењавају, расту и распростиру! Храбар ће бити и славан такови народ, кад у њему ова витешка небесна превозмогу и њим обладају мудрованија. Не дај се преластити и знај, љубима мужескога и женскога пола младежи, да без они више речени' божественн' својства, у једној речи: без добродетељи нејма праве љубови ни верности ни к себи, ни к својим сродним и једноплеменим, ни к општеству, ни к отечеству; нејма слоге ни сојединенија; нејма храброга мужества ни слободе; нејма верне љубови у супружеству; нејма постојанства у дружеству и у пријатељству; нејма једномислија и једнодушија у домаћем животу! Сами управ и с разумом добродетелни људи, који воле поштено умрети него непоштено и срамотно живити, достојни су свободе и славе. Ви, који сте сад млади, впечатите дубоко у

мехка и нова срца ваша ова словеса мудрости! Њиве су такова срца, које нису јоште подузете трњем, кушином и дивијим којекаквим коровом. Посејте на њима благодетелно семе доброга совјета, које ће вам стократни спасителни плод за вашу и ваших потомков житницу приносити. Ми, који смо сад стари, недавно били смо и ми млади; ако је младост наша преминула, на подобије једне кратке летње ноћи сновиденија: пролетила је као сен танка облака, којега силан ветар тера и носи. И ваша ће на исти начин преминути и пролетити: и ви ћете бити родитељи и воспитатељи. Горећа љубав наша и срдечна жеља колико вашега, толико и чад ваших благополучија подвиже нас ову науку најчешће вам напомињати. Благо вами и њима, ако вам се не учини теготна, досадна и излишна! Ми вас нећемо злословити, ако нас ви као дугоречиве и бунцавоглагољиве старе људе осудите, који заборављају шта су мало пре казали, пак опет то повторавају и поучешћавају. Ми ћемо само сожалити и воздохнути, ако кад кога чујемо да при оваково важном послу рече: „Пак зашто опет то, те то?“ Верујте нам, драга младежи, ми не завидимо вашим веселим забавкама, на паче желимо да будете всегда весели и да весеље ваше до последњега часа живота вашега траје. Не бива дакле то из старческе заборавности, нити из славољубнога велехваленија, као да би се гордили и поносили што нико други о овом не уме го-

ворити тако као ми. Неразумно је, признајемо, других погрешке исправљати хотети и настојати, а своје не познавати, — али није могуће никада довољно размишљавати, старати се и совјетовати о оном од чеса наше привремено и вечно благополучије зависи.

О ти, српска јуносте! Внуши овоме што ћу ти сад рећи. Ја с тобом говорим, како да си совершеном возрасту од тридесет и четрдесет година: и у томе ћеш с помоћу божијом бити. Па како се сад управ не упутиш, всегда ћеш на криво ходити и путем заблужденија, прелести и безумија ступати и к твојему злополучију напредовати. Велика је ствар младост, и највећа за људе на свету, — зашто из ове исте јуности и младости произићи ће с временом управитељи народни, свештенство и учитељи, војеначалници и градоначалници, судије и старешине многочислених општества, родитељи, сродници и сви члени општега содружества. И ако се по несрећи ова младеж размази, разблуди и на зло окрене и преврати, није потребно дар пророчества имати за предсказати, каково жребије и шчастије цели род од тога има себи ожидавати. Неће ли се (сохрани Боже!) рећи: „Наше су старе Турци удручавали и мучили, а нас сад наши рођени муче и даве?“

внуши (р.) — чуј. *жребије и шчастије* (р.) — удес и срећа.

За истребити дакле зло и неправду и сваку неваљалост и худост и лажу и лукавство из народа, ваља од јуношества и од деце почињати, ако желимо да с временом имамо високопочитанија достојно свештенство, нехудољубокорисне, неумитљиве и праводољубиве судије, просвештене учитеље и благодетелне старешине и поглаваре. Бојмо се дакле и чувајмо се од оне стра'овите и ужасне претње, која из уста вечне истине на растљену и развраштену младеж грми овако: „Ехиднина порожденија, како ћете избегнути од будуштега гнева?“ За живога Бога, доста већ тешкога мученија, доста горке туге и љуте невоље, које су на толико родова из бедне сродне неслоге и несогласија, дошле и тешко пале! Време је већ да и стари и млади речемо: „Пројдохом сквозе огањ и воду и извел јеси нас в покој!“

растљени (р.) -- покварени. *ехиднина порожденија...* — „породи аспидини! ко каза вама да бјежите од гњева који иде“ — реч Јована крститеља (јеванђеље по Матеју, 3, 7). *пројдохом...* — прођосмо кроз ватру и воду, и извео си нас у покој.

Да истргнете [illegible] као и [illegible] и своју [illegible] и [illegible] и [illegible] [illegible] од [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] срдце, просветитељ [illegible] благодетељно [illegible] и поглавару. Гледао [illegible] и чудио се [illegible] ужасне претње, које ни [illegible] на [illegible] и [illegible] [illegible] „[illegible] [illegible], [illegible] побегнути од будућега гнева?" За неколико тога, после већ толиког мученија, после тешке туге и дуге [illegible] [illegible] рађања из [illegible] средине [illegible] [illegible], дошло и [illegible] дане! Почео је већ да и стари и млади [illegible] „Пролазиће [illegible] огањ и воду и [illegible] [illegible] и [illegible]"

[illegible]